

Virginia Woolf
1882-1941

Woolf

Trei guinee

Traducere din engleză de Camelia BOCA

CARTIER •

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 099.2/24 05 87, tel.: 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel./fax: 021/210 80 51. GSM: 0744 30 49 15.

Difuzare:

București: Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2.

Tel./fax: 021/210 80 51. GSM: 0744 30 49 15.

Chișinău: bd. Mircea cel Bătrîn, nr. 9, sectorul Ciocana. Tel.: 099.2/34 64 61.

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

LIBRĂRIILE CARTIER

Casa Cărții Ciocana, bd. Mircea cel Bătrîn, nr. 9, Chișinău. Tel.: 34 64 61.

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel./fax: 24 10 00.

Colecția *Cartier clasic* este coordonată de Em. Galaicu-Păun

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Valentin Guțu

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design: Victoria Dumitrașcu

Tehnoredactare computerizată: Victoria Dumitrașcu

Prepress: Editura Cartier

Tipar: Combinatul Poligrafic

VIRGINIA WOOLF, TREI GUINEE

© 2003, Cartier, pentru prezenta versiune românească.

Această ediție a apărut în 2003 la Editura Cartier.

Toate drepturile rezervate.

Această carte a apărut în cadrul Proiectului Traduceri și al Programului Femei cu sprijinul Fundației Soros-Moldova și al Next Page Foundation, Institutul Societății Deschise, Budapesta.

Woolf, Virginia. *Trei guinee*; trad.: Camelia Boca — Ed. 1. Cartier, 2003, 208 pag. Tiraj: 1000 de exemplare.

Titlul în original (în engleză): *Three Guineas*.

ISBN 9975-79-219-7

Trei ani este o perioadă mult prea mare ca să lași o scrisoare fără răspuns. Scrisoarea dumneavoastră a rămas fără un răspuns chiar mai mult timp. Am sperat că scrisoarea de răspuns se va scrie singură sau că se vor găsi alții care să răspundă în locul meu. Dar ea stătea acolo, așteptându-mă, cu o întrebare spinoasă printre rînduri: Oare cum putem preveni războiul? Încă fără răspuns!

Este adevărat că multe răspunsuri vin de la sine, dar nu e cazul aceluia care au nevoie de mai multe explicații. Iar explicațiile îți iau timp. În cazul acesta, sînt foarte multe motive pentru care îmi este foarte greu să evit neînțelegerile. Aș putea umple o pagină întreagă cu scuze și justificări, cu declarații de nepotrivire, de incompetență, de lipsă de cunoștințe și de experiență. Și toate ar fi adevărate. Și după ce le-aș înșirui pe toate, tot ar mai exista dificultăți suplimentare, care te-ar împiedica să înțelegi sau care m-ar împiedica să vă pot explica totul cu multă claritate. Dar nimănui nu i-ar plăcea să lase deoparte o scrisoare ca a dumneavoastră, o scrisoare poate unică în istoria corespondenței dintre oameni. Oare cînd a mai cerut un bărbat părerea unei femei în legătură cu problema prevenirii războiului? Fără răspuns! Să facem totuși o încercare! Chiar dacă va fi sortită eșecului.

Să facem, de la început, ceea ce scriitorii fac în mod instinctiv: să schițăm persoana căreia îi este adresată scrisoarea. Dacă în cealaltă parte a comunicării nu există cineva cald și plin de viață, scrisorile nu-și au rostul. Deci dumneavoastră, care mi-ați pus întrebarea, sînteți una dintre hainele gri dintr-un colegiu de avocați. Părul din vârful capului nu vă mai este des și aspru. La tribunal ați ajuns la mijlocul vieții, și fără vreun efort deosebit.

În mare, călătoria dumneavoastră prin viață a fost, pînă acum, una prosperă. Nimic încețoșat, nimic josnic și nici o nemulțumire pe fața dumneavoastră! Și, fără să vreau, vă flatez! Vă meritați prosperitatea: soție, copii, casă! Nu v-ați adîncit încă în apatia vîrstei de mijloc. Așa cum o arată scrisoarea pe care mi-ați trimis-o de la un oficiu poștal din inima Londrei, în loc să vă întoarceți cu nasul în pernă, să îngrașați porci și să îngrijiți livezi de pruni (aveți cîteva hectare în Norfolk), scrieți scrisori, mergeți la întîlniri, prezidați pe aici, pe colo, puneți întrebări și vă răsună în urechi, asurzitor, zgomotul puștilor. În rest, v-ați început educația la una dintre cele mai mari școli aristocratice și ați terminat-o la universitate, una la fel de importantă.

Dar acum a apărut prima dificultate de comunicație între noi. Haideți să vedem rapid care este motivul! Ambii provenim din ceea ce putem numi clasa educată acum, în vremurile noastre, cînd clasele rămîn neschimbate, deși ne-am născut în diferite locuri. Cînd ne întîlnim, vorbim cu același accent. Folosim furculița și cuțitul la fel. Așteptăm ca bucătăreasa să ne gătească cina și, la sfîrșit, să spele vasele. În timpul cinei putem vorbi, fără prea mare dificultate, despre politică și oameni, despre război și pace, despre barbarism și civilizație... toate întrebări sugerate de scrisoarea ta! Mai mult, ambii ne cîștigăm existența într-un fel sau altul. Dar... aceste trei puncte marchează o prăpastie, un abis așa de adînc între noi încît, am stat mai mult de trei ani în partea mea, gîndindu-mă dacă mai are sens să trec dincolo, cu ajutorul cuvintelor. Haideți să cerem altcuiva, e vorba de Mary Kingsley, să vorbească în locul nostru: "Nu știu dacă ți-am spus vreodată că singura educație cu plată pe care mi-am putut-o permite a fost învățarea limbii germane. Fratele meu a cheltuit două mii de lire sterline. Încă mai sper că nu a fost în zadar"¹. Mary Kingsley nu vorbește numai despre ea. Ea vorbește în numele multor fiice ale unor bărbați educați. Dar nu numai că vorbește în numele lor. Ea subliniază un fapt important, un fapt care ar trebui să influențeze profund tot ce urmează:

o idee legată de Fondul Arthur pentru Educație (F.A.E.). Dumneavoastră, care ați citit *Pendennis*, trebuie să vă amintiți de cele trei litere, F.A.E., de pe grinzile caselor. Încă din secolul al treisprezecelea, familiile engleze au depus bani mulți în acest cont. De la Paston la Pendennis, toate familiile educate au plătit bani în acest cont, din secolul al treisprezecelea pînă în prezent. A fost un receptor vorace. Acolo unde erau mulți fii de trimis la studii, familia trebuia să depună un efort foarte mare ca să-i poată susține pînă la capătul drumului. Educația nu înseamnă numai învățarea a ceea ce este scris în cărți: jocurile îți educă corpul; prietenii te învață mult mai mult decît cărțile sau jocurile. Discuția cu ei îți lărgeste perspectiva și-ți îmbogățește mintea. Te plimbi în vacanțe. Dobîndești gustul pentru artă, capeți cunoștințe de politică externă. Apoi, înainte să-ți poți cîștiga singur existența, tatăl tău îți oferă o sumă anuală care să te ajute să trăiești pînă ai dobîndit o profesie, care să-ți ofere posibilitatea să alături la numele tău literele K.C. Toate acestea vin din Fondul Arthur pentru Educație. La el au contribuit și surorile tale (așa cum afirmă Mary Kingsley). Dar nu numai că și-au făcut propria educație, ci au făcut și mici economii ca să plătească profesorul de germană, dar s-au gîndit și la multe dintre acele extravagante care sînt, de fapt, o parte importantă a educației — călătoriile, societatea, izolarea (o locuință separată de restul familiei). A fost un receptor vorace, o realitate durabilă — Fondul Arthur pentru Educație —, o realitate atît de durabilă, încît a aruncat o umbră asupra întregului decor. Rezultatul este că, deși ne uităm la aceleași lucruri, le vedem în mod diferit. Oare ce este acea îngrămădire de clădiri de acolo, cu aspect semimonahal, cu capele și holuri, cu terenuri verzi de joacă? Credeți că seamănă cu vechea dumneavoastră școală, Eton sau Harrow, cu vechea dumneavoastră universitate, Oxford sau Cambridge, izvor de amintiri și nenumărate tradiții. Dar pentru noi, cei care o vedem prin umbra Fondului Arthur pentru Educație, este doar o tablă dintr-o sală de clasă, un omnibuz mergînd spre școală, o tinerică

cu nasul roșu, care nu are o educație prea aleasă, dar are o mamă invalidă de întreținut, o pensie de 50 de lire sterline pentru haine, cadouri și călătorii pînă să ajungă la maturitate. Acesta este efectul pe care îl are Fondul Arthur pentru Educație asupra noastră. Așa de mult schimbă el decorul, încît curțile și scuarurile nobile de la Oxford sau Cambridge amintesc adesea fiicelor² bărbaților educați de jupoanele cu multe găuri, de picioarele reci de berbec sau de un feribot care pornește către zări străine în timp ce conductorul le trîntește ușa în față.

Adevărul că Fondul Arthur pentru Educație schimbă decorul — holuri, terenuri de joacă, edificii sacre — este unul important. Dar acest aspect trebuie lăsat deoparte, pentru niște discuții ulterioare. Acum ne concentrăm asupra unui fapt evident: avem în vedere o problemă importantă — cum am putea să vă ajutăm să preveniți războiul —, care poate fi rezolvată și cu ajutorul educației. Sînt necesare, în mod evident, unele cunoștințe de politică, de relații internaționale, de economie, pentru a înțelege cauzele ce duc la un război. Filozofia, dar și teologia pot fi utile. Acum dumneavoastră, cel needucat, cu o minte neinstruită, nu puteți răspunde în mod satisfăcător la asemenea întrebări. Războiul ca rezultat al unor forțe impersonale este, și veți fi de acord cu mine, mai presus de înțelegerea unei minți neinstruite. Dar războiul ca rezultat al naturii umane este cu totul altceva. Dacă nu ați fi crezut că natura umană, motivele și emoțiile unui bărbat obișnuit sau ale unei femei obișnuite pot provoca un război, nu mi-ați fi scris, ca să-mi cereți ajutor. Cred că v-ați întrebat dacă bărbații și femeile, aici și acum, pot face ce vor. Nu sînt marionete sau păpuși care dansează pe sîrmă, mînuite de mîini invizibile. Ei pot acționa, pot gîndi singuri. Uneori pot influența chiar gîndurile și acțiunile altora. Cred că un asemenea raționament v-a făcut să ne scrieți. Ați avut o anumită justificare. Pentru că, din fericire, există și o altă ramură a educației, etichetată "educație gratuită". E vorba de acea înțelegere a făpturii umane și a motivațiilor sale care, în cazul în care cuvîntul scapă de orice

asociații științifice, poate fi numită psihologie. Căsătoria, una dintre marile profesii deschise clasei noastre, încă din timpuri imemorabile și pînă pe la 1919, căsătoria, arta de a alege o făptură umană cu care să-ți trăiești cu succes viața, ar fi trebuit să ne învețe cîte ceva. Dar, iarăși avem niște dificultăți. Pentru că, deși ambele sexe au, mai mult sau mai puțin, aceleași instincte, acela de a lupta a fost aproape întotdeauna caracteristic bărbatului și nu femeii. Teoria și practica au evidențiat această diferență, fie ea înăscută sau accidentală. Foarte rar, de-a lungul istoriei, vreo ființă umană a căzut în fața pustiilor mînuite de o femeie. Majoritatea păsărilor și a fiarelor au fost ucise de voi, nu de noi. E greu să vedem ce nu avem noi în comun³.

Atunci cum să vă înțelegem problema? Și dacă nu putem, cum să vă răspundem la întrebare — cum să prevenim războiul? Răspunsul bazat pe propria noastră experiență și psihologie — De ce să luptăm? — nu este un răspuns de valoare. Evident că, pentru dumneavoastră, lupta este legată de glorie, de o anumită necesitate, de satisfacția de a lupta, pe care noi nu le-am simțit niciodată și nu le-am gustat niciodată. O înțelegere completă poate fi atinsă doar printr-o transfuzie de sînge și printr-o transfuzie de memorie — un miracol care încă nu a fost atins de medicină. Dar noi, care trăim în acest timp, avem un substitut pentru transfuzia de sînge și transfuzia de memorie, care ar trebui să ne fie de mare folos în acest caz. E vorba despre ajutorul minunat și mereu înnoit, și totuși încă foarte puțin folosit pentru înțelegerea motivațiilor umane, oferit, în zilele noastre, de biografii și autobiografii. Mai sînt și ziarele, istoria brută. Deci nu avem nici un motiv să ne limităm la experiența de-o clipă, care este, pentru noi, încă îngustă, limitată. O putem lărgi dacă ne uităm la tabloul vieții altora. Este, bineînțeles, numai un tablou, la un moment dat, dar poate fi de un anumit folos. Întîi, ar trebui să ne întoarcem, repede și scurt, către biografii, pentru a încerca să înțelegem ce înseamnă războiul pentru dumneavoastră. Haideți să extragem cîteva propoziții dintr-o biografie!

Întii, din viața unui soldat:

Am avut cea mai fericită viață posibilă și am luptat mereu în cîte un război. Acum am ajuns în cea mai frumoasă perioadă a unui soldat... Mulțumesc lui Dumnezeu, plecăm într-o oră. Un regiment atît de măreț! Așa bărbați, așa cai! Sper că peste zece zile eu și cu Francis vom călări umăr la umăr către germani⁴.

La care biograful adaugă:

A fost extraordinar de fericit, încă de la prima oră, pentru că și-a găsit adevărata chemare.

La acestea să adăugăm cîteva date din viața unui aviator:

Am discutat despre Liga Națiunilor și despre perspectivele păcii și ale dezarmării. Un asemenea subiect nu a fost atît de militarist pe cît a fost de războinic. Problema la care nu a găsit o rezolvare a fost aceea ce ar apărea în cazul în care s-ar atinge pacea veșnică, iar armatele și flotele nu ar mai exista, nu ar mai exista oportunitatea de a se pune în evidență calitățile pe care le-a dezvoltat, iar fizicul uman și caracterul uman s-ar deteriora⁵.

Urmează, imediat, trei motive care îi determină pe cei de același sex cu dumneavoastră să lupte: războiul este o profesie, o sursă de fericire și de emoții, dar și o modalitate de a se pune în evidență mai multe calități, fără de care bărbații s-ar deteriora. Faptul că aceste sentimente și opinii sînt caracteristici universale ale sexului dumneavoastră este dovedit de următorul pasaj dintr-o altă biografie. Este vorba despre viața unui poet care a fost ucis în Războiul European, Wilfred Owen.

Am cuprins deja o lumină care nu se va filtra niciodată în dogma nici unei biserici naționale. Cea a poruncilor esențiale

ale lui Christos a fost: pasivitate cu orice preț! Înghite dezoare și rușine, dar nu folosi armele! Lasă-te bruscăt, jignit, omorît, dar nu omorî!... Poți vedea așa cum creștinismul pur nu se potrivește cu patriotismul pur.

Printre unele însemnări pentru poezii pe care nu a mai apucat să le scrie găsim:

Lipsa de naturalețe a armelor... Cruzimea războiului... Caracterul insuportabil al războiului... Bestialitatea oribilă a războiului... Prostia războiului⁶.

Este evident din aceste citate faptul că același sex are păreri diferite despre același lucru. Dar este evident, de asemenea, din ziarul de astăzi, că oricâte dezacorduri există, marea majoritate a celor de același sex cu dumneavoastră sînt, astăzi, de acord cu războiul. Conferința de la Scarborough a bărbaților educați și Conferința de la Bournemouth a bărbaților muncitori au aprobat că este necesar să se cheltuiască, anual, 300 de milioane de lire sterline pe arme. Au afirmat că Wilfred Owen nu are dreptate că e mai bine să ucizi decît să fii ucis. Totuși, deși biografia arată că există multe diferențe de opinie, este clar că trebuie să existe un motiv care să prevaleze pentru ca să se ajungă la o asemenea unanimitate covîrșitoare. Să-l numim, de dragul conciziei, "patriotism"? Ar urma atunci întrebarea: oare acest "patriotism" te face să mergi la război? Să-l lăsăm pe judecătorul-șef al Curții de Apel din Anglia să ne ofere o explicație valabilă:

Englezii se mîndresc cu țara lor. Pentru cei care au fost educați în școli și universități englezești, care au muncit pentru existența lor în Anglia, sînt puține sentimente de dragoste mai puternice decît dragostea pentru țara lor. Atunci cînd avem în vedere alte țări, cînd judecăm meritele politicii uneia sau alteia dintre țări, aplicăm standardul propriei noastre țări... Libertatea a zăbovit în Anglia. Anglia este țara instituțiilor democratice. ... Este adevărat că există, printre noi, mulți adver-

sari ai libertății — unii dintre ei, în zone neașteptate. Dar stăm drepti. Se spune: Casa englezului este castelul lui. Casa Libertății este în Anglia. Și este chiar un castel, un castel care va fi apărat pînă la ultima suflare. ... Da, sîntem foarte binecuvîntați, noi, englezii?

Aceasta este o definiție generală, frumoasă, a ceea ce înseamnă patriotismul pentru un bărbat educat și ce datorii implică acesta. Dar sora bărbatului educat, ce înseamnă "patriotismul" pentru ea? Oare are ea aceleași motive să se mîndrească cu Anglia, să iubească Anglia, să apere Anglia? A fost ea oare "foarte binecuvîntată" în Anglia? Dacă apelăm la istorie și la biografie, putem să aflăm că poziția ei în casa libertății a fost diferită de cea a fratelui său. Psihologia pare să sugereze faptul că istoria are o anume influență asupra minții și corpului. Modul în care ea, fiica bărbatului educat, interpretează "patriotismul" poate să difere mult de modul în care bărbatul educat interpretează "patriotismul". Această diferență o poate face să înțeleagă foarte greu definiția pe care a dat-o el patriotismului și datoriile pe care acesta le impune. Dacă răspunsul nostru la întrebarea: "Cum credeți că ar trebui să prevenim războiul?" depinde de înțelegerea motivelor, a emoțiilor și loialităților care duc bărbatul la război, ar fi fost mai bine să rupem această scrisoare și să o aruncăm în coșul de gunoi. Pare evident că nu ne putem înțelege unii cu alții din cauza acestor diferențe. Pare evident că gîndim diferit pentru că ne-am născut diferiți. Există un punct de vedere al lui Grenfell, un punct de vedere al lui Knebworth, un punct de vedere al lui Wilfred Owen, un punct de vedere al judecătorului-șef de la Curtea de Apel și un punct de vedere al surorii unui bărbat educat. Toate diferă între ele. Dar oare nu există un punct de vedere absolut? Oare nu putem găsi scris undeva, cu litere de foc și aur: "Așa este corect! Așa este greșit!"? — o judecată morală pe care ar trebui să o acceptăm cu toții, oricare ar fi diferențele dintre noi? Să întrebăm dacă războiul este bun

sau rău pe cei care au făcut din moralitate o profesie: clerul. Cu siguranță, dacă punem clerului o întrebare simplă: "Războiul este bun sau rău?", ne va oferi un răspuns complet pe care nu-l putem nega. Dar nu, Biserica Anglicană, care ar putea separa întrebarea de confuziile laice, este și ea legată de două opinii diferite. Episcopul Londrei susține că "pacifiștii sînt pericolul real care amenință astăzi pacea lumii. Dezonoarea a fost la fel de rea ca și războiul. A fost chiar mai rea"⁸. Pe de altă parte, Episcopul de Birmingham⁹ s-a descris pe sine ca fiind "un pacifist extrem... Nu pot crede că războiul poate fi în consonanță cu spiritul lui Christos". Prin urmare, chiar și Biserica ne oferă un sfat împărțit: în unele împrejurări este drept să lupti; în nici o împrejurare nu este drept să lupti. Este chinuitor, înșelător, zăpăcitor, dar trebuie să avem în vedere acest fapt. Nu există nici o certitudine deasupra, în Rai, și nici jos, pe pămînt. Într-adevăr, cu cît citim despre mai multe vieți, cu cît auzim mai multe cuvîntări, cu cît consultăm mai multe opinii, cu atît mai mare devine confuzia și cu atît mai puțin posibilă, de vreme ce nu putem înțelege impulsurile, motivele sau moralitatea care te-au împins în război, ca să faci vreo sugestie care te-ar putea ajuta să previi războiul.

Dar dincolo de aceste tablouri ale vieții și minții altor oameni — aceste biografii și istorii — există și alte tablouri — tablouri ale faptelor reale: fotografii. Fotografiile nu sînt argumente oferite rațiunii. Ele sînt doar stări de lucruri oferite ochiului. Dar poate exista un anume ajutor în această simplitate. Să vedem dacă simțim la fel atunci cînd facem fotografii asemănătoare. Aici pe masă, în fața mea, sînt niște fotografii. Guvernul spaniol le trimite de două ori pe săptămîină, cu o insistență răbdătoare*. Nu sînt niște fotografii la care să-ți faci plăcere să te uiți. Majoritatea sînt fotografii cu morți. Colecția din această dimineață

* E vorba de iarna 1936-1937.

cuprinde fotografii cu ceea ce ar putea fi corpul unui bărbat sau al unei femei. Este așa de mutilat, încît ar putea fi chiar și corpul unui porc. Dar aceia sînt, cu siguranță, copii morți, și aceea este, cu siguranță, o parte dintr-o casă. O bombă a făcut un gol într-un perete. Colivia unei păsări mai atîrnă încă acolo unde probabil fusese sufrageria, iar restul casei arată, nici mai mult, nici mai puțin, ca un mănunchi de bețe suspendate în aer.

Acele fotografii nu sînt un argument. Sînt doar o stare de lucruri, crudă, care se adresează ochiului. Dar ochiul este conectat la creier, creierul la sistemul nervos. Sistemul nervos trimite mesaje în flash prin întreaga memorie a trecutului și prin sentimentele prezente. Cînd privim acele fotografii, are loc în noi o anume fuziune. Oricît de diferită ar fi educația pe care o avem, senzațiile noastre sînt la fel, și sînt foarte violente. Dumneavoastră, sir, le numiți "oroare și dezgust". Noi le numim tot oroare și dezgust și aceleași cuvinte ne vin pe buze. Dumneavoastră spuneți că războiul este abominabil, o barbarie. Războiul trebuie oprit cu orice preț. Iar noi, noi sîntem ecoul cuvintelor dumneavoastră. Războiul este abominabil; o barbarie; războiul trebuie oprit. Acum, în sfîrșit, ne uităm la același tablou. Vedem aceleași cadavre, aceleași case în ruine.

Să renunțăm, pentru moment, la efortul de a vă răspunde la întrebare — cum v-am putea ajuta să preveniți războiul? — discutînd despre motivele politice, patriotice sau psihologice care au dus la război. Emoția este prea pozitivă ca să sufere o analiză răbdătoare. Să ne concentrăm asupra sugestiilor practice pe care ni le-ați pus în față. Sînt trei la număr. Prima ar fi să semnăm o scrisoare către un ziar; a doua este să intrăm într-o anumită societate, iar a treia este să subscriem la fondurile acesteia. Nici una nu pare mai simplă. Să scriu un nume pe o bucată de hîrtie este ceva simplu; să particip la o întrunire în care opiniile pacifiste sînt reiterate mai mult sau mai puțin retoric, în fața unui auditoriu mai mult sau mai puțin interesat, este la fel de ușor; și să scrii un cec pentru susținerea acelor

opinii vag acceptabile, deși nu este la fel de simplu, este o modalitate ieftină, de a liniști ceea ce s-ar putea numi, în mod convenabil, conștiința cuiva. Și totuși, există anumite motive care ne fac să ezităm, motive despre care va trebui să vorbim, mai puțin superficial, ceva mai încolo. Este suficient să spunem acum că, deși cele trei măsuri pe care le sugerați par plauzibile, parcă dacă am face ceea ce ne cereți, emoțiile cauzate de fotografii ar rămâne nedomolite. Acea emoție, cea foarte pozitivă, cere ceva mult mai pozitiv decât un nume scris pe o bucată de hîrtie, o oră de ascultat discursuri, un cec pe care este scrisă orice sumă pe care ne-o permitem, să zicem, o guinee. Se pare că este nevoie de ceva mai energic, de o metodă mult mai activă de exprimare a părerii noastre că războiul este ceva barbar, că războiul este inuman, că războiul, așa cum a spus Wilfred Owen, este insuportabil, oribil și animalic. Dar, dacă lăsăm la o parte toată retorica, oare ce metodă activă ne este accesibilă? Să analizăm și să comparăm! Bineînțeles că dumneavoastră puteți pune iarăși mîna pe armă, în Spania, așa cum ați făcut, mai înainte, în Franța, ca să apărați pacea. Dar probabil că aceasta este o metodă pe care o respingeți, odată ce ați mai încercat-o. Oricum, această metodă nu ne este accesibilă nouă. Armata și Forțele Marine nu sînt accesibile sexului nostru. Nu ni se dă voie să luptăm. Iarăși nu ni se dă voie să fim membre la Bursă. Prin urmare, nu putem folosi nici presiunea forței și nici pe cea a banilor. Armele mai puțin directe, dar totuși utile, pe care frații noștri, bărbații educați, le folosesc în serviciile diplomatice, în Biserică, ne sînt interzise nouă. Nu putem oficia slujbe, nu putem negocia tratate. Și iarăși, deși e adevărat că putem scrie articole sau trimite scrisori Presei, controlul Presei — decizia asupra a ceea ce se publică și ce nu se publică — este, în întregime, în mîinile sexului vostru. Este adevărat că, în ultimii douăzeci de ani, am fost admise în Administrația Civilă și în Tribunal, dar poziția noastră este încă foarte precară, iar autoritatea noastră este dintre cele mai slabe. Prin urmare, toate armele cu ajutorul cărora un bărbat

educat își poate impune opiniile sînt fie dincolo de puterile noastre, fie aproape dincolo de puterile noastre. Chiar dacă le-am folosi, nu am face nici măcar o zgîrietură. Dacă bărbații din domeniul nostru de activitate s-ar uni într-un anumit scop și ar spune: "Dacă nu se acceptă, noi nu mai lucrăm!", legile din Anglia n-ar mai fi puse în aplicare. Dacă femeile din profesiunea noastră ar spune același lucru, aceasta nu ar avea nici o însemnătate pentru legile din Anglia. Nu numai că sîntem incomparabil mai slabe decît bărbații din clasa noastră, ci sîntem mult mai slabe și decît femeile din clasa muncitoare. Dacă femeile care muncesc în țara aceasta ar spune: "Dacă mergeți la război, vom refuza să facem muniție sau să ajutăm la producția de bunuri!", desfășurarea unui război ar fi serios împiedicată. Dar dacă toate fiicele bărbaților educați ar depune mîine toate armele, nu s-ar întîmpla nimic important sau periculos pentru desfășurarea unui război. Clasa noastră este cea mai slabă dintre toate clasele din țara noastră. Nu avem nici o armă cu care să ne impunem dorințele¹⁰.

Răspunsul ne este așa de familiar, încît îl putem anticipa cu mare ușurință. E adevărat că fiicele bărbaților educați nu au nici o autoritate directă. Dar ele au o foarte mare putere, influența pe care o pot avea asupra bărbaților educați. Dacă toate acestea sînt adevărate, adică dacă influența este încă cea mai puternică dintre armele noastre, și singura care poate fi utilă pentru a vă ajuta să preveniți războiul, haideți ca, înainte să semnăm manifestul și să intrăm în societatea voastră, să vedem cam cît de importantă este această autoritate. În mod clar, este așa de importantă, încît trebuie să fie cercetată atent și îndelung. Noi nu putem cerceta atent; nu putem cerceta profund. Am putea să o facem rapid și imperfect — și totuși, lăsați-ne să încercăm!

Ce influență am avut noi, în profesia noastră, în trecut care ar putea fi legată de război, de politică? Există, iarăși, biografii nenumărate și de neprețuit, dar ar pune în încurcătură un alchimist dacă ar trebui să extragă din masa de vieți de politicieni

cîntecul acela particular, care este, de fapt, influența femeilor asupra lor. Analiza noastră poate fi subțire și superficială. Chiar dacă ne-am restrînge aria căutărilor la limite acceptabile și am avea în vedere amintiri ale unui secol și jumătate, am putea tăgădui cu greu că au fost anumite femei care au influențat politica. Faimoasa Ducesă de Devonshire, Lady Palmerston, Lady Melbourne, Madame de Lieven, Lady Holland, Lady Ashburton — ca să trecem repede de la un nume faimos la altul — au avut, toate, o mare autoritate asupra politicii. Casele lor faimoase și petrecerile care aveau loc acolo au jucat un rol important în memoriile politice ale vremii, încît cu greu putem nega că politica din Anglia, poate chiar și războaiele din Anglia, ar fi fost altfel dacă nu ar fi existat acele case și acele petreceri. Există însă o trăsătură comună în toate aceste memorii: numele unor mari conducători politici — Pitt, Fox, Burke, Sheridan, Peel, Canning, Palmerston, Disraeli, Gladstone — picură din fiecare pagină. Dar nu veți găsi, fie în capul scărilor, întîmpinînd oaspeții, fie în cele mai secrete apartamente ale casei, pe nici una dintre fiicele vreunui bărbat educat. Poate pentru că au unele probleme cu farmecul, cu înțelepciunea, cu rangul sau cu îmbrăcămintea. Oricare ar fi motivul, poți da pagină după pagină, poți parcurge volum după volum, dar, deși le veți întîlni frații și soții — Sheridan, la Devonshire House, Macaulay, la Holland House, Matthew Arnold, la Lansdowne House, Carlyle, chiar și la Bath House, numele lui Jane Austen, Charlotte Brontë și George Eliot nu apar. Deși doamna Carlyle a plecat, doamna Carlyle parcă nu este în largul ei.

Dar, așa cum veți sublinia și dumneavoastră, fiicele bărbaților educați puteau să fi avut un alt fel de autoritate — una independentă de bogăție și rang, de vin, mîncare, haine și de toate alte înlesniri care fac seducătoare casele mari ale doamnelor mari. Sîntem aici, într-adevăr, pe un teren mult mai sigur, pentru că a fost, bineînțeles, o cauză politică pe care fiicele bărbaților educați au avut-o la inimă în ultimii 150 de ani: dreptul electoral.

Dar atunci cînd vedem cît de mult le-a trebuit să cîştige această cauză, și cîtă trudă au depus, putem trage concluzia că influența trebuie combinată cu bogăția, ca să poată fi o armă politică eficientă, iar acea influență de acel tip, care poate fi exercitată de către fiicele bărbaților educați, este, ca putere, foarte slabă, ca durată, foarte scurtă, și foarte dureroasă, chiar și atunci cînd este pusă în practică¹¹. Cu certitudine, una dintre realizările politice importante ale fiicei unui bărbat educat i-a luat un secol de efort epuizant și servil, a făcut-o să-și tîrîie picioarele în lungi procesiuni, să lucreze în birouri, să vorbească la colț de stradă. În final, pentru că a folosit forța, a fost trimisă la închisoare și, ar fi ținut-o acolo mult și bine dacă, paradoxal, ajutorul pe care l-a dat fraților ei, atunci cînd aceștia au folosit forța, nu ar fi fost suficient să-i dea dreptul, în sfîrșit, să se numească, dacă nu o fiică adevărată, măcar o fiică vitregă a Angliei¹². Deci influența, atunci cînd este pusă la încercare, pare să fie singura eficientă în totalitate atunci cînd este combinată cu rangul, cu averea și cu casele mari. Influențe sînt fiicele nobililor, nu fiicele bărbaților educați. Iar acea autoritate este de tipul descris de către un membru distins al profesiei noastre, ultimul Sir Ernest Wild.

El a pretins că marea influență pe care o femeie o poate exercita asupra unui bărbat a fost, întotdeauna, și a trebuit să fie, întotdeauna, o influență indirectă. Bărbatului îi place să creadă că ceea ce face, face singur, de capul lui, după voința lui, cînd, de fapt, face exact ceea ce dorește femeia, dar femeia inteligentă îl lasă să creadă că el conduce spectacolul, cînd, de fapt, nu este adevărat. Orice femeie care a ales să se intereseze de politică a avut o putere foarte mare, chiar și fără a putea vota, pentru că a putut influența pe mai mulți alegători. El simțea că nu este drept ca femeia să coboare la nivelul bărbatului. El a privit în sus, către femeie, și a vrut să facă așa în continuare. Își dorea ca vremea cavalerismului să nu fi trecut, pentru că fiecare bărbat căruia îi purta de grijă o femeie avea plăcerea să strălucească în ochii ei¹³.

Și așa mai departe.

Dacă aceasta este natura influenței noastre și dacă, cu toatele, recunoaștem această descriere și am luat notă de efecte, fie că e dincolo de posibilitățile noastre, pentru că multe dintre noi sînt urîte, sărace și bătrîne, fie că e mai jos de disprețul nostru, pentru că multe dintre noi ar prefera să se numească, pur și simplu, prostituate și să se așeze sub lămpile din Piccadilly Circus decît să o folosească. Dacă aceasta este natura reală, natura indirectă a armei vestite, putem să ne lipsim de ea. Să adăugăm la forțele voastre mult mai mari forța noastră de pitic și să recurgem, așa cum ne sugerați voi, la semnarea de scrisori, la participarea la diferite evenimente mondene, la desenarea ocazională a unor cecuri insignifiante. Acestea par să fie concluziile inevitabile, deși deprimante, ale cercetării pe care am făcut-o asupra naturii influenței acolo unde, nu dintr-un motiv anume, și nici explicat în mod satisfăcător, dreptul de vot, neglijabil în sine¹⁴, a fost legat, în mod misterios, de un alt drept, al fiicelor bărbaților educați, de o valoare așa de mare, încît orice cuvînt din dicționar a fost schimbat datorită lui, inclusiv cuvîntul "influență". Nu veți crede că aceste cuvinte sînt exagerate dacă vă vom spune că ele se referă la dreptul de a-ți cîștiga existența.

Sir, acesta a fost dreptul care ne-a fost dat cu mai mult de douăzeci de ani în urmă, în 1919, prin Actul care deschidea toate profesiile. Ușa tuturor caselor private a fost deschisă. În fiecare portmoneu era, sau trebuia să fie, o monedă de șase peni, nouă și strălucitoare, în a cărei lumină fiecare gînd, fiecare privire, fiecare acțiune arăta altfel. În istorie, douăzeci de ani nu este o perioadă prea mare, și nici șase peni nu este o monedă prea importantă. Nici nu putem să apelăm la bibliografii ca să oferim un tablou al vieții și al minții posesorilor de monede noi de șase peni. Dar putem vedea, în imaginația noastră, pe fiica bărbatului educat cum iese din umbra casei private și stă pe podul care se întinde între lumea veche și cea nouă și se întreabă în timp ce învîrte în mînă moneda sacră: "Ce să fac cu ea? Ce să-mi ima-

ginez?" Prin acea lumină, totul arăta altfel, bărbați și femei, mașini și biserici. Chiar și luna, așa sacră cum este ea, cu cratere uitate, îi părea o monedă de șase peni albă, o monedă de șase peni pură, un altar la care a jurat să nu se alăture niciodată slugilor, celor care fac angajări, de vreme ce putea face tot ce vrea cu moneda de șase peni, pe care o câștigase singură, cu propriile mâini. Și dacă, verificându-ți imaginația în mod prozaic, obiectezi faptul că dependența de o profesie este tot un semn de sclavie, poți recunoaște, din propria experiență, că să depinzi de o profesiune este o formă de sclavie mai puțin odioasă decât să depinzi de tatăl tău. Amintește-ți bucuria cu care ai primit prima guinee, pentru primul proces, și modul în care ai răsuflat ușurat atunci când ți-ai dat seama că zilele în care ai depins de Fondul Arthur pentru Educație au luat sfârșit. Din acea guinee a izvorât, ca dintr-un cocoloș magic căruia copiii îi dădeau foc și apărea un copac, tot ce prețuiai mai mult: soție, copii, casă și, mai presus de toate, acea autoritate care îți permite acum să influențezi și tu, la rândul tău, pe alți bărbați. Care ar fi oare acea autoritate dacă ai fi luat, în fiecare an, 40 de lire sterline din venitul familiei și, pentru orice plus la acest venit, ar fi trebuit să depinzi de cel mai binevoitor tată? Dar ne întinde foarte mult. Oricare ar fi motivul, fie mândrie, fie dragoste de libertate, dacă urăști ipocrizia, vei înțelege bucuria cu care surorile tale au început să câștige, în 1919, nu o guinee, ci șase peni. Nu vei desconsidera acea mândrie, și nu vei nega că era justificată, de vreme ce însemna că ele nu mai aveau nevoie să folosească influența descrisă de Sir Ernest Wild.

Cuvîntul "autoritate" s-a schimbat. Fiica bărbatului educat are acum la dispoziție o autoritate care diferă de oricare dintre influențele pe care le avusese pînă atunci. Nu este influența pe care o are marea doamnă, Vampa. Nu este nici autoritatea pe care o avea atunci cînd câștiga votul, dar era exclusă de la dreptul de a-și câștiga singură existența. Este diferită pentru că este o influență din care s-a eliminat factorul farmec. Este o influență

din care s-a eliminat factorul bani. Nu mai trebuie să-și folosească farmecul pentru a obține bani de la tatăl sau de la fratele ei. Pentru că familia nu o mai poate pedepsi din punct de vedere financiar, își poate exprima propriile opinii. În locul admirațiilor sau antipatiilor care îi erau adesea dictate inconștient de lipsa de bani poate spune acum, sincer, ce-i place și ce nu-i place. Pe scurt, nu mai trebuie să accepte ceva tacit și fără entuziasm. Acum poate critica. Este, în sfârșit, în posesia unei influențe dezinteresate.

Pe scurt și într-o descriere rapidă, aceasta este natura noii noastre arme, influența pe care fiica bărbatului educat o poate exercita acum, când își poate câștiga singură existența. Deci, următoarea întrebare care ar trebui discutată este: "Cum poate folosi ea această armă pentru a împiedica războiul?" Este limpede faptul că, dacă nu există nici o diferență între bărbații care își câștigă singuri existența, exercitând diferite profesii, și femeile care își câștigă singure existența, atunci această scrisoare ar putea să se încheie aici și acum. Pentru că, dacă punctele noastre de vedere sînt aceleași cu ale dumneavoastră, atunci ar trebui să adăugăm moneda noastră de șase peni la guineea dumneavoastră. Ar trebui să aplicăm metodele dumneavoastră și să repetăm cuvintele dumneavoastră. Dar, din fericire sau din nefericire, aceste lucruri nu sînt adevărate. Cele două clase încă diferă enorm. Pentru a dovedi aceasta, nu trebuie să folosim teoriile periculoase și neadevărate ale psihologilor și biologilor. Putem apela la fapte. Să luăm, de exemplu, educația. Clasa dumneavoastră a fost educată în școli și universități aristocratice, cinci sau șase ani. Clasa noastră, șaiszeci. Să luăm proprietatea¹⁵. Clasa dumneavoastră posedă practic, prin lege, nu prin căsătorie, tot capitalul, tot pămîntul, toate valorile și tot dreptul de patronat din Anglia. Practic, clasa noastră are, prin lege și nu prin căsătorie, zero capital, zero terenuri, zero valori și zero drept de patronat asupra Angliei. Nici un psiholog sau biolog nu poate nega faptul că aceste diferențe determină diferențierile minții și ale corpului. Se pare că

după aceasta urmează faptul indiscutabil că "noi" — înțelegînd prin "noi" un tot alcătuit din corp, creier și spirit, influențat de memorie și de tradiție — trebuie să fim diferite, din motive esențiale, de "voi", ale căror corp, creier și spirit au fost educate în mod diferit și sînt influențate de memorie și tradiție. Deși vedem aceeași lume, o vedem cu ochi diferiți. Orice ajutor pe care vi-l putem da trebuie să fie diferit de ajutorul pe care vi-l puteți oferi singuri și bineînțeles că valoarea ajutorului poate consta chiar din existența acestor diferențe. Prin urmare, înainte de a fi de acord să semnăm manifestul vostru sau să intrăm în societatea voastră, ar fi bine să descoperim unde sînt diferențele, pentru că am descoperi atunci unde stă ajutorul. Începînd într-un mod foarte elementar, să vă pun în față o fotografie, o fotografie în culori crude, o fotografie a lumii voastre, așa cum ne apare ea nouă, cele care o vedem din pragul unor case private, prin umbra vîlului pe care Sf. Pavel ni-l mai pune pe ochi, de pe podul care leagă casa privată de lumea vieții publice.

Fără îndoială, lumea dumneavoastră, lumea vieții profesionale, a vieții publice, pare, din acest unghi, una foarte ciudată. La prima vedere, este foarte impresionantă. Într-un spațiu foarte mic sînt îngrămădite Sf. Pavel, Bank of England, Mansion House, clădirile masive, cu aspect de mormînt, ale Tribunalului și, pe de altă parte, Westminster Abbey și Parlamentul. Ne spunem, oprindu-ne înainte să traversăm podul, că acolo și-au trăit viața tații și frații noștri. În aceste sute de ani, au urcat acele trepte, au intrat și au ieșit de pe acele uși, au urcat în acele amvoane, predîcînd, făcînd bani, dînd legi. Din această lume derivă credința casei private (de pe undeva de prin cartierul teatrelor) în legile ei, în perdelele și covoarele ei, în carnea ei de vită sau de oaie. Apoi, pentru că acum ni se permite, împingînd în lături cu grijă ușile batante ale unuia dintre aceste temple, intrăm pe vîrfuri și privim scena cu foarte multă atenție. Prima senzație a dimensiunii imense a acestei construcții maiestuoase este fragmentată în foarte multe semne de mirare, amestecate cu semne de între-

bare. Întîi și-ntîi, hainele voastre ne lasă cu gura căscată de uimire¹⁶. Ce multe, ce splendide, cît de ornate sînt — hainele purtate de bărbații educați, în calitatea lor de persoane publice! Vă îmbrăcați acum în violet. Un crucifix prețios vă atîrnă la gît. Umerii vă sînt acoperiți acum cu dantele, acum cu blană de hermină. Aveți acum la gît lanțuri multe cu pietre prețioase. Purtați acum pe cap peruci, valuri de bucle vă coboară pe gît. Pălăriile voastre au acum forma unei bărci sau a unui cocoș. Urcă acum sub formă de conuri din blană neagră. Acum sînt făcute din bronz și au formă de coș. Pene roșii sau blană albastră le acoperă. Uneori robele vă acoperă picioarele, alteori jambierele. Mantii brodate cu lei și unicorni vă flutură pe umeri. Obiecte din metal, tăiate sub formă de stea sau de cerc, strălucesc, scînteiază pe piepturile voastre. Panglici de toate culorile — albastru, mov, roșu-aprins — sînt trecute de la un umăr la altul. După simplitatea hainelor voastre de acasă, splendoarea veșmintelor voastre publice este orbitoare.

Dar mult mai stranii sînt alte două lucruri care apar treptat, pe măsură ce ochii ni se refac din uimirea inițială. Bărbați sînt îmbrăcați vara sau iarna la fel. O caracteristică stranie pentru un sex, care își schimbă hainele în funcție de anotimp și de gusturile personale sau de confortul propriu. În plus, fiecare nasture, fiecare rozetă sau fișie pare să aibă un înțeles simbolic. Unii au dreptul să poarte numai nasturi plini, alții rozete. Unii pot purta o singură fișie, alții trei, patru sau cinci. Și fiecare buclă sau fișie este cusută precis, la o distanță exactă de o alta. Pentru un bărbat, poate fi la un inch, la altul de un inch și un sfert. Sînt reguli stricte pentru firele de aur de pe umeri, pentru vipușca de pe pantaloni sau pentru cocardele de pe pălării, dar nici un ochi nu poate observa toate aceste diferențe. Să-i lăsăm numai pe ei să aibă grijă de toate, cu mare acuratețe.

Și mai stranii decît splendoarea simbolică a hainelor voastre sînt ceremoniile care au loc atuncînd purtați toate aceste haine. Aici îngenuncheați, dincolo vă aplecați, aici înaintați în șir, în

spatele unui bărbat care duce un sceptru... Aici vă suiți într-un scaun sculptat. Aici parcă aduceți omagii unei bucăți de lemn pictat. Aici parcă vă înjosiți în spatele unei mese acoperite cu o tapiserie foarte bogat ornamentată. Și orice ar însemna pentru voi toate aceste ceremonii, le faceți cu toții, împreună, mereu la pas, mereu în uniforma proprie ocaziei respective.

Dincolo de ceremonii asemenea straie ne par, la prima vedere, extrem de stranii. Pentru că rochia, așa cum o folosim noi, este comparativ mai simplă. Dincolo de funcția primară (de a acoperi corpul), ea mai face și alte două oficii: acela de a crea frumusețe pentru ochi și acela de a atrage admirația sexului vostru. De vreme ce căsătoria a fost singura profesiune care ne-a fost accesibilă pînă în 1919, cu mai bine de douăzeci de ani în urmă, importanța enormă a rochiei pentru o femeie putea fi cu greu exagerată. Rochia era pentru ea ceea ce sînt acum clienții pentru voi — rochia era stăpînul ei, era poate singura ei metodă de a deveni lord-cancelar. Dar haina voastră, în elaborarea ei măiestrită, are, în mod evident, o altă funcție. Nu numai că acoperă goliciunile, satisface vanitatea și creează o plăcere ochiului, dar arată și statutul social, profesional și intelectual al purtătorului ei. Să scuzați umila-mi exemplificare: hainele voastre au aceeași funcție ca etichetele dintr-o băcănie. Dar la voi, în loc să spună: "Aceasta este margarină; acesta este unt simplu; acesta este untul cel mai fin de pe piață", haina spune: "Acest bărbat este un bărbat deștept — are masteratul în Arte; acest bărbat este un bărbat foarte deștept — este doctor în Litere; acest bărbat este bărbatul cel mai deștept — este membru al Ordinului Meritului". Tocmai această funcție a hainelor voastre (funcția de avertizare) ni se pare a fi cea mai ciudată. În opinia Sfintului Pavel, pentru sexul nostru, un asemenea avertisment, cu orice chip, era indecent și lipsit de modestie. Pînă acum cîțiva ani, ni se interzicea să-l folosim. Încă mai persistă printre noi tradiția sau credința conform căreia exprimarea bogăției de orice fel, intelectuală sau morală, purtînd piese din metal sau panglici,

pelerine sau rochii colorate este o barbarie care merită să fie ridiculizată cu ritualuri ale primitivilor. O femeie care și-a anunțat poziția de mamă cu un smoc de păr de cal pe umărul stîng cu greu ar putea fi o persoană respectabilă (trebuie să fiți de acord cu mine).

Dar ce lumină aruncă diferența pe care o facem noi asupra problemei în discuție? Ce legătură este aici între splendorile de croitorie de pe bărbații educați și fotografia cu case în ruine și cu cadavre? Evident, legătura dintre haină și război nu trebuie căutată prea departe. Hainele voastre cele mai fine sînt acelea pe care le purtați ca soldați. De vreme ce roșul și auriul, alama și penele sînt îndepărtate din serviciul activ, este evident că prețul, mai mic sau mai mare, și nu splendoarea lor igienică (așa cum pot bănui unii) conferă purtătorului măreția unei poziții militare. Se întîmplă așa, în parte, pentru a-i determina pe tineri să devină soldați. Aici, influența și diferențele dintre noi ar putea să aibă un anumit efect. Noi, cărora ni se interzice să purtăm asemenea haine, ne putem exprima părerea, dacă cel care le poartă nu ne place și nici nu este un spectacol impresionant. Sau, din contra, dacă este un spectacol ridicol, barbar și neplăcut. Dar, ca fiice ale bărbaților educați, ne putem folosi influența mult mai eficient, în altă direcție, în interiorul propriei clase — clasa bărbaților educați. Pentru că acolo, în tribunale și universități, găsim aceeași dragoste pentru haine. Și acolo găsim catifea și mătase, blană și hermină. Putem spune că dacă bărbații educați își subliniază superioritatea (familială sau intelectuală) față de alți oameni, îmbrăcîndu-se în mod diferit sau adăugîndu-și diferite titluri înaintea numelui sau litere după nume, toate acestea sînt acte care stîrnesc competiția și gelozia — emoții care au misiunea lor în încurajarea unei anumite dispoziții pentru război. Și nu trebuie să căutăm în biografii sau să întrebăm psihologii despre acestea. Dacă ne exprimăm părerea că asemenea distincții îi fac pe cei care le poartă ridicoli și vrednici de dispreț, ar trebui să facem ceva și în mod indirect, pentru a

descuraja sentimentele care duc spre război. Din fericire, putem face acum mult mai mult decît să ne exprimăm părerea. Putem refuza pentru noi toate distincțiile și toate uniforme. Aceasta ar fi o contribuție slabă, dar clară, la problema din fața noastră (cum să prevenim războiul), o contribuție mult mai evidentă, datorită unei educații diferite sau unei tradiții diferite, care ne este mai la îndemînă nouă decît vouă¹⁷.

Dar panoramarea exteriorului lucrurilor nu este încurajatoare. Este adevărat, fotografia colorată la care ne uitam prezintă unele trăsături remarcabile, dar ne ajută să ne amintim faptul că există încă multe camere interioare secrete, în care nu putem intra. Ce influență reală am putea avea noi asupra dreptului și afacerilor, a religiei sau politicii, noi, cele în fața cărora mai sînt încă multe uși, noi, care nu avem nici capital și nici forță în spatele nostru? Pare ca și cum influența noastră ar trebui să se oprească la suprafață. Atunci cînd ne-am exprimat o opinie despre suprafață, am făcut tot ce putem face noi. Este adevărat că suprafața poate avea o legătură cu adîncurile, dar dacă ar trebui să ajutăm la prevenirea războiului, ar trebui să încercăm să trecem dincolo de piele. Să privim spre o altă direcție — într-o direcție care caracterizează fiicele bărbaților educați —, direcția educației.

Aici, din fericire, anul ne vine în ajutor, anul sacru 1919. Din momentul în care 1919 le-a lăsat pe fiicele bărbaților educați să-și cîștige singure existența, ele au putut avea, în sfîrșit, o influență reală asupra educației. Ele aveau bani. Ele aveau bani ca să finanțeze anumite cauze. Prin urmare, administratorii onorifici le cer ajutorul. Ca dovadă, lîngă scrisoarea dumneavoastră se află scrisoarea pe care am primit-o de la un asemenea administrator, care îmi cere bani, bani ce îi sînt necesari ca să reconstruiască un colegiu de fete. Iar atunci cînd administratorii onorifici cer ajutor, se știe că se poate negocia cu ei. Avem dreptul să-i spunem unui administrator onorific: "Puteți primi guineea ca ajutor pentru reconstruirea colegiului dumneavoastră cu o condiție: să ajutați un domn, a cărui scrisoare stă în fața mea, și

vorbește despre prevenirea războiului". Îi putem spune: "Trebuie să educați tineretul ca să urască războiul. Trebuie să-i învățați în așa fel, încît să vadă caracterul inuman, bestial și insuportabil al războiului". Dar oare pentru ce fel de educație ar trebui să negociem? Ce fel de educație ar fi necesară ca tineretul să înceapă să urască războiul?

Aceasta este o întrebare destul de dificilă în sine. Poate părea fără răspuns pentru cei cu puterea de convingere asemănătoare cu cea a lui Mary Kingsley — pentru acei care nu au nici o experiență directă în educația universitară. Însă rolul pe care educația îl joacă în viața oamenilor este foarte important. Rolul pe care-l poate juca educația în răspunsul la întrebarea ta este așa de important, încît ar fi o lașitate dacă am diminua orice încercare de a vedea cum putem influența tinerii prin educație ca să fie împotriva războiului. Haideți să ne mutăm. Ne oprisem pe unul dintre podurile de peste Tamisa. Să ne mutăm pe un alt pod, peste un alt rîu, de data aceasta în una dintre marile universități. Pentru că ambele au rîuri și ambele au poduri pe care am putea să ne oprim. În plus, ce stranie ne pare această lume a cupolelor și turelor, a sălilor de lectură și a laboratoarelor din poziția noastră avantajoasă! Pentru cei care văd totul din unghiul lui Mary Kingsley — "*singura* educație cu plată pe care mi-am putut-o permite a fost învățarea limbii germane" — aceasta ar putea părea o lume foarte îndepărtată, așa de îngrozitoare, așa de încîlcită în ceremonii și tradiții, încît orice critică sau comentariu ar părea absolut inutile. Și aici, în lumea mirifică a universităților, ne minunăm de strălucirea hainelor voastre. Și aici urmărim sceptrul ridicîndu-se în solemnități stranii și severe. Și aici, în universități, urmărim , cu mirare și curiozitate, șiruri, șiruri cum se adună în procesiuni. Și aici observăm, cu niște ochi prea mirați, ca să realizeze diferențele, deosebirile subtile dintre pălării și veșminte, dintre nuanțele de mov și roșu-aprins, dintre catifea și pînză, dintre bonetă și mantie. Este un spectacol solemn. Cuvintele lui Arthur din *Pendennis* ne vin pe buze:

Deși, vai, în afară,
 Și totuși în preajmă
 Zăbovesc uneori,
 La poarta cea sacră
 Aștept, ochi doritori,
 Răbdător...

și iarăși,

N-oi intra acolo,
 Să nu-ți întin ruga pură
 Cu gânduri stricate.

Dar lasă-mă departe
 În preajma aceluia loc interzis,
 Zăbovind un minut,
 Ca spirite proscrise-n așteptare
 Și, uite, prin poarta Raiului se văd
 Îngerii.

Și pentru că atît dumneavoastră, sir, cît și administratorul onorific al Fondului pentru reconstrucția colegiului, așteptați un răspuns la scrisorile dumneavoastră, trebuie să încetăm să mai zăbovim pe poduri vechi, fredonînd cîntece vechi. Trebuie să încercăm să de ocupăm de problema educației, oricît de imperfect am face-o.

Deci ce-o fi acest "caracter universal al educației", despre care surorile lui Mary Kingsley au auzit așa de multe lucruri și la care au contribuit cu atîta trudă? Ce este oare acest proces misterios, ce ține cam trei ani, pentru care trebuie să plătești o sumă rotundă, cu bani grei lichizi, și care transformă ființa umană primară și brută într-un produs finit — un bărbat sau o femeie educată? Întrebare importantă. Dar nu știm dacă vom putea descoperi un răspuns care ne poate mulțumi pe toți. În primul rînd, nu încapă nici o îndoială în privința valorii sale

supreme. Mărturia biografiei — acel tip de martor pe care oricine poate citi englezește îl poate consulta — așteaptă tăcut și liniștit în rafturile oricărei biblioteci publice. Mărturia biografiei deci este unanimă în privința acestui punct: valoarea educației este una dintre cele mai mari valori umane, o valoare fără drept de tăgadă. Biografia dovedește acest lucru în două moduri. În primul rînd, este certitudinea următoare: majoritatea bărbaților care au condus Anglia în ultimii 500 de ani, a celor care conduc Anglia acum, în Parlament și în Serviciul Civil, au o educație universitară. În al doilea rînd, este vorba despre o realitate mult mai impresionantă, chiar dacă avem în vedere truda și privațiunile pe care le implică. Și pentru aceasta martoră este tot biografia: realitatea că în ultimii 500 de ani s-au cheltuit sume imense în educație. Venitul Universității Oxford a fost de 435.656 de lire sterline (în perioada 1933–1934), venitul Universității Cambridge a fost de 212.000 de lire sterline (în 1930). În plus, la venitul universității se adaugă și cel al colegiului, separat de primul, care, judecînd numai după cadourile și testamentele anunțate din cînd în cînd în ziare, ar trebui să ajungă uneori la proporții fabuloase¹⁸. Dacă mai adăugăm aici veniturile suplimentare de care se bucură marile școli aristocratice — Eton, Harrow, Winchester, Rugby, ca să le numim numai pe cele mai mari —, se ajunge la o sumă așa de mare, încît, nu încapе îndoială, valoarea pe care oamenii o conferă educației este enormă. Banii stau mărturie cît de importantă este educația în viețile oamenilor. Iar studiul biografiei — vieții celor săraci, celor obscuri, celor ne-educați — dovedește faptul că ei ar fi făcut orice efort, orice sacrificiu ca să aibă acces la educație în una dintre cele mai mari universități¹⁹.

Dar poate cea mai mare mărturie a valorii educației pe care ne-o oferă biografia este faptul că surorile bărbaților educați nu numai că au făcut sacrificii de confort și plăcere, necesare pentru educația fraților lor, dar, în realitate, au dorit și ele să se educe. Atunci cînd avem în vedere hotărîrea Bisericii în această privință,

o hotărîre despre care aflăm din biografie că ae fi intrat în vigoare doar cu cîțiva ani în urmă — "...Mi s-a spus că dorința femeilor de a învăța a fost împotriva voinței lui Dumnezeu..."²⁰ —, trebuie să recunoaștem că dorința lor a fost puternică. Și dacă ne gîndim că toate profesiunile a căror educație universitară se potrivea fraților săi îi erau interzise ei, încrederea sa în valoarea educației pare a fi chiar mult mai mare, de vreme ce ea trebuie să fi crezut foarte mult în educația pentru sine. Trebuie să ne gîndim mai mult la faptul că în singura profesie care îi era accesibilă ei — în căsătorie — fiica bărbatului educat avea un asemenea mod de viață, încît nu-i trebuia nici un fel de educație. Și, într-adevăr, căsătoria era de o asemenea natură, încît părea nepotrivit ca femeile să se educe. Prin urmare, nu ar trebui să surprindă pe nimeni faptul că femeia bărbatului educat a renunțat la orice dorință sau încercare de a se educa, dar a fost mulțumită că a putut să le ofere o anumită educație fraților ei. Marea majoritate a femeilor, cele fără nume răsunător, cele sărace, au redus cheltuielile pentru întreținerea casei, și orice cheltuieli, oricît de utile ar fi fost ele. Cele cu nume răsunător, cele cu un titlu, cele bogate, au făcut-o fundînd sau finanțînd unele colegii pentru bărbați. Chiar așa au făcut, și rezultatele nu au întîrziat să apară. Dar dorința de a învăța este atît de firească pentru ființa umană, încît — puteți afla dacă veți consulta biografia — aceeași dorință a existat la toate femeile, în ciuda tuturor impedimentelor pe care tradiția, sărăcia și ridicolul le-au pus în cale. Toate au gîndit la fel, toate au simțit la fel, dar fiecare a încercat să rezolve această problemă în felul ei. Ca să dovedim toate aceste afirmații, haideți să examinăm o viață — viața lui Mary Astell²¹. Se cunosc foarte puține lucruri despre ea, dar suficiente ca să se vadă că, cu aproape 250 de ani în urmă, această dorință încăpățînată, păgînă chiar, persista în gîndurile ei. A propus chiar înființarea unui colegiu pentru femei. A încercat aproape totul. Dar cu ce eforturi, cu cît curaj și cu ce rezultate? La fel de remarcabil este faptul că prințesa Anne era gata să-i ofere 10.000 de lire sterline pentru

toate cheltuielile necesare — o sumă foarte consistentă atît pentru acele vremuri, cît şi pentru timpurile acestea, avînd în vedere sumele de care dispun, zilnic, fiicele bărbaţilor educaţi din zilele noastre. Apoi (şi acum dăm peste un fapt care este de o importanţă deosebită atît din punct de vedere istoric, cît şi psihologic) a intervenit Biserica. Episcopul Burnet a fost de părere că educarea surorilor bărbaţilor educaţi ar încuraja o ramură greşită a credinţei creştine, adică ramura romano-catolică. Banii s-au dus în altă parte. Au ajuns în alte buzunare, pentru alte cauze, mai mult sau mai puţin urgente, mai mult sau mai puţin îndreptăţite. Din păcate, colegiul nu a mai fost înfiinţat niciodată.

Dar aceste fapte, aşa cum se întîmplă uneori cu faptele, se dovedesc a fi cu două feţe. Deşi dovedesc valoarea educaţiei, ele dovedesc, de asemenea, faptul că educaţia este, bineînţeles, o valoare pozitivă. Nu este bună în toate împrejurările, şi nu este bună pentru toţi oamenii. Este bună numai pentru unii oameni şi numai în anumite scopuri. Este bună dacă influenţează, în mod pozitiv, credinţa în Biserica Angliei. Este rea dacă influenţează, în mod pozitiv, credinţa în Biserica Romei. Este bună numai pentru un sex, şi pentru unele profesii. Este rea pentru celălalt sex, şi pentru alte profesii.

Acesta pare să fie răspunsul pe care-l dau biografiile: oracolul nu este mut, dar este sceptic. De vreme ce este foarte important că ne putem folosi influenţa prin educaţie, pentru a face ca tinerii să fie împotriva războiului, nu trebuie să fim înşelaţi de eschivările din biografii sau de farmecul lor. Trebuie să încercăm să vedem ce fel de educaţie primeşte acum o soră a unui bărbat educat, pentru a face tot posibilul ca să ne folosim influenţa în toate universităţile în care trebuie să fie omniprezentă şi unde ar avea cea mai mare posibilitate să intre pe sub pielea tuturor. Din fericire, acum nu mai trebuie să depindem de biografii care, inevitabil, pentru că se ocupă de viaţa privată, abundă în nenumărate conflicte între păreri personale. Acum trebuie să ne ajutăm reciproc, să înregistrăm acea parte a vieţii noastre publice

care este istorie. Ea înseamnă, de fapt, istoria noastră. Chiar și străinii pot consulta analele acelor organizații publice care nu înregistrează opiniile de zi cu zi ale oamenilor, ci pun un accent mai mare pe comunicatele Parlamentului sau pe cele ale Senatului, opinii care trebuie avute în vedere, pentru că sînt organizații alcătuite din bărbați educați.

Istoria ne informează că există acum, și au existat încă de prin 1870, colegii pentru surorile bărbaților educați atît în Oxford, cît și în Cambridge. Dar istoria ne mai informează despre unele fapte de o asemenea natură, încît toate încercările de a influența tineretul împotriva războiului, prin educația pe care o primesc, trebuie să fie abandonate. În fața lor stă doar o mare pierdere de vreme și de respirație în discursuri despre "influențarea tineretului", în afara cazului în care se stabilesc unele condiții, înainte să se permită administratorului din oficiu să primească guineea pe care o merită. Ar fi mai bine să luăm primul tren spre Londra decît să bîntuim pe la porți sacre. Dar cred că veți interveni cu întrebările: "Care sînt aceste fapte?", "Care sînt aceste fapte istorice regretabile?" Deci, să vi le arătăm, avertizîndu-vă că au fost scoase înregistrări, ce pot fi la îndemîna unui străin, dar și din analele altei universități decît cea în care ați învățat: Cambridge. Prin urmare, judecata dumneavoastră nu va mai fi distorsionată de loialitatea față de legăturile mai vechi sau de recunoștința pentru beneficiile primite. Prin urmare, judecata dumneavoastră va fi imparțială și dezinteresată.

Să începem de unde am rămas: regina Anne a murit. Episcopul Burnet a murit și el. Mary Astell a murit și ea. Dar dorința ei de a înființa un colegiu pentru reprezentantele propriului ei sex nu a murit. Din contra. A devenit din ce în ce mai puternică. Pe la mijlocul secolului al nouăsprezecelea, a devenit așa de puternică, încît s-a găsit la Cambridge o casă care să găzduiască studenți. Nu era o casă frumoasă. Dar era o casă care putea fi foarte utilă pentru scopurile gîndite cu atîta vreme în urmă. Era o casă fără grădină, în mijlocul unei străzi zgomotoase. Era însă o casă

utilă. Apoi s-a găsit o a doua casă, de data aceasta una mai bună, deși, este adevărat, pe furtună sau pe ploaie abundentă apa intra în sufragerie. Și nu exista nici un teren de sport, nu avea grădină. Nici această casă nu era suficientă. Trebuia mult mai mult. Dorința de educație era așa de presantă, încât au fost necesare din ce în ce mai multe camere, a apărut necesitatea unei grădini pentru plimbări și a unui teren pentru sport. Prin urmare, era necesară o altă casă. Istoria ne spune că, pentru a construi această casă, au fost necesari mulți bani. Foarte mulți bani. Nu veți pune sub semnul întrebării această realitate, dar o veți pune pe următoarea: faptul că banii au fost împrumutați. Ar părea mai plauzibil dacă banii ar fi fost dați. Veți spune că alte colegii erau bogate. Toate își câștigau veniturile în mod indirect (unele și în mod direct), de la surorile lor. Există *Oda* lui Gray care dovedește asta. Vă amintiți cîntecul cu care își întâmpină donatorii (contesa de Pembroke, care a înființat Pembroke-ul; contesa de Clare, care a înființat Clare-ul; Margaret d'Anjou, care a înființat Queens-ul; contesa de Richmond, care a înființat St. John-ul și Christ-ul):

*Ce-i grandoarea, ce-i puterea?
Mai mare trudă, mai mare durere.
Ce mare răsplată primim pentru toate?
Recunoștință veșnică de la cei buni.
Dulce e ploaia de primăvară,
Albine adună dulce comoară,
Dulce cîntare în jur, dar mai dulce-i
Firava cîntare de mulțumire²².*

Iată, veți spune cu mai multă sobrietate, aceasta este ocazia de a plăti o datorie. Dar de ce sumă era nevoie? O sumă jalnică de 10.000 de lire sterline — chiar suma pe care episcopul a oprit-o cu două secole în urmă. Oare cele 10.000 de lire sterline au fost vărsate de Biserică pentru că ea le-a înghițit, pe nedrept și pe

nemeritate, cu ceva ani în urmă? Dar bisericile nu varsă așa de ușor ceea ce înghit. Atunci colegiile?, veți spune. Colegiile au fost beneficiarele. Ar fi trebuit să o ofere cu mare bucurie, în memoria gesturilor de nobilă binefacere. Ce ar fi putut însemna 10.000 de lire sterline pentru St. John, Claire sau Christ? Iar terenul aparținea lui St. John. Dar istoria spune că terenul era închiriat, iar cele 10.000 de lire sterline nu erau bani oferiți. Au fost colectați cu multă trudă din portmonee private. Vai, nu trebuie uitată niciodată o doamnă, pentru că ea a dat o mie de lire sterline. Au fost și mulți: *Anon*. *Anon* trebuie să primească cît de multe mulțumiri acceptă, și pe cîte i le poate oferi istoria, pentru că au dat sume între douăzeci de lire sterline și o sută de lire sterline. O altă doamnă, care deținea o moștenire de la mama sa, a putut să-și ofere serviciile de institutoare, fără a primi nici un salariu. Chiar și studenții au ajutat — cu cît pot studenții — făcînd paturi, spălînd vase, închizînd ochii la greutăți și trăind cu costuri reduse și în condiții ceva mai dificile. Zece mii de lire sterline nu este chiar o sumă jalnică atunci cînd trebuie să fie adunată din portmoneele săracilor, cu ajutorul tinerilor. Ca să o strîngi, îți trebuie timp, energie, inteligență. Bineînțeles că unii bărbați educați au fost foarte amabili: au ținut prelegeri surorilor lor. Alții nu au fost așa de amabili: au refuzat să țină prelegeri în fața surorilor lor. Unii bărbați educați au fost foarte amabili și și-au încurajat surorile. Alții nu au fost așa de amabili: le-au descurajat pe surorile lor²³. Istoria ne spune că, pînă la urmă, indiferent cum, ziua cea mare a venit cînd cineva a luat un examen. Atunci, institutoarea și conducătorii sau cum se numeau ei pe vremea aceea (pentru că titulatura pe care o primește o femeie care lucrează fără un salariu ar trebui să fie ceva nesigur) au întrebat cu toții pe rector și pe director (ale căror titlaturi nu pot fi puse la îndoială) dacă fetele care au luat examenele ar trebui să facă public acest fapt, așa cum fac domnii punînd diferite litere în fața numelui lor. Era oportun, pentru că directorul de la Trinity, Sir J. J. Thomson, O.M., F.R.S., după ce a făcut

puțin haz justificat de "vanitatea pardonabilă" a acelor care-și adaugă după nume diferite litere, ne informează că "cei care nu au obținut nici un grad conferă o mai mare importanță literelor B.A. puse după numele unei persoane decât cei care sînt educați. Prin urmare, administratorul-șef al unor școli preferă personal licențiat, astfel încît studenții de la Newnham sau de la Girton erau dezavantajați în obținerea de locuri de muncă, pentru că nu-și puteau pune un B.A. după nume". Și, pentru numele lui Dumnezeu, am putea să ne întrebăm ce motiv imaginabil ar putea să-i împiedicesă-și pună un B.A. la sfîrșitul numelui dacă aceasta le-ar fi de ajutor la obținerea unor locuri de muncă? Istoria nu ne oferă nici un răspuns la această întrebare. Ar trebui să cercetăm psihologia sau chiar biografiile. Dar numai istoria este aceea care ne oferă fapte. "Totuși, continuă directorul de la Trinity, propunerea că cei care au trecut examenele, ar trebui să se numească B.A. a întîmpinat o opoziție fermă... În ziua votului, a existat un adevărat aflus de ne-rezidenți, iar propunerea a fost anulată de o majoritate zdrobitoare de 1.707 la 661. Cred că numărul acesta de votanți nu a mai fost atins niciodată... Comportamentul unor studenți, după ce s-a anunțat rezultatul în senat, a fost deplorabil și rușinos. Un grup mare a părăsit senatul, a luat-o spre Newnham. Au spart porțile de bronz care fuseseră puse în memoria lui miss Clough, primul nostru rector."²⁴

Nu este suficient? Trebuie să adunăm mai multe fapte din istorie și biografie pentru a dovedi aserțiunea că toate încercările de a influența tineretul prin educația pe care o primește în universități trebuie abandonate? Pentru că nu au dovedit ei oare că educația, cea mai rafinată educație de pe pămînt, nu învață oamenii să urască forța, ci doar să o folosească? Nu dovedesc ei faptul că educația, departe de a-i învăța pe cei educați generozitatea și mărinimia, îi face, din contra, atît de nerăbdători să-și păstreze proprietățile (acea "grandoare și putere" despre care vorbește poetul) în propriile lor mîini? Oare nu este cert că ei nu folosesc forța, ci metode ceva mai subtile decât forța, atunci

cînd li se cere să împartă proprietatea cu alții? Și oare forța și lipsirea de proprietate nu sînt foarte strîns legate de război? La ce ar putea folosi atunci o educație universitară pentru prevenirea războiului? Dar, bineînțeles, istoria merge mai departe. Vin ani după ani. Anii schimbă lucrurile. Le schimbă puțin, imperceptibil, dar le schimbă. Iar istoria ne spune că, după ce s-a consumat timp și forță de o valoare incomensurabilă, în solicitări repetate către autorități, solicitări pline de umilințele care ne caracterizează sexul, ne-a fost acordat dreptul de a ne alătura un B.A. după nume. Dar tot istoria ne spune că acest drept a fost doar unul onorific. La Cambridge, în anul 1937, colegiilor de femei (veți crede cu greu așa ceva, sir, dar este vorba iarăși de faptele care vorbesc, nu de pură ficțiune) nu li se permite să facă parte din universități,²⁵ iar numărul fiicelor bărbatilor educați, cărora li se permite să primească o educație universitară, este încă strict limitat, deși ambele sexe contribuie la fondurile universităților²⁶. În ceea ce privește proprietățile, ziarul *The Times* ne oferă chiar și cifre (Orice negustor de fierărie ne poate oferi o linie de picior). Dacă am compara banii oferiți pentru burse în colegiile pentru bărbai cu cei oferiți surorilor lor în colegiile pentru femei, ne-am proteja de necazul de a mai face operații de adunare. Am ajunge la concluzia conform căreia colegiile pentru surorile bărbatilor educați sînt, în comparație cu colegiile fraților lor, rușinos de sărace, chiar de neconceput de sărace²⁷.

O dovadă a ultimei afirmații vine exact la timp în scrisoarea administratorului onorific, care ne cere bani pentru reconstrucția colegiului. Cere bani de multă vreme. Cere bani de foarte multă vreme. Se pare că încă mai cere bani. Din păcate. Încă mai cere bani. Dar nu mai este nimic care să ne nedumerească după tot ce s-a spus pînă aici: nici în legătură cu faptul că ea este o persoană săracă și nici în legătură cu faptul că clădirea colegiului în care lucrează are nevoie să fie reconstruită. Ceea ce ne-a nedumerit și încă ne pune în încurcătură, legat de faptele menționate mai sus, este această întrebare: Ce răspuns ar trebui să-i dăm

atunci cînd ne cere ajutorul pentru reconstrucția colegiului? Istoria, bibliografiile și ziarele zilnice fac, în primul rînd, ca răspunsul la scrisoarea ei să fie dificil, iar apoi ca punerea condițiilor să fie și ea un lucru dificil. Istoria, biografiile și ziarele au formulat multe întrebări. Întîi, ce motiv am avea să credem că o educație universitară îl face pe cel educat să fie împotriva războiului? Apoi, dacă ajutăm pe fiica unui bărbat educat să meargă la Cambridge, oare nu o forțăm să nu se mai gîndească la educație, ci să se gîndească la război? Nu cum să învețe, ci cum să lupte ca să cîștige aceleași avantaje cu frații ei? În plus, de vreme ce fiicele bărbaților educați nu sînt membre ale Universității Cambridge, ele nu au nici un cuvînt de spus pentru procesul de educație din instituția respectivă și, deci, cum ar putea ele să modifice educația respectivă, chiar dacă le cerem așa ceva? Apoi apare, bineînțeles, o altă întrebare — o întrebare de natură practică, care va fi foarte ușor înțeleasă de un bărbat ocupat, de un administrator onorific ca dumneavoastră, sir. Veți fi primul care să fiți de acord că, cerînd oamenilor care sînt așa de ocupați cu strîngerea de fonduri pentru reconstrucția unui colegiu să reconsidere natura educației și efectul pe care l-ar putea avea ea asupra războiului, ar înseamna să mai îngrămădim un pai în povara și așa imensă de pe umerii lor. Din punctul de vedere al unui străin, care nu are nici un drept să vorbească, o asemenea cerere ar necesita, și probabil că va primi, un răspuns prea convingător ca să poată fi citat. Dar am jurat că vom face tot ce putem ca să vă ajutăm să preveniți războiul, folosindu-ne influența, influența banilor noștri muncii. Iar educația este calea cea mai evidentă. De vreme ce ea este o persoană săracă, de vreme ce solicită bani și de vreme ce acela care dă banii este în poziția de a pune condiții, haideți să riscăm și să-i scriem o scrisoare în care să enumerăm, succint, condițiile în care îi vom putea da bani pentru ca să o ajutăm să reconstruiască colegiul. Iată deci o încercare:

«Doamnă, scrisoarea dumneavoastră așteaptă de ceva timp, fără vreun răspuns. Dar au apărut anumite îndoieli și întrebări.

Să vi le prezentăm oare și dumneavoastră, cu ignoranță, așa cum ar trebui să o facă orice străin? Dar oare, ca să fim sinceri, de cînd i se cere unui străin să contribuie cu bani? Spuneți că cereți 100.000 de lire sterline cu care să reconstruiți clădirea colegiului. ... Dar cum puteți fi așa de naivă? Sau sînteți așa de izolată printre privighetori și sălcii, sau așa de ocupată cu întrebări profunde, legate de berete și rochii, sau de cine ar trebui să intre primul în salonul de la Provost — mopsul directorului sau șpițul institutoarei —, încît nu aveți timp să citiți presa zilnică? Sau sînteți așa de hărțuită de problema luării, în mod grațios, a sumei de 100.000 de lire sterline de la un public indiferent, încît vă puteți gândi numai la cereri și comitete, bazaruri de binefacere și bijuterii, căpsune și frișcă?

Trebuie să vă informez că țara noastră cheltuiește anual trei sute de milioane de lire sterline cu Armata și Marina, pentru că, în conformitate cu o scrisoare care stă alături de a dumneavoastră, sîntem în mare pericol de război. Atunci cum ne puteți cere, în mod serios, să vă dăm bani cu care să reconstruiți clădirea unui colegiu? Dacă îmi spuneți că clădirea colegiului a fost construită cu bani puțini și că această clădire trebuie reconstruită, ar putea să fie purul adevăr. Dar dacă veți continua să-mi spuneți că oamenii sînt generoși și că oamenii mai sînt capabili să ofere sume mari de bani pentru reconstruirea de colegii, haideți să vă atrag atenția asupra unui pasaj important din memoriile directorului de la Trinity. Domnia sa spune: "Din fericire, imediat după începutul acestui secol, Universitatea noastră a început să primească mai multe testamente și donații. La toate acestea s-a adăugat o bursă liberală guvernamentală. Rezultatul a fost că finanțele Universității sînt într-o poziție foarte bună, încît nu a mai fost necesar să cerem o creștere a contribuției din partea colegiilor. Venitul Universității provenit din toate aceste surse a crescut de la aproximativ 60.000 de lire sterline (în 1900) la 212.000 de lire sterline (în 1930). Nu este o ipoteză nerealistă dacă presupunem că această creștere s-a datorat descoperirilor

importante și foarte interesante care s-au făcut la Universitate. Cambridge poate fi citat ca un exemplu de rezultat practic, care poate veni de la cercetare, în scopul cercetării”.

Vedeți numai ultima propoziție: ”...Cambridge poate fi citat ca un exemplu de rezultat practic, care poate veni de la cercetare, în scopul cercetării”. Ce a făcut Colegiul dumneavoastră ca să stimuleze marile fabrici pentru a-l sponsoriza? Ați deținut poziția centrală în inventarea unor instrumente pentru război? Cît de departe au ajuns studenții dumneavoastră dacă s-au lansat în afaceri? Atunci cum puteți spera ca ”tестamente și donații foarte atractive” să se îndrepte către dumneavoastră? În plus, sînteți membri ai Universității Cambridge? Nu, nu sînteți. Atunci cum puteți să îndrăzniți să gîndiți că ați avea ceva de spus în legătură cu distribuirea fondurilor lor? Nu, nu puteți. Prin urmare, doamnă, este evident că trebuie să stați la ușă, cu căciula în mînă, să organizați petreceri, să vă consumați puterile și timpul solicitînd subscripții. Este evident, cît se poate de evident. Este evident și faptul că străinii care vă văd preocupați cu așa ceva se vor întreba atunci cînd le va veni și lor rîndul să le cereți bani pentru reconstruirea colegiului dumneavoastră: să trimitem donația sau nu? Dacă o trimitem, ce să le cerem să facă cu ea? Să le cerem să reconstruiască clădirea colegiului după vechile planuri? Sau să le cerem să o reconstruiască, din temelii, dar după planuri total diferite? Sau să le cerem să cumpere cîrpe și petrol, de pe piețele Bryant&Mary, și să dea foc colegiului, din temelii?

Doamnă, acestea sînt întrebările care au făcut ca scrisoarea dumneavoastră să rămînă fără răspuns așa de mult timp. Sînt întrebări foarte dificile și, poate, inutile. Dar să le lăsăm fără răspuns, avînd în vedere întrebările acestui domn? El ne întreabă cum am putea să-l ajutăm să prevină războiul. El ne întreabă cum am putea să-l ajutăm să apere libertatea, să apere cultura. Să nu uităm nici aceste fotografii: sînt imagini cu oameni morți și cu case ruinate. Cu siguranță, avînd în vedere aceste întrebări

și aceste fotografii, trebuie să vă gândiți foarte bine, înainte de a începe să reconstruiți clădirea colegiului, la scopul educației, la ce tip de societate și la ce tip uman dorește să producă această educație. Oricum, vă voi trimite o guinee, care să vă ajute să reconstruiți colegiul, numai dacă o veți folosi ca să produceți tipul de societate și tipul de om care ne vor ajuta să prevenim războiul!

Să discutăm, cât de repede putem, despre ce tip de educație este necesară. Acum, când istoria și biografiile — singura dovadă la îndemîna unui străin — par să dovedească faptul că vechea educație, din vechile colegii, nu dezvoltă nici un anumit respect pentru libertate și nici o ură specială față de război, e clar că trebuie să reconstruiți, în mod definitiv, colegiul dumneavoastră. Este tînăr și sărac. Lăsați-l să profite de avantajele acestor calități și să fie înființat pe sărăcie și tinerețe. Evident, ar trebui să fie un colegiu experimental, un colegiu cu simț de aventură. Să fie construit după planuri deosebite. Nu ar trebui construit din piatră sculptată și din sticlă colorată, ci dintr-un material ieftin, care arde ușor, care nu adună praful și care va pune bazele unor tradiții noi. Să nu aveți capele!²⁸ Să nu aveți muzee și biblioteci cu cărți legate de pupitre și cu ediții rare sub sticlă! Faceți ca tablourile și cărțile să fie noi și schimbate mereu. Să fie decorat proaspăt, ieftin, de fiecare generație în parte. Lucrările celor în viață sînt ieftine. Vi le vor oferi, adesea, gratuit, numai pentru că le-ați dat posibilitatea să o facă. Apoi, ce ar trebui să se predea în noul colegiu, în colegiul cel sărac? Nu arta de a domina pe alți oameni, nu arta de a conduce, de a ucide, de a dobîndi tere-nuri și capital! Necesită prea multe cheltuieli: salarii, uniforme și ceremonii. În colegiul cel sărac ar trebui să se învețe numai artele care pot fi predate fără mari cheltuieli și care pot fi practicate de către oamenii săraci, cum ar fi medicina, matematica, muzica, pictura și literatura. Acolo ar trebui să se învețe artele discursului uman, arta de a înțelege viețile și ideile altor oameni și arta de a vorbi, de a te îmbrăca, arta culinară (care este aliată

cu ele). Scopul noului colegiu, al colegiului celui ieftin, ar trebui să nu fie acela de a separa și de a specializa, ci de a combina. Ar trebui să exploreze modalitățile prin care mintea și corpul pot fi făcute să coopereze, să descopere ce combinații noi ar putea determina, în viețile oamenilor, entități noi. Profesorii ar trebui aleși dintre cei care trăiesc bine și dintre cei care gîndesc bine. Nu ar trebui să existe nici o dificultate să-i atrageți. Pentru că nu vor exista bariere de bogăție și ceremonie, de publicitate și competiție, care fac ca vechile și bogatele universități să fie, acum, locuri în care să nu poți rezista prea mult — orașe ale rivalităților, orașe unde există unele lucruri închise cu lacăte, iar altele legate în lanțuri, unde nimeni nu se poate plimba liber, și nu poate vorbi liber, de teamă să nu se încalce vreun semn făcut cu creta, de teamă de a supăra pe vreun demnitar. Dar dacă acest colegiu ar fi sărac, nu ar avea nimic de oferit. Competiția ar fi abolită. Viața ar fi deschisă și ușoară. Oamenii care iubesc învățătura doar de dragul învățăturii vor veni aici cu mare bucurie. Muzicieni, pictori, scriitori vor preda aici, pentru că vor învăța, așa, și ei ceva. Ce ar putea să fie de un mai mare ajutor pentru un scriitor decît să discute despre arta scrisului cu oameni care nu se gîndesc la examene sau grade sau la ce onoruri sau profituri ar putea obține făcînd literatură, ci numai la artă, ca scop în sine?

Așa și cu celelalte arte, și cu ceilalți artiști. Ar veni la colegiul cel sărac și și-ar practica arta acolo, pentru că ar fi un loc unde societatea este liberă, neparcelată în zone cu oameni săraci și bogați, deștepți și proști, un loc în care toate tipurile de minți, corpuri și suflete merită să coopereze. Haideți să înființăm acest nou colegiu, acest colegiu sărac, în care învățarea este un scop în sine, unde publicitatea este abolită, unde nu există grade, unde nu se țin prelegeri, unde nu se țin predici, iar vanitățile vechi otrăvite și paradele care stîrnesc întrecerile și gelozia...»

Scrisoarea s-a rupt aici. ... Nu pentru că nu mai aveam ce să spun. Perorația era de-abia la început. S-a întîmplat așa pentru

că fața din celălalt capăt al comunicării (fața pe care cel care scrie o scrisoare o are mereu în față) părea să se fi fixat, cu o anumită melancolie, pe un pasaj din cartea din care tocmai citasem: "Institutoarele-șefe preferă un personal titrat, astfel încît studenții de la Newnham și Girton, pentru că nu-și pot pune un B.A. după numele lor, sînt dezavantajați în obținerea unui loc de muncă". Administratorul onorific al Fondului de reconstrucție își fixase privirea pe acest pasaj. Parcă se întreba: "Oare la ce ne folosește să ne gîndim cum poate diferi un colegiu de celelalte cînd noi trebuie să fim o instituție în care studenții sînt învățați să obțină locuri de muncă?" "Vise, vise, vise!...", pare să adauge, întorcîndu-se, aproape obosită, către masa pe care o aranja pentru un festival. "Dați foc retoricii dumneavoastră! Noi trebuie să vedem numai realitatea, și nimic altceva!"

"Realitatea" pe care trebuie să i se fixeze ochii este următoarea: studenții trebuie să fie învățați să-și cîștige singuri existența. Și pentru că această realitate însemna ca ea să reconstruiască clădirea colegiului după vechile planuri, însemna că acel colegiu pentru fiicele bărbaților educați trebuie să facă în așa fel încît cercetarea să producă rezultate practice, care vor atrage după sine testamente și donații din partea bărbaților bogați. Ar trebui să încurajeze competiția. Ar trebui să accepte gradele și insignele colorate. Ar trebui să acumuleze averi mari. Ar trebui să-i excludă pe toți ceilalți care doresc să împartă bogăția cu ei. 500 de ani sau mai mult, acest colegiu ar trebui să-și pună aceeași întrebare pe care dumneavoastră, sir, mi-o puneți acum mie: "Cum credeți că am putea preveni războiul?"

Părea un rezultat nedorit. Părea un rezultat pe care nimeni nu și-l dorea. Atunci de ce să dau o guinee ca să-l obțin? Răspunsesem deja la această întrebare. Nici o guinee din bani muncii nu ar trebui să meargă la reconstrucția unui colegiu conform unor planuri vechi. La fel de sigur, nici o guinee nu ar trebui cheltuită cu reconstrucția unui colegiu după planuri noi. Prin urmare, cu această guinee ar trebui să cumpăr "Cîrpe,

Petrol, Chibrituri". Guineea ar trebui să fie însoțită de următoarea notă: «Luați această guinee și dați foc la colegiu, din temelii! Dați foc la vechii ipocriți! Lumina clădirii în flăcări să sperie privighetorile și să înroșească sălciile! Fiicele bărbatilor educați să danseze în jurul focului și să arunce brațe întregi de frunze moarte peste flăcări! Mamele lor să se aplece peste ferestrele de sus și să strige "Să ardă! Să ardă! Pentru că am terminat-o cu această educație!" ».

Sir, acest pasaj nu este retorică goală, pentru că se bazează pe părerile respectabile ale ultimului director de la Eaton, actualul decan de la Durham²⁹. Oricum, mi se pare că este ceva fals aici! Un conflict de moment a arătat așa ceva. Am spus că singura influență pe care fiicele bărbatilor educați o pot exercita împotriva războiului este influența dezinteresată pe care o au, pentru că își câștigă singure existența. Dacă nu ar fi existat nici o modalitate de a le instrui ca să-și câștige singure existența, această influență ar fi fost anulată. Ele nu ar fi putut obține locuri de muncă și ar fi fost dependente iarăși de tații și de frații lor. Iar dacă ar depinde iarăși de tații și de frații lor, ar fi iarăși, conștient și inconștient, în favoarea războiului. Istoria pare să confirme aceste lucruri. Prin urmare, trebuie să trimitem o guinee administratorului onorific al Fondului pentru reconstrucția colegiului și să o lăsăm să facă ce poate cu acești bani. Este inutil să punem condiții legate de modul în care ar trebui să fie cheltuită acea guinee! Nu ar avea nici un sens să ne impunem punctul de vedere.

Vom obține, prin urmare, un răspuns șchiop și deprimant la întrebarea noastră dacă am putea cere autorităților din colegiile fiicelor bărbatilor educați să-și folosească influența prin educație ca să prevină războiul. Se pare că nu le putem cere nimic. Ei trebuie să urmeze căile vechi, către același vechi final. Influența noastră, ca străini, poate fi una dintre cele mai indirecte. Numai așa pe putem face auzite punctele de vedere. Dacă ni s-ar cere să fim profesori, am examina foarte atent scopurile

unei asemenea îndeletniciri și am refuza să predăm vreo artă sau știință care încurajează războiul. În plus, am disprețui, în mod temperat, capelele, gradele și toate valorile examenelor. Dar putem sugera faptul că o poezie premiată poate avea un anumit merit în ciuda faptului că a câștigat deja un premiu. Merită totuși să citești o carte în ciuda faptului că autorul ei a trecut cu onoruri un examen de licență englezesc. Dacă ni se cere să ținem o prelegere, putem respinge un sistem de prelegeri stupid și vicios, refuzând să ținem o prelegere³⁰. Și dacă ni se oferă onoruri sau grade, le putem refuza — cum oare am putea face altcumva având în vedere faptele? Dar nicăieri nu se spune că, în actuala stare de lucruri, modalitatea cea mai bună de a te ajuta să previi războiul prin educație este aceea de a finanța, cu toată generozitatea posibilă, colegii pentru fiicele bărbaților educați. Pentru că, să repet, dacă acele fiice nu vor învăța, nu vor mai putea să-și câștige singure existența. Dacă nu vor putea să-și câștige singure existența, vor primi numai educația din casa privată. Și dacă vor primi numai educația din case private, își vor exercita influența, conștient și inconștient, în favoarea războiului. Este aproape sigur! Dacă aveți îndoieli, dacă vreți dovezi, atunci să consultăm, încă o dată, biografiile! Mărturiile lor în acest domeniu sînt așa de concludente, încît ar trebui să condensăm mai multe volume într-o singură poveste. Iată povestea vieții fiicei unui bărbat educat, care era în întreținerea tatălui și a fratelui ei, într-o casă a secolului nouăsprezece.

Era o zi călduroasă, dar ea nu putea ieși afară. "Cîte zile de vară plicticoase nu am petrecut așa, îngropată în casă, pentru că nu am mai avut loc în trăsura familiei, și nici o servitoare nu are timp să iasă cu mine!" Soarele a apus. A ieșit, în sfîrșit, îmbrăcată, așa cum își putea permite, dintr-o alocație de 40-100 de lire sterline pe an³¹. Dar "la orice fel de distracție trebuie să fie însoțită fie de tata, fie de mama sau de o altă femeie căsătorită". Pe cine ar putea întîlni ea, la asemenea distracții, îmbrăcată așa, întovărășită de asemenea persoane? Bărbați educați: "mi-

niștri de cabinete, ambasadori, soldați renumiți și mulți asemenea, cu toții îmbrăcați minunat, purtând decorații". Dar despre ce ar putea vorbi cu ei? Orice ar putea înprospăta mintea unui bărbat ocupat, care dorește să-și uite preocupările zilnice: "bîrfele din lumea dansului" sînt foarte bune. Zilele trec. ... Vine sîmbăta! Sîmbăta, "M.P." -ii și alți bărbați ocupați au răgazul să se bucure de societate". Vin la ceai și vin la cină. Ziua următoare este duminică. ... Duminica, "majoritatea mergem la biserică". Se schimbă anotimpurile. ... E vară. ... Vara, are grijă de vizitatori, "în principal rudele" din țară. Este iarnă. ... Iarna, "studiază istorie, literatură și muzică și încearcă să deseneze și să picteze. Dacă nu are rezultate remarcabile, măcar învață foarte mult din practică". Și așa trec anii, vizitînd bolnavi și oameni săraci. ... Și oare care a fost scopul și rezultatul cel mare al educației primite în toți acești ani? Căsătoria, bineînțeles! "...nu se pune problema *dacă* ar trebui să te căsătorești, ci, pur și simplu, *cu cine* să te căsătorești", spune una dintre ele. Mintea i-a fost educată avînd ca scop doar căsătoria. Gîndindu-se la căsătorie, a zdrăngănit la pian, dar nu i s-a permis să cînte într-o orchestră; a desenat scene casnice inocente, dar nu i s-a permis să studieze un nud; a citit cartea aceea, dar nu i s-a permis să o citească pe cealaltă; a fost încîntată, a discutat. Corpul ei a fost educat avînd în vedere căsătoria. I s-a dat o servitoare. Străzile îi erau închise. Cîmpiile îi erau închise. Singurătatea îi era interzisă. A fost forțată să le facă pe toate acestea pentru a-și păstra corpul intact, numai pentru viitorul ei soț. Pe scurt, gîndul la căsătorie îi influența tot ce spunea, tot ce gîndea, tot ce făcea. Cum ar putea fi altfel? Căsătoria era singura profesie care îi era accesibilă³².

Ochiul este așa de curios pentru că tentează tot ce-i legat de bărbatul educat și de fiica lui. Influența pe care a avut-o țăranul asupra dragostei are nevoie de un capitol aparte³³. Oare să nu punem acum acea întrebare interesantă despre efectul educației

* Membrii Parlamentului (n. trad.).

asupra raselor? Ne întrebăm de ce o asemenea educație a determinat o asemenea persoană educată să fie, conștient și inconștient, de partea războiului? Pentru că, în mod conștient, este forțată să folosească toată influența pe care o deține ca să sprijine sistemul ce i-a oferit o servitoare, o trăsură, haine scumpe, petreceri rafinate. Numai așa s-a putut căsători. Își poate folosi, în mod conștient, întregul farmec și întreaga frumusețea să flateze și să lingusească bărbații ocupați, soldații, avocații, ambasadorii, miniștrii de cabinet, care doresc o recreere după munca zilnică. În mod conștient, trebuie să le accepte punctele de vedere și să fie de acord cu hotărârile lor, astfel încât să-i poată ademini ca să-i ofere posibilitatea de a se căsători sau, de ce nu, chiar să se căsătorească cu ea³⁴. Pe scurt, tot efortul ei conștient trebuie să fie în favoarea a ceea ce lady Lovelace a numit "splendidul nostru Imperiu" ... "prețul care", a adăugat ea, "este plătit, în special, de femei". Și cine ar putea să-i pună la îndoială cuvintele sau cine s-ar îndoi că prețul este prea mare?

Dar influența ei inconștientă a fost chiar mai puternică de partea războiului. Cum altfel am putea explica oare acea ieșire a fiicelor bărbaților educați (din august 1914) când au intrat rapid în spitale? Unele încă mai aveau servitoare. Au început să conducă mașini, să lucreze pe ogoare și în fabrici de armament și își foloseau tot farmecul și simpatia pentru a convinge pe tinerii bărbați că este un gest de eroism să te lupți și că rănilor din bătălii merită să fie îngrijite de ele, cu toată atenția și cu toată lauda. Motivul este tot în educația primită. Așa de profundă era aversiunea lor inconștientă față de educația din casa privată, față de cruzimea ei, față de sărăcia ei, de ipocrizia ei, de imoralitatea ei, de stupiditatea ei, încât ar fi făcut orice, oricât de slugarnic ar fi fost gestul respectiv, și-ar fi exercitat fascinația, oricât de fatală ar fi fost ea, numai ca să scape definitiv din acel loc. Deci conștient fiicele bărbaților educați își doreau "splendidul nostru Imperiu", inconștient își doreau războiul nostru cel minunat.

Deci, sir, dacă vreți să vă ajutăm să preveniți războiul, concluzia pare inevitabilă. Trebuie să ajutăm reconstrucția colegiului, care, imperfect cum este, este singura alternativă de educație față de casa privată. Trebuie să sperăm că această educație va fi modificată odată cu trecerea timpului. Guineea trebuie oferită înainte să vă dăm dumneavoastră o guinee (pentru că ați cerut-o pentru societatea dumneavoastră), pentru că ajută aceeași cauză: prevenirea războiului. Guineele sînt rare, guineele sînt valoroase, dar haideți să trimitem una fără să punem vreo condiție administratorului onorific al Fondului de reconstrucție al aceluia colegiu! Procedînd așa, contribuim, în mod pozitiv, la prevenirea războiului.

2

Acum, că am donat o guinee pentru reconstrucția unui colegiu, vrem să vedem dacă nu cumva am putea să vă ajutăm ceva mai mult pe dumneavoastră, sir, ca să preveniți războiul. Și este iarăși evident că, dacă tot ce am spus despre influență este adevărat, ar trebui să ne îndreptăm către profesii. Dar dacă îi putem convinge pe cei care-și pot câștiga singuri existența (și au, cu adevărat, în mîinile lor o armă nouă, singura noastră armă, arma opiniei independente, bazată pe un venit independent) să folosească această armă împotriva războiului, am putea face chiar mai mult ca să vă ajutăm. Nu am apela numai la cei care trebuie să-i învețe pe tineri să-și câștige singuri existența. Nu ne-am mai învățat, oricît de mult, prin locuri interzise și pe lîngă porțile sacre ale universităților unde aceștia sînt educați. Aceasta este, prin urmare, o problemă mult mai importantă decît cealaltă.

Să supunem atenției celor independenți și maturi, celor care-și câștigă singuri existența, scrisoarea dumneavoastră, în care ne cereți ajutorul pentru prevenirea războiului. Nu este nevoie de retorică. Nu sînt necesare nici argumentele. Trebuie

să spunem numai: "Uite, bărbatul pe care avem cu toții toate motivele să-l respectăm! Ne spune că războiul este posibil. (De ce nu? Probabil.) Ne cere nouă, acelor care-și pot câștiga existența singuri, să-l ajutăm oricum am putea să prevenim războiul". Cu siguranță, este suficient! Nu ne mai trebuiesc pozele care se adună pe masă — pozele cu oameni uciși și cu case ruinate — ca să obținem un răspuns, un răspuns care să vă ofere dumneavoastră, sir, ajutorul de care aveți nevoie ... se pare că există o oarecare ezitare, un dubiu — nu este sigur că războiul este oribil, că războiul este animalic, că războiul este insuportabil și că războiul este inuman (așa cum a spus Wilfred Owen) — că dorim să facem tot ce putem ca să vă ajutăm să preveniți războiul. Oricum, există îndoieli și ezități. Modalitatea de a le înțelege este să vă pun în față o altă scrisoare, o scrisoare tot așa de sinceră ca și a dumneavoastră, o scrisoare care se întâmplă să stea pe masă alături de scrisoarea dumneavoastră¹.

Este o scrisoare de la un alt administrator onorific și, iarăși, este o solicitare de bani. "Nu vreți", îmi scrie, "să ne trimiteți o finanțare" [pentru societate, care are drept misiune să ajute pe fiicele bărbaților educați să fie angajate în diferite profesii], "ca să ne ajutați să ne câștigăm existența? Dacă nu aveți bani", a continuat, "putem accepta orice cadou — cărți, fructe sau chiar haine vechi, care ar putea fi vândute în bazar." Acum, acea scrisoare are o asemenea încărcătură de îndoieli și ezități — pe care le-am discutat mai sus — și se referă așa de mult la ajutorul pe care vi-l putem oferi, încât pare imposibil să-i trimit ei o guinee sau, exclusiv, să vă trimit dumneavoastră o guinee înainte să analizăm problemele pe care le implică. Prima întrebare este evidentă: De ce îmi cere bani? De ce este așa de săracă această reprezentantă a femeilor cu o profesiune, încât trebuie să cerșească haine uzate pentru bazar? Acesta este primul punct de clarificat, pentru că dacă este săracă, după cum spune în scrisoare, atunci arma opiniei independente, pe care ne bazam ca să vă ajutăm să preveniți războiul, nu este o armă prea puternică.

Nu ar putea să ne fie de prea mare folos. Pe de altă parte, sărăcia este un avantaj, pentru că dacă este atît de săracă pe cît spune, atunci putem negocia cu ea, cum am negociat și cu sora ei de la Cambridge, și putem exercita dreptul potențialilor donatori de a impune condiții. Să o întrebăm apoi despre poziția ei financiară și despre multe alte lucruri înainte să-i dăm guineea sau să punem condiții ca să o primească. Iată o ciornă a acestei scrisori:

«Vă rog, doamnă, să acceptați mui de scuze pentru că v-am făcut să așteptați așa de mult un răspuns la scrisoarea dumneavoastră. S-a întîmplat să apară anumite întrebări, întrebări pe care trebuie să vi le trimitem și dumneavoastră, cerîndu-vă să-mi răspundeți înainte de a vă trimite banii. Sînt întrebări foarte importante pentru noi toți, sînt chestiuni pe care va trebui să le clarificăm împreună înainte de a lua vreo decizie legată de guineea pe care mi-o cereți. În primul rînd, cereți bani — bani cu care să vă plătiți chiria. Dar cum se face, cum poate fi posibil așa ceva, doamnă? Cum puteți fi, doamnă, așa de săracă? De aproape douăzeci de ani, multe profesii au devenit accesibile fiicelor bărbaților educați. Prin urmare, cum se poate ca dumneavoastră, persoana despre care putem spune, fără să greșim, că ne reprezintă, să stați cu sora noastră din Cambridge, cu pălăria în mîină pe la colțuri, cerînd bani, sau, în caz că nu sînt bani, cerînd fructe, cărți, haine purtate, ca să le vîndă la bazar? Repet, cum se poate așa ceva? Cu siguranță, trebuie să existe vreun defect foarte grav, de umanism comun, de justiție comună sau de înțelegere reciprocă. Sau poate faceți o față lungă și îmi spuneți o poveste mișcătoare, așa cum face și cerșetorea de la colțul străzii, care are, acasă, un morman mare de guinee, puse la păstrare, sub pat? Oricum, această cerere de bani perpetuă, mimînd sărăcia, vă face să fiți aspru dojenită nu numai de către străini indolenți, cărora nu le place să se gîndească la probleme practice, tot așa cum nu le place să semneze cecuri, dar și de către bărbați educați. Atrageți asupra dumneavoastră dezaprobarea și dispre-

țul bărbaților cu o reputație recunoscută, cum sînt filozofii și romancierii — bărbați ca dl Joad și dl Wells. Nu numai că vă neagă sărăcia, dar vă și acuză de apatie și indiferență. Să vă arăt ce acuzații vă aduc. Ascultați, la început, ce ar putea să vă spună dl C.E. M. Joad. El ar putea să vă spună: "Mă îndoiesc că, în ultimii cincizeci de ani, tinerele femei au fost mai indiferente din punct de vedere politic, mai indiferente din punct de vedere social decît în zilele noastre". Așa începe. Și continuă spunînd, foarte adevărat, că nu este treaba lui să vă spună ce ar trebui să faceți, dar adaugă, foarte politicos, că vă va da un exemplu despre ce ați putea face. Ați putea să le imitați pe surorile dumneavoastră din America. Ați putea înființa o "societate pentru promovarea păcii". Vă dă doar un exemplu. "Știu că societatea noastră", explică el, "cheltuiește foarte multe lire sterline pe înarmare. În anul curent, această sumă a fost egală chiar cu numărul de minute (sau de secunde?) care au trecut de la moartea lui Hristos, care ne-a învățat că războiul este anticreștin." Deci, de ce nu le-ați urma și dumneavoastră exemplul, creînd o asemenea societate în Anglia? Bineînțeles, ați avea nevoie de ceva bani, la început. Dar — și acesta este punctul care doresc să-l subliniez — nu încape nici o îndoială că aveți bani. Dl Joad vă oferă și dovada: "Înainte de război, banii au curs în vistieria de la W.S.P.U., pentru ca acele femei să fie votate, fapt care, sperau ele, le va ajuta să transforme războiul într-un element al trecutului. Votul înseamnă cîștig". Dl Joad continuă: "dar războiul este departe de a fi un element al trecutului". Acest lucru îl pot confirma și eu! Dovadă stă scrisoarea pe care am primit-o de la un domn care-mi cere ajutorul pentru prevenirea războiului. Există în ea și cîteva fotografii cu oameni morți și case ruinate. Dar să-l lăsăm pe dl Joad să continue: "Este lipsit de sens", spune el, "să cerem ca femeile contemporane să fie pregătite să dea atîta energie și atîția bani, să îndure atîta calomnie pentru cauza păcii așa cum au făcut mamele lor pentru cauza egalității?" Și iarăși, nu mă pot abține să nu adaug, este lipsit de

sens să continue așa, generație după generație, îndurînd calomnii și insulte, întîi de la frații lor și apoi de la frații acestora? Oare nu sînt ambele alternative perfect adevărate? Oare nu au în vedere, ambele, bunăstarea lor fizică, morală și spirituală? Dar să nu-l întrerupem pe dl Joad: "Dacă așa stau lucrurile în realitate, atunci cu cît vor renunța mai repede la pretenția de a se juca cu afacerile publice, și se vor întoarce la viața lor privată, cu atît mai bine. Dacă nu pot avea o funcție în Camera Comunelor, măcar să le lăsăm să facă ceva în propriile case. Dacă nu pot învăța să salveze bărbați de la pieire, măcar să le lăsăm pe femei să învețe să-i hrănească, înainte să se autodistrugă"². Să nu ne oprim, să ne întrebăm cum oare, cu un vot, pot să vindece ele ceea ce dl Joad spune că este incurabil? Problema este cum, în fața acestei afirmații, a-ți avea tupeul să-mi cereți o guinee ca să vă plătiți chiria? Așa cum spune dl Joad, nu numai că sînteți foarte bogată, dar sînteți și foarte inutilă, îl hrăniți numai cu alune și înghețată, pînă se autodistruge, și nu ați învățat să-i gătiți o cină ca lumea. Oare veți putea să preveniți totul? Urmează acuze mult mai grave. Apatia dumneavoastră este așa de puternică, încît nici măcar nu puteți să luptați ca să vă protejați libertatea pe care a cîștigat-o mama dumneavoastră, cu foarte multă trudă și cu multe sacrificii. Această acuzație vă este adusă de cel mai faimos romancier englez în viață — dl H.G. Wells. Dl H.G. Wells spune: "Nu a existat nici o mișcare feministă evidentă care să lupte împotriva distrugerii libertății lor de către fasciști sau naziști."³. Bogată, inutilă, lacomă și apatică, cum puteți avea nerușinarea să-mi cereți să ofer bani unei societăți care ajută pe fiicele bărbaților educați să trăiască de pe urma profesiei lor? Pentru că, așa cum dovedesc acești domni, în ciuda votului și a bogăției aduse de acest vot, dumneavoastră nu ați pus capăt războiului. În ciuda votului și a puterii pe care acesta trebuie să v-o fi adus, nu ați luptat împotriva distrugerii libertății dumneavoastră de către fasciști și naziști. Nu ați făcut nimic absolut nimic, ca să vă protejați drepturile și libertățile, împotriva lor.

La ce altă concluzie putem ajunge în afara aceleia conform căreia tot ceea ce s-a numit "mișcarea femeilor" s-a dovedit a fi un eșec? Iar guineea pe care v-o trimit nu este destinată ca să vă achitați chiria, ci să vă ardeți locuința. Și, după ce a ars, retrageți-vă, doamnă, în bucătărie și învățați, dacă sînteți în stare, să gătiți cina pe care nu puteți să o împărțiți cu nimeni...»⁴

Aici se oprește scrisoarea, sir. Pentru că pe fața de la celălalt capăt al comunicării — fața pe care cel care scrie o scrisoare o vede mereu — era o expresie, ... o expresie de plictiseală sau poate de oboseală? Parcă privirea administratorului onorific era ațintită asupra unei bucățele de hîrtie pe care erau scrise niște stupidenii minore, care, pentru că aveau o oarecare legătură cu ceea ce discutam (cu modul în care fiicele bărbaiilor educați, care își cîștigă singure existența, practicînd unele profesii, pot ajuta la prevenirea războiului), pot fi transcrise în rîndurile ce urmează. Voi încerca să o fac cu cea mai mare acuratețe și cu cea mai mare obiectivitate. Prima chestiune era legată de faptul că venitul W.S.P.U., pe care dl Joad l-a folosit ca să le aproximeze averea, era (în anul 1912, punctul culminant al activității lor) de 42.000 de lire sterline⁵. A doua chestiune era că: "iar un salariu de 250 de lire sterline pe an este o realizare foarte mare chiar și pentru o femeie cu o calificare foarte bună, cu mulți ani de experiență"⁶. Această afirmație datează din anul 1934.

Ambele chestiuni sînt interesante. Și, de vreme ce ambele au o implicație directă în chestiunea pe care o discutăm, haideți să le examinăm. Să ne oprim, întîi, la prima chestiune, care este interesantă, pentru că arată faptul că una dintre cele mai mari schimbări politice din vremea noastră a fost realizată cu un venit anual incredibil de mic, de numai 42.000 de lire sterline. "Incredibil de mic" este, bineînțeles, o comparație. Este incredibil de mic, adică este comparat cu venitul pe care Partidul Conservator sau Partidul Liberal (partidele din care fac parte frații femeilor educate) l-au avut la dispoziție pentru cauzele lor politice. Este mult mai mic decît venitul pe care Partidul Laburist (partidul

din care fac parte frații femeilor care muncesc) îl are la dispoziție⁷. Este incredibil de mic în comparație cu sumele pe care unele societăți, cum ar fi Societatea pentru Abolirea Sclavismului, de exemplu, le are la dispoziție pentru abolirea sclavagismului. Este incredibil de mic în comparație cu sumele pe care bărbații educați le cheltuiesc anual nu pentru cauze politice, ci în sport și pe plăceri. Dar uimirea noastră față de sărăcia fiicelor bărbaților educați sau a economiilor lor este, în acest caz, o emoție indiscutabil neplăcută, pentru că ne forțează să bănuim că administratorul onorific spune adevărul gol-goluț: ea este săracă. Și ne forțează să ne punem întrebarea, încă o dată, cum v-ar putea ajuta pe dumneavoastră să adunați banii de care aveți nevoie dacă 42.000 de lire sterline este suma pe care fiicele bărbaților educați o pot aduna după mulți ani de trudă neobosită pentru cauza lor? Câtă pace poți cumpăra, anual, cu 42.000 de lire sterline, în zilele noastre, când cheltuim, anual, 300.000.000 de lire sterline pe înarmare?

A doua chestiune este chiar mai năucitoare, și este cea mai deprimantă dintre ele: faptul că acum, la 20 de ani după ce au fost admise în profesii care produc bani, "un salarîu de 250 de lire sterline pe an este o realizare foarte mare chiar și pentru a femeie cu o calificare foarte bună, cu mulți ani de experiență". Într-adevăr, acel fapt, dacă este real, este așa de uimitor și este așa de important pentru problema de care ne ocupăm acum, încît trebuie să ne oprim pentru un moment ca să-l analizăm. Ne așteaptă de foarte mult timp să-l analizăm. Este așa de important, încît trebuie să-l analizăm în lumina albă a faptelor reale, nu în lumina colorată a biografiei. Să apelăm la o autoritate impersonală și imparțială, care nu are nici un venit de împărțit și nici o cină de născocit, în afara acului Cleopatrei — e vorba de *Almanahul Whitaker*.

Nu ar mai trebui să spunem că Whitaker este unul dintre autorii cei mai imparțiali, dar și cel mai metodic dintre ei. A adunat, în *Almanahul* lui, toate faptele despre toate sau aproape

toate profesiile care au devenit accesibile fiicelor bărbaților educați. În secțiunea numită "Guvern și funcții publice" ne oferă o descriere clară a persoanelor pe care Guvernul le angajează și a sumelor pe care Guvernul le plătește angajaților. Whitaker a folosit criteriul alfabetic în înșiruirea profesiilor. Să-i urmăm calea și să analizăm primele șase litere ale alfabetului. La *A*, găsim: funcția de *amiral*, funcția de ministru al *aerului* și funcția de ministru al *agriculturii*. La *B*, este vorba de Corporația Britanică de Radiodifuziune; la *C*, Biroul Colonial și funcția de membru al unei comisii de caritate; la *D*, Biroul *Dominionului* și Comisia de Dezvoltare; la *E*, sînt membrii în comisia *ecleziastică* și *Comitetul pentru Educație*. Și ajungem așa la a șasea literă, la *F*, unde găsim Ministerul *Pescuitului*, Biroul de *Afaceri Externe*, *Societățile de Prietenie* și *Artele Frumoase*. Toate acestea sînt profesii care sînt accesibile acum, așa cum ni se amintește foarte des, în mod egal, bărbaților și femeilor. Iar salariile pentru cei angajați în aceste profesii vin din bani publici și sînt oferite, în mod egal, ambelor sexe. Impozitele percepute pe aceste salarii (printre alte multe taxe) reprezintă, în momentul de față, cinci șilingi la o liră sterlină. Ne interesează acum să aflăm cum sînt cheltuiți acești bani și pe cine. Să privim statul de plată de la *Comitetul pentru Educație*, pentru că aceasta este clasa din care avem onoarea să facem parte amîndoi, sir, deși în grade diferite. Whitaker spune că *președintele Comitetului pentru Educație* primește 2.000 de lire sterline. *Secretarul lui personal principal* primește între 847 și 1.058 de lire sterline; *secretarul acestuia* primește între 277 și 634 de lire sterline. Vine apoi *secretarul permanent al Comitetului pentru Educație*. El primește 3.000 de lire sterline. *Secretarul lui personal* primește de la 277 la 634 de lire sterline. *Secretarul parlamentar* primește 1.200 de lire sterline. *Secretarul său personal* primește între 277 și 634 de lire sterline. *Ministrul-deputat* primește 2.200 de lire sterline. *Ministrul permanent al Departamentului Galez* primește 1.650 de lire sterline. Vin apoi *secretarii asistenți principali* și *asistenții secre-*

tarilor, vin directorii de departamente, contabilul general, șeful Biroului Financiar, consilierii juridici, secretarii consilierilor juridici. Whitaker ne informează că toți aceștia, bărbați și femei, primesc, impecabil și imparțial, salarii care au de la patru cifre în sus. În zilele noastre, un venit care este mai mare sau egal cu o mie de lire sterline pe an o sumă frumușică atunci când este plătit în fiecare an, cu punctualitate. Dar dacă noi avem un serviciu de opt ore, unul care necesită multe abilități, nu vom invidia pe acești bărbați și aceste femei pentru salariile lor, deși impozitul nu se ridică decît la cinci șilingi pentru o liră sterlină, iar salariul ne este plătit cu mare punctualitate sau anual. Bărbații și femeile care-și petrec ziua întreagă într-un birou, începînd cu vîrsta de 23 de ani, cam pînă pe la 60 de ani, merită fiecare peni pe care-l primesc. Dar gîndul zboară mai departe. Dacă aceste doamne cîștigă 1.000, 2.000 sau 3.000 de lire sterline pe an, nu numai în Comitetul pentru Educație, ci și în toate comitetele și funcțiile care le sînt accesibile acum, de la funcția de amiral (de la începutul alfabetului) și pînă la cea din Comitetul Lucrărilor Publice (de la sfîrșitul alfabetului), afirmația că "Un salariu de 250 de lire sterline pe an este o realizare foarte mare chiar și pentru a femeie cu o calificare foarte bună, cu mulți ani de experiență" trebuie să fie, ca să spunem adevărul, o minciună sfruntată. Numai dacă ne-am plimba pe Whitehall. Imaginați-vă cîte birouri și comitete sînt acolo. Gîndiți-vă că fiecare dispune de un anumit număr de angajați, care au, la rîndul lor, o grămadă de secretare și subsecretare, în număr mare și cu titlaturi răsunătoare, încît îți vine să întorci capul după ele, și mințiți-vă că fiecare are un salariu satisfăcător. Îmi veți da dreptate că acea afirmație este imposibilă și inexplicabilă. Cum am putea să o explicăm? Doar dacă ne punem niște ochelari cu lentile foarte puternice, care să mărească realitatea, implicit cifrele, foarte mult. Să citim lista mai departe, pînă la capăt! La sfîrșit, ajungem la un nume care are un "domnișoară" în față. Oare toate numele de deasupra acestuia (nume ale persoanelor care iau salarii mari)

sînt nume de bărbați? Așa se pare! Înseamnă că nu salariile sînt acelea care lipsesc! Lipsesc fiicele bărbaților educați de pe listele de plată ale profesiilor bine plătite! Aceasta pare să fie realitatea dovedită de Whitaker.

Ies la suprafață acum trei motive ale acestei deficiențe (sau neconcordanțe) curioase. Dr. Robson ne oferă primul dintre ele: "Clasa administrației, care ocupă toate pozițiile de control din Clădirea Administrației Civile, este alcătuită din foarte multe persoane favorizate, care au putut merge la Oxford sau la Cambridge. Examenul de intrare a servit întotdeauna acestui scop"⁸. Puținele norocoase din clasa noastră, clasa fiicelor bărbaților educați, sînt foarte, foarte, foarte puține. Așa cum am văzut, Oxford-ul și Cambridge-ul limitează, în mod strict, numărul de fiice ale bărbaților educați care au voie să primească o educație universitară. În al doilea rînd, multe dintre aceste fiice rămîn acasă, pentru a avea grijă de tații lor. Trebuie să ne amintim, casa privată este o preocupare încă reală. Prin urmare, puține fiice și puțini fii trec de examenul de intrare în Administrația Civilă. În al treilea rînd, trebuie să spunem că 60 de ani de examene nu fac cît 500. Examenul de intrare în Administrația Civilă este unul sever. Pe drept, ne putem aștepta să-l treacă mai mulți fii decît fiice. Totuși trebuie să explicăm un fapt foarte curios: deși un anumit număr de fiice sînt admise la acest examen, și-l trec cu bine, acelea care au "domnișoară" înaintea numelui lor par să nu ajungă pînă în zona salariului cu patru cifre. Distincția de sex pare să aibă, conform lui Whitaker, ceva de plumb în ea, ținînd orice nume de care este atașat numai în sferele inferioare. În realitate, motivul pare să nu fie unul și de suprafață, ci doar unul de adîncime, unul mult mai ascuns. Direct vorbind, se pare că fiicele bărbaților educați au o anumită deficiență. S-a dovedit că nu se poate avea încredere în ele, sînt necorespunzătoare, le lipsesc unele capacități necesare în diferite profesii, încît este în interesul public să fie menținute în posturile inferioare, în care, dacă sînt plătite mai prost, au șanse mai mici de a

împiedica tranzacțiile din afacerile publice. Această soluție ar fi una ușoară, dar, din păcate, ne este interzisă. Ne este interzisă de însuși prim-ministru. Femeile din Administrația civilă sînt de încredere, ne-a informat dl Baldwin* zilele trecute. "Multe dintre ele", spunea acesta, "în activitatea lor zilnică sînt în poziția de a aduna unele informații secrete. Informația secretă se poate scurge tare ușor, de foarte multe ori. Noi, politicienii, am simțit-o pe propria piele. Nu am auzit niciodată ca o asemenea scurgere de informații să se fi datorat unei femei. Am auzit de unele cazuri de scurgere de informații datorate unor bărbați, care trebuie să fi știut foarte multe lucruri importante." Oare fiicele bărbaților educați nu sînt gură-spartă și mari doritoare de bîrfă, precum se zice? Psihologia ar trebui să-și spună cuvîntul. Și romancierii ar avea multe de spus în această privință. Mai sînt însă și alte obiecții în ceea ce privește angajarea femeilor în Administrația civilă.

Intellectual vorbind, nu sînt la fel de capabile ca și frații lor. În această privință, nici prim-ministrul nu ne ajută deloc: "Nu era pregătit să ne spună dacă au fost trase unele concluzii — sau dacă a fost necesar așa ceva — dacă femeile sînt la fel de bune sau chiar mai bune decît bărbații, dar el credea că femeile au lucrat în administrația civilă doar pentru propria lor mulțumire și, cu certitudine, pentru satisfacția tuturor celor care au avut vreo legătură cu ele". În sfîrșit, ca să depășim ceea ce trebuie să fie o declarație neconvingătoare, exprimînd o opinie personală, care are orice drept să fie una pozitivă, el a spus: "Aș vrea să aduc omagiile mele hărniciei, competenței, abilității și loialității femeilor pe care le-am întîlnit în diferite funcții, în administrația civilă". Și a continuat, exprimîndu-și speranța că bărbații de afaceri le vor folosi mult mai mult calitățile extrem de valoroase⁹.

* De cînd a scris aceste cuvinte, dl Baldwin nu a mai fost prim-ministru. A devenit conte.

Prim-ministrul este cel mai îndreptăţit să cunoască cel mai bine faptele, iar dacă cineva poate să spună adevărul despre ele, tot acest domn o poate face. Totuşi dl Baldwin afirmă un lucru; dl Whitaker afirmă altceva. Dacă dl Baldwin este bine informat, aşa este şi dl Whitaker. Cu toate acestea, ei se contrazic. Unde este realitatea? Părerile sînt împărţite: dl Baldwin spune că femeile sînt administratori civili de prima clasă; dl Whitaker spune să ele sînt administratori civili de a treia clasă. Pe scurt, este un caz *Baldwin versus Whitaker*, şi pentru că este un caz foarte important, pentru că de el depind răspunsurile la foarte multe întrebări care ne preocupă (nu numai legate de sărăcia fiicelor bărbaţilor educaţi, ci şi de psihologia fiilor bărbaţilor educaţi), să încercăm cazul *prim-ministrul versus Almanahul*.

Pentru un asemenea proces, dumneavoastră Sir aveţi competenţe bine definite. Avocat fiind, aveţi cunoştinţe de prima mîna în acest domeniu, iar ca bărbat educat, aveţi cunoştinţe de mîna a doua în multe altele. Şi dacă este adevărat că fiicele bărbaţilor educaţi care au încredere în Mary Kingsley nu au cunoştinţe directe, ci numai prin taţii şi unchii, verii şi fraţii lor, ele pot pretinde că au unele cunoştinţe indirecte de viaţă profesională (este o imagine pe care au privit-o de foarte multe ori), iar aceste cunoştinţe indirecte le pot îmbogăţi (dacă îşi pun în cap aşa ceva) trăgînd cu urechea pe la uşi, făcînd însemnări şi punînd întrebări în mod discret. Dacă punem laolaltă toate cunoştinţele de prima mîna, de mîna a doua, pe cele directe şi pe cele indirecte, ca să încercăm să analizăm importantul caz *Baldwin versus Whitaker*, vom fi de acord din start că profesiunile sînt chestii foarte bizare. Un bărbat inteligent ajunge în vîrf. Un bărbat foarte prost rămîne jos. Acest suiş şi coborîş este un proces raţional banal şi clar, cu care sîntem de acord amîndoi. Oricum, ambii ştim, judecătorii sînt, la rîndul lor, taţi; chiar şi miniştrii foarte cunoscuţi şi foarte importanţi au fii. Judecătorii au nevoie de mareşali, miniştrii permanenţi au nevoie de secretari personali. Ce poate fi mai

normal decît un nepot care să fie mareșal sau fiul unui vechi coleg de școală să fie secretar personal? Asemenea plusuri intră în obișnuințele administratorului public la fel cum, din cînd în cînd, o țigară sau o rochie uzată intră în cîștigurile servitorului particular. Dar oferirea acestor daruri, exercitarea unei asemenea influențe conferă profesiilor acel caracter bizar. Succesul este mai ușor pentru unii, mai greu pentru alții, chiar dacă au aceeași inteligență în creier. Prin urmare, unii urcă în mod neașteptat de repede, alții, curios, rămîn în același loc prea multă vreme, uneori chiar și toată viața. Pare incorect. Rezultatul este că profesiile sînt foarte ciudate. Adesea sînt ciudate pentru că este în joc avantajul public. De vreme ce nimeni, de la directorul de la Trinity în jos (probabil cu excepția cîtorva institutori-șefi), nu crede în infailibilitatea examinatorilor, un anumit grad de elasticitate este în avantajul public. De vreme ce angajații impersonali sînt supuși greșelii, ar trebui să li se alăture unii personali. Din fericire pentru noi toți, putem spune că o scîndură nu este făcută numai din stejar, și nici că o despărțitură este făcută numai din oțel. Atît scîndura, cît și despărțitura transmit simpatii umane și reflectă antipatiile umane. Rezultatul este acela că imperfecțiunile sistemului de examinare sînt rectificate. Interesul public este servit. Iar legăturile de sînge și de prietenie sînt recunoscute. Este deci foarte posibil ca "domnișoară" să transmită (în scîndură sau în despărțitură) unele vibrații care nu sînt înregistrate în sala de examinare. "Domnișoară" transmite sexul. Iar sexul poate aduce cu el o anumită aromă. "Domnișoară" poate aduce cu el foșnetul jupoanelor, savoarea parfumului și alte mirosuri ce pot fi percepute de nasurile de dincolo de paravane, care nu le pot suferi. Ce farmece și încurajări din casa privată pot distrage și se pot accentua în birourile publice? Comisia Arhiepiscopului ne asigură ca așa este și în amvon¹⁰. Whitehall poate fi la fel de susceptibilă. Oricum, de vreme ce *domnișoara* este o femeie, *domnișoara* nu a fost educată la Eton sau Christchurch. De vreme ce *domnișoara* este o femeie, *domnișoara* nu este un fiu sau un

nepot. Ne hazardăm printre imponderabilități. Putem înainta doar pe vîrfuri. Amintiți-vă că noi încercăm să descoperim care sînt favorurile legate de sex într-un birou public. Este un lucru pe care, încet, l-am uitat, dar trebuie să ni-l amintim. Mirosim, foarte delicat, nu fapte, ci arome. Și, prin urmare, ar fi bine să nu depindem de propriile noastre nasuri, ci să chemăm pe cineva din afară. Să ne întoarcem la presa publică, să vedem dacă putem descoperi din opiniile exprimate acolo vreun indiciu care ar putea să ne conducă spre a ne decide asupra problemei delicate și dificile care este aroma, atmosfera care înconjură lumea "domnișoarei" de pe Whitehall. Vom consulta ziarele.

Întii:

Cred că trimisul dumneavoastră... rezumă în mod corect această discuție legată de observația că femeia are prea multă libertate. Este probabil ca această așa-numită libertate să fie legată de război, cînd femeile își asumă responsabilități străine lor pînă atunci. Au făcut servicii minunate în acele zile. Din păcate, au fost laudate și răsfățate mult prea mult pentru activitatea lor¹¹.

Este bine, pentru început. Dar să continuăm:

Sînt de părere că o mare parte din nefericirea care bîntuie această sferă a comunității [cea clericală] poate fi eliminată printr-o politică de angajare a unor bărbați, în locul femeilor, oriunde este posibil. Există azi în birourile guvernamentale, în oficiile poștale, în companiile de asigurări, în bănci și în alte birouri mii de femei ce fac munca care poate fi făcută și de către bărbați. În același timp, sînt mii de bărbați calificați, tineri sau de vîrstă mijlocie, care nu pot primi nici un fel de slujbă. Este o cerere mare de femei pe piața muncii, în arte domestice și în procesul de instruire a femeilor, care s-au îngrămădit în serviciul clerical, ca să poată fi disponibile pentru serviciul casnic¹².

Veți fi de acord că mirosul este mai slab.

Apoi, încă ceva:

Sînt sigur că exprim opinia a mii de bărbați tineri atunci cînd afirm că, dacă bărbații ar face munca pe care o fac acum mii de tinere femei, bărbații ar putea să le întrețină pe acele femei în case decente. Casa este locul femeilor, care îi determină pe bărbați să fie inutili. Este momentul ca Guvernul să insiste asupra angajării mai multor bărbați, permițîndu-le să se căsătorească cu femei de care nu se pot apropia acum¹³.

Uită-te! Nu este nici o îndoială despre mirosul de acum! Pisica a ieșit din traistă. Și este Tom! Ce mai avem de spus? Ce mai putem spune? Nimic!

După ce am văzut dovezile din aceste trei citate, veți fi de acord că ar trebui să credem că lui "domnișoară", oricît de delicios ar fi parfumul acestui cuvînt în casele private, pe Whitehall, i s-a atașat un miros dezagreabil pentru nasurile de dincolo de paravane. Din cauza mirosului său, cuvîntul "domnișoară" ar trebui să circule mai degrabă în sferele mai joase, unde salariile sînt mai mici decît în sferele mai înalte, unde salariile sînt substanțiale. În ceea ce privește cuvîntul "doamnă", putem spune că el este un cuvînt contaminat, un cuvînt obscen. Cu cît se spun mai puține despre acest cuvînt, cu atît mai bine. Așa este și parfumul lui. Rangul face ca el să pută în nările de pe Whitehall, încît Whitehall îl exclude în totalitate. Pe Whitehall, ca în Rai, nu există nici luare în căsătorie și nici dare în căsătorie¹⁴.

Deci mirosul — sau să-i spunem "atmosferă"? — este un element foarte important în viața profesională. În ciuda faptului că, asemenea altor elemente importante, nu este palpabil. Poate scăpa nasurilor examinatorilor din sălile de examene, dar poate penetra prin scînduri și despărțituri, afectînd simțurile celor din interior. Legătura lui cu cazul din fața noastră este de netăgăduit. Pentru că ne ajută să decidem în cazul *Baldwin versus Whittaker*. Atît primul-ministru, cît și *Almanahul* spun adevărul. Este

adevărat că femeile care lucrează în administrația civilă merită să fie plătite la fel ca bărbații. Dar este de asemenea adevărat că nu sînt plătite la fel ca bărbații. Discrepanța se datorește atmosferei. Putem spune deci că atmosfera face diferența. Dar oare avem dreptate?

Atmosfera este o putere foarte mare. Atmosfera nu numai că schimbă dimensiunea și forma obiectelor, ci afectează chiar și corpurile solide, cum sînt salariile, despre care se credea că sînt insensibile la atmosferă. Se poate scrie chiar un poem epic despre atmosferă sau un roman în cincisprezece volume. Dar de vreme ce aceasta este doar o scrisoare, să ne limităm la afirmația că atmosfera este una dintre cele mai puternice, în parte, pentru că este unul dintre cei mai puțin palpabili dușmani cu care trebuie să se lupte fiicele bărbaților educați. Dacă credeți că această afirmație este exagerată, uitați-vă, încă o dată, la eșantioanele de atmosferă conținute în cele trei citate. Veți găsi acolo nu numai motivul pentru care salariul unei femei profesioniste este încă așa de mic, dar și ceva mult mai periculos, ceva care, dacă prinde viteză, ar putea otrăvi, în mod egal, ambele sexe. Acolo, în acele citate, este larva viermelui, pe care-l cunoaștem sub un alt nume, în alte țări. Avem acolo, în embrion, creatura, Dictatorul, așa cum îl denumim atunci cînd este italian sau german. El crede că are dreptul, dat de Dumnezeu sau de Natură (sexul și rasa sînt imateriale), de a le dicta altor ființe umane cum să trăiască, ce să facă. Să cităm din nou: "Casa este locul femeilor care îi determină pe bărbați să fie inutili. Este momentul ca Guvernul să insiste asupra angajării mai multor bărbați, permițîndu-le să se căsătorească cu femei de care nu se pot apropia acum". Să-i alăturăm acestuia un alt citat: "Există, în viața unei națiuni, două lumi: lumea bărbaților și lumea femeilor. Natura a făcut bine că i-a încredințat bărbatului grija față de familia sa și de națiunea sa. Lumea femeii este familia ei, soțul ei, copiii ei și casa ei". Unul este scris în engleză, celălalt în germană. Dar oare aceasta este diferența dintre ele? Oare nu spun amîndouă același lucru? Oare

nu sînt ambele voci ale Dictatorului, vorbind în engleză sau germană. Oare nu am fost, cu toții, de acord că Dictatorul este o persoană foarte periculoasă și un animal foarte urficios atunci cînd îl întîlnim peste hotare? Dar el este printre noi, ridicîndu-și capul urficios, scuipîndu-și otrava, încă mic, strîns ca o omidă pe o frunză, dar în inima Angliei. Oare nu din acest ou, ca să-l cităm iar pe dl Wells, va apărea "distrugerea libertății [noastre] de către fasciști sau naziști"? Și oare nu este femeia aceea care trebuie să respire otrava și să se lupte cu acea insectă, în mod secret și fără arme, în funcția ei, luptînd cu fasciști și cu naziști, cu aceeași siguranță cu care se luptă cu el cei care au arme, și o fac în lumina publicității? Și oare acea luptă nu trebuie să-i stoarcă puterile și să-i epuizeze spiritul? Nu ar trebui să o ajutăm să-l zdrobească, în propria noastră țară, înainte să-i cerem să ne ajute să-l zdrobim peste hotare? Și ce drept avem noi, sir, să ne trîmbițăm ideile de libertate și de dreptate în fața altor țări cînd nu putem distruge, din cele mai respectabile ziare, în oricare zi a săptămîinii, un ou ca acestea?

Veți verifica aici, pe bună dreptate, care sînt toate simptomele devenirii unei perorații, arătînd că, deși părerile exprimate în aceste scrisori nu sînt toate în acord cu demnitatea noastră națională, ele sînt însă expresia naturală a fricii și geloziei. Pe acestea două trebuie mai întîi să le înțelegem și abia apoi să le condamnăm. E adevărat, veți spune, că acești domni par să fie preocupați cam prea mult de salariile lor și de propria protecție. Este de înțeles, dacă avem în vedere tradiția sexului lor. Pot fi compatibile chiar cu o dragoste adevărată de libertate și o dragoste adevărată pentru dictatură. Pentru că acești domni sînt sau doresc să devină soți și tați, iar în acest caz, întreținerea familiei va depinde numai de ei. Sir, vreau să înțelegeți că lumea, așa cum este ea acum, este împărțită în două servicii: unul este public, iar al doilea este privat. Într-o lume, fiii bărbaților educați lucrează ca administratori civili, judecători, soldați, și sînt plătiți pentru munca lor. În cealaltă lume, fiicele bărbaților educați

lucrează ca soții, mame, fiice — dar oare nu sînt plătite pentru munca lor? Oare munca de mamă, de soție, de fiică nu valorează nimic pentru națiune, în bani lichizi? Această realitate, dacă este o realitate, este așa de surprinzătoare, încît trebuie să-i găsim confirmare apelînd, încă o dată, la impecabilul Whitaker. Să ne întoarcem iarăși la paginile lui, la o sursă neprețuită de informații. Pare incredibil, și totuși pare de netăgăduit. Dintre toate funcțiile, nu este nici una îndeplinită de o mamă. Dintre toate salariile, nu este nici unul încasat de o mamă. Munca unui arhiepiscop valorează, pentru stat, 15.000 de lire sterline pe an. Munca unui judecător valorează 5.000 de lire sterline pe an. Munca unui ministru permanent valorează 3.000 de lire sterline pe an. Munca unui căpitan din armată, a unui căpitan de vas, a unui sergent de la Dragoni, a unui polițist, a unui poștaş — toate aceste munci merită să fie plătite, din impozite. Dar soțiile și mamele, și fiicele, care muncesc toată ziua și în fiecare zi, fără de care statul s-ar prăbuși în bucăți, fără de care fiii, sir, ar înceta să mai existe, nu sînt plătite cu nimic. Este posibil așa ceva? Sau îl osîndim pe Whitaker, impecabilul, să aibă o erată?

Ei, veți interveni, aici este o altă neînțelegere! Soțul și soția nu sînt numai un trup. Sînt și un portmoneu. Salariul soției este jumătate din venitul soțului. Bărbatul este plătit mai mult decît soția din același motiv — pentru că el are o soție de întreținut. Atunci burlacul este plătit la fel cu o femeie necăsătorită? Se pare că nu — fără îndoială, alt efect straniu al atmosferei! Atmosfera revine în centrul atenției, ca un element important al unei stări de fapte. Dar să trecem mai departe! Afirmția dumneavoastră că salariul soției este jumătate din venitul soțului pare să fie o înțelegere echitabilă și, fără îndoială, de vreme ce este echitabilă, este confirmată de lege. Răspunsul dumneavoastră că legea lasă toate aceste chestiuni private să fie decise în mod privat este mai puțin satisfăcător, pentru că înseamnă că jumătatea soției din venitul comun nu îi este plătită ei, în mod legal, ci lui, soțului. Și totuși, un drept spiritual ar putea să fie la fel de

obligatoriu ca unul legal. Și dacă soția unui bărbat educat are dreptul spiritual la jumătate din venitul soțului ei, atunci putem presupune că soția unui bărbat educat are, pentru cheltuit, câți bani îi trebuie (cînd se adună facturile casei). Acum soțul ei (martor este Whitaker, martore sînt atitudinile din ziar) nu numai că este bine plătit, ci este și deținătorul unui capital considerabil. Prin urmare, această doamnă care afirmă că un salariu de 250 de lire sterline pe an este tot ce poate cîștiga o femeie astăzi, lucrînd în diferite profesii, iese din discuție. În clasa educată, profesia căsătoriei este una foarte bine plătită, pentru că soția are un drept, unul spiritual, la jumătate din salariul soțului ei. Nedumerirea se adîncește. Misterul se face mai dens. Pentru că dacă soțiile bărbaților bogați sînt ele însele femei bogate, cum se poate ca venitul W.S.P.U. să fie de numai 42.000 de lire sterline pe an? Cum se face că administratorul onorific al fondului pentru reconstrucția colegiului cere 100.000 de lire sterline? Cum se face că administratorul unei societăți care ajută femeile educate să obțină un serviciu nu cere numai bani ca să-și plătească chiria, dar ar fi foarte mulțumit dacă ar primi, în schimb, cărți, fructe sau haine uzate? Dacă soția are un drept spiritual la jumătate din venitul soțului ei, pentru că munca ei de soție nu este plătită, atunci ea ar trebui să aibă bani suficienți ca să cheltuiască pentru orice cauză. Și de vreme ce aceste cauze stau cu pălăria în mînă, sîntem forțați să concluzionăm că sînt cauze care nu atrag atenția soției unui bărbat educat. Acuzația care i se aduce este una foarte serioasă. Să considerăm că acolo sînt banii — acel surplus care poate fi destinat educației, plăcerii, gesturilor filantropice, după ce s-au plătit toate datoriile casei. Ea își poate cheltui partea tot așa de liber precum soțul își cheltuiește partea lui. O poate cheltui în orice scopuri vrea, și totuși, nu o va cheltui în scopuri care sînt dragi sexului ei. Le vedeți cerșind cu pălăria în mînă?! Este o acuzație teribilă împotriva lor.

Dar să ne oprim un moment, înainte să decidem asupra vinei lor, dacă ele au vreo vină reală. Să vedem care sînt cauzele,

plăcerile, gesturile filantropice pe care soția bărbatului educat își cheltuiește partea din surplusul de fond comun. Și iată-ne confrunțați cu fapte care, ne plac sau nu, trebuie să le analizăm. Problema este că gusturile unei femei căsătorite din clasa noastră sînt foarte îndrăznețe. Ea cheltuiește anual sume mari de bani pe fondurile unor petreceri, pe sport, pe terenuri de vînațoare, pe crichet și pe fotbal. Aruncă bani în cluburi — Brooks, White's, the Traveller's, the Reform, the Athenaeum —, ca să le menționăm pe cele mai importante. Cheltuielile ei în aceste scopuri (plăceri și filantropie) trebuie să se ridice, anual, la multe milioane de lire sterline. Și totuși, cea mai mare parte din fondurile ei este cheltuită pe plăceri, pe care nu le împarte cu nimeni. Aruncă mii și mii de lire sterline în cluburi în care sexul ei nu este admis,¹⁵ la curse de cai, unde nu poate călări, în colegii, din care sexul ei este exclus. Plătește anual facturi exorbitante pentru vinuri pe care nu le bea, pe țigări pe care nu le fumează. Pe scurt, sînt numai două concluzii pe care le putem trage în legătură cu soția unui bărbat educat: prima e că este ființa cea mai altruistă, care preferă să-și cheltuiască partea din fondul comun pe plăcerile și cauzele soțului ei; a doua, și cea mai probabilă, deși este mai puțin credibilă, nu e aceea că ea este cea mai altruistă ființă, ci că dreptul ei spiritual asupra unei părți din jumătate din venitul soțului ei sfîrșește, în practică, în dreptul real de pensiune, de locuință și asupra unei subvenții anuale mici, care-i oferă sume mici de bani și pentru rochii. Fiecare dintre aceste concluzii este posibilă. Realitatea din instituțiile publice și din listele de subscripție face ca oricare alta să iasă din discuție. Pentru că gîndiți-vă cu cîtă noblețe își ajută bărbatul educat vechea școală, vechiul coleg de școală! Cît de frumos și de util subscrive el la fondurile unor petreceri! Cît de generos contribuie el la toate acele instituții și sporturi prin care el și fiul lui își educă mintea și-și dezvoltă corpul! Ziarele conțin, zilnic, dovezi ale acestor fapte de netăgăduit. Dar absența numelui ei de pe listele de subscripții și sărăcia instituțiilor care-i

educă mintea și corpul dovedesc faptul că există ceva în atmosfera casei private care deviază partea spirituală a soției din venitul comun, în mod impalpabil și irezistibil, către acele cauze pe care le aprobă soțul ei și către acele plăceri de care se bucură el. Lăudabilă sau nu, aceasta este realitatea. Și acesta este motivul pentru care celelalte cauze stau cu mîna întinsă. Se pare că, pînă la urmă, am dezlegat enigma.

Cu datele oferite de Whitaker și cu datele din listele de subscripții pe care le avem în față, se pare că am ajuns la trei realități de netăgăduit, care trebuie să aibă o mare influență în cercetarea noastră legată de modul în care am putea preveni războiul. Prima este aceea că fiicele bărbaților educați sînt plătite pentru serviciile lor, cu sume foarte mici, din fondurile publice; a doua este aceea că ele aproape că nu sînt plătite din fonduri publice pentru serviciile lor private; și a treia este aceea că partea sa din venitul soțului ei nu este una reală, ci una spirituală sau nominală, ceea ce înseamnă că, atunci cînd ambii sînt hrăniți și îmbrăcați, surplusul de fond poate fi destinat unor cauze, plăceri și filantropii care gravitează, în mod misterios, dar indiscutabil, către acele cauze, plăceri și filantropii pe care le preferă soțul, și pe care le aprobă soțul. Se pare că persoana căreia i se plătește salariul este, în realitate, persoana care are dreptul real de a decide asupra modului în care să fie cheltuit salariul.

Aceste adevăruri ne fac să ne întoarcem, liniștiți și cu unele puncte de vedere modificate, la punctul de la care am plecat. Pentru că aveam de gînd, vă puteți aminti, să punem dorința dumneavoastră de a fi ajutat în prevenirea războiului în fața femeilor care-și cîștigă singure existența în diferite meserii. Ne-am spus atunci că lor trebuie să ne adresăm, pentru că ele dețin noua noastră armă, influența unei opinii independente, bazată pe independența venitului pe care-l dețin. Ne-au ajutat să ne dăm seama, în primul rînd, că trebuie să ne îndreptăm către alte persoane, alte posibile ajutoare. Trebuie să ne îndepărțăm de grupul mare, pentru care căsătoria este o profesie, pentru

că aceasta nu este o profesie plătită și pentru că partea spirituală din salariul soțului nu este, faptele o dovedesc, o parte reală. Prin urmare, influența ei dezinteresată, bazată pe un venit independent, este nulă. Dacă el este de partea forței, și ea va fi de partea forței. În al doilea rînd, faptele par să dovedească această afirmație, "un salariu de 250 de lire sterline pe an este o realizare foarte mare chiar și pentru o femeie cu o calificare foarte bună, cu mulți ani de experiență", nu este, în totalitate, o minciună, ci este un adevăr foarte probabil. Prin urmare, influența pe care fiicele bărbaților educați o au în prezent, datorită puterii de a cîștiga bani, nu poate fi cotate prea bine. Pentru că a devenit evident faptul că trebuie să căutăm ajutorul la ele, pentru că numai ele ne pot ajuta. La ele trebuie să apelăm. Această concluzie ne întoarce la scrisoarea din care am citat mai sus — scrisoarea administratorului onorific, scrisoarea care cerea o subscripție pentru o societate care ajută fiicele bărbaților educați să-și găsească un loc de muncă într-o profesie oarecare. Veți fi de acord, sir, că avem motive foarte egoiste să o ajutăm — nu încapе îndoială. Pentru că dacă ajuți femeile să-și cîștige existența într-o profesie, înseamnă că le ajuți să dețină acea armă a opiniei independente. Aceasta este încă arma lor cea mai puternică. Înseamnă să le ajuți să aibă o minte a lor și o dorință a lor. Ele ar putea să vă ajute să preveniți războiul. Dar ... — aici, aceste puncte, îndoieli și ezitări vorbesc de la sine. Putem noi, avînd în vedere faptele despre care am vorbit mai sus, să-i trimitem o guinee fără să-i punem condiții severe legate de modul în care să cheltuiește această guinee?

Pentru că datele pe care le-am descoperit atunci cînd încercam să-i verificăm afirmațiile în ceea ce privește poziția ei financiară au ridicat probleme. Aceste probleme ne fac să ne întrebăm dacă facem un gest de om deștept încurajînd oamenii să-și găsească un loc de muncă, dacă dorim să prevenim războiul. Vă veți aminti că folosim introspecția psihologică (pentru că este singura noastră calificare) pentru a decide ce fel de calitate

ale naturii umane ar putea duce la război. Iar realitățile despre care am vorbit mai sus ne fac să ne întrebăm, înainte de a completa un cec, dacă, încurajând fiicele bărbaților educați să intre în anumite profesii, nu cumva încurajăm chiar calitățile pe care vrem să le prevenim? Oare nu ar trebui să facem în așa fel, încît cu această guinee să fim siguri că, în două sau trei secole, nu numai bărbații educați, dar și femeile educate care lucrează să pună întrebarea — oh, oare cui? — așa cum spune poetul — să pună chiar întrebarea pe care mi-o puneți dumneavoastră mie acum: Cum putem preveni războiul? Dacă încurajăm fiicele bărbaților educați să-și găsească un loc de muncă, fără să punem nici o condiție despre modul în care va fi practică meseria respectivă, oare nu ne dăm silința să stereotipăm vechiul cîntec pe care natura umană, ca un gramofon al cărui ac a înțepenit și scrișnește acum, cu o unanimitate dezastruoasă? "Ne învărtim în jurul dudului, al dudului, al dudului. ... Dă-mi mie tot, dă-mi mie tot, mie tot! ... Trei sute de milioane pentru război!..." Cu acest cîntec răsunîndu-ne-n urechi sau cu unul asemănător, nu putem da guineea administratorului onorific, fără să-l avertizăm că o poate avea numai cu o condiție: să jure că toate profesiile din viitor vor fi practicate în așa fel încît vor avea un alt cîntec și o altă concluzie. O va avea numai dacă ne poate îndeplini dorința conform căreia guineea urmează să fie cheltuită în scopul păcii. În ignoranța noastră actuală, este dificil a formula asemenea condiții, aproape imposibil. Dar chestiunea este așa de serioasă, războiul este așa de insuportabil, așa de oribil, așa de inuman, încît trebuie făcută o încercare. O încercare cît de mică. Ar putea avea rezultate valabile. Iată o altă scrisoare către aceeași doamnă:

«Scrisoarea dumneavoastră, doamnă, a așteptat un răspuns ceva mai mult timp, dar am analizat anumite acuzații care vi se aduc și am făcut unele cercetări în această direcție. Doamnă, veți fi ușurată să aflați că v-am scos de sub acuzația care v-a fost adusă, aceea că spuneți minciuni. Se pare că este adevărat că sînteți

săracă. V-am achitat și de învinuirile de lene, apatie și lăcomie. Cauzele pentru care luptați, în secret sau fără succes, sînt în favoarea dumneavoastră. Dacă preferați înghețata și alunele fripturii de vită și berii, motivul pare să fie mai degrabă de ordin financiar decît gastronomic. Pare probabil că nu aveți prea mulți bani pentru mîncare și nu vă distrați prea mult, pentru că aveți treabă cu circularele și anunțurile pe care le faceți, cu întîlnirile pe care le aranjați și cu bazarurile pe care le organizați. Se pare că lucrați, fără salariu, chiar mai multe ore decît cei de la Home Office, pe care îi aprobați. Dar, deși dorim să vă deplîngem sărăcia și să vă lăudăm hărnicia, nu avem de gînd să vă trimitem guineea, ca să vă ajutăm să ajutați femeile să se angajeze într-un loc de muncă, dacă nu ne puteți asigura că ele vor practica acele meserii în așa fel, încît să se prevină războiul. Veți spune că această aserțiune este una vagă, că este o condiție imposibilă. Totuși, pentru că guineele sînt rare și guinele sînt valoroase, ne veți sugera că veți urma condițiile pe care dorim să vi le impunem dacă, vor putea fi enunțate în mod succint. Bine atunci, doamnă, pentru că vă presează timpul, ce ne puteți spune despre Legea pensiilor, ce ne puteți spune despre aglomerația membrilor din Camera Lorzilor (care ar putea să o voteze așa cum le dictați dumneavoastră), ce ne puteți spune despre lectura rapoartelor Hansard și despre lectura ziarelor — văd totuși că nu ne ia prea mult timp. Nu veți găsi acolo nici o mențiune despre activitățile dumneavoastră¹⁶. O anumită conspirație a tăcerii pare să fie o regulă. Ce ne puteți spune despre fabulația legată de plata egală pentru o muncă egală în administrația civilă în vreme ce dumneavoastră aranjați în bazar iepuri și cafetiere în așa fel încît să ademeniți oamenii ca să vă plătească pe ele mai mult decît merită, de vreme ce, într-un cuvînt, este evident că sînteți foarte ocupată. Să fim rapizi (din lipsă de timp)! Să facem o cercetare rapidă, să discutăm cîteva pasaje din cărțile aflate în biblioteca dumneavoastră, din hîrțiile de pe masa dumneavoastră și să vedem apoi, dacă putem face afirmația mai puțin vagă, iar condițiile mai clare.

Să începem să privim apoi la exteriorul lucrurilor, la aspectul lor general. Să ne amintim că lucrurile au părți exterioare, așa cum au și părți interioare. Ne este la îndemână un pod peste Tamisa, un exemplu admirabil pentru o asemenea cercetare. Riul curge pe dedesubt. Pe de-o parte, sînt cupolele și turnurile orașului; pe de alta, Westminster și Parlamentul. Este un loc unde să stai, cu orele, și să visezi. Dar nu acum! Acum sîntem presați de timp! Acum nu putem visa cu orele! Acum sîntem aici ca să vedem faptele. Acum trebuie să ne fixăm privirea pe un convoi — pe convoiul fiilor de bărbați educați.

Sînt frații noștri, care au fost educați în școli și universități aristocratice. Urcă acele trepte, intră și ies pe acele uși, urcă în amvon, țin predici, predau, administrează dreptatea, practică medicina, tranzacționează afaceri, fac bani. Este întotdeauna o imagine solemnă — un convoi asemănător cu un caravanserai care străbate deșertul. Străbunici, bunici, tați, unchi — au mers cu toții pe acest drum, îmbrăcați în mantii, purtînd peruci pe cap, unii cu panglici pe piept, alții fără. Unul a fost episcop. Altul a fost judecător. Unul a fost amiral. Un altul a fost general. Unul a fost profesor. Un altul doctor. Unii au părăsit convoiul și s-au pierdut de șir, nefăcînd nimic în Tasmania. Puteau fi văzuți prost îmbrăcați, vînzînd ziarele Crucii Roșii. Dar majoritatea au ținut pasul, au mers ca la carte și, cu orice preț, au făcut destul de mult ca să întrețină casa familiei, undeva prin cartierul teatrelor, unde li s-a dat carne de vită și de oaie și educație pentru Arthur. Acest convoi este o priveriște solemnă, o priveriște care ne-a provocat să ne punem mai multe întrebări, vă puteți aminti asta, dacă vă uitați în zare, prin geamul de sus. Dar acum, de douăzeci de ani încoace, nu mai este numai o priveriște, o fotografie sau o frescă mîzgălită pe pereții timpului, la care ne putem uita doar cu o apreciere estetică. Pentru că acolo, tîrîndu-ne cu greu, aproape de coada șirului, mergem noi înșine. Și asta este altceva. Noi, care am privit așa de multă vreme convoaiele din cărți sau de la o fereastră cu perdele, care am urmărit bărbați

educați părăsind casa la 9.30 ca să meargă la birou, întorcându-se acasă pe la 6.30, nu mai trebuie să privim totul cu pasivitate. Și noi putem pleca de acasă, putem urca acele trepte, putem intra sau ieși pe acele uși, putem purta mantii și peruci, putem câștiga bani, putem administra legea. Gîndiți-vă ! În una dintre zilele acestea ați putea purta peruca de judecător pe cap, o capă de hermină pe umeri; ați putea să stați sub leu și unicorn, ați putea ridica un salariu de cinci mii pe an, ați putea ieși la pensie cînd vă veți retrage. Noi, cele care agităm niște stilouri umile, am putea, peste un secol sau două, să vorbim dintr-un amvon. Nimeni nu va îndrăzni să ne contrazică. Vom fi purtătoarele de cuvînt ale spiritului divin. Un gînd solemn, nu-i așa? Cine ar putea să spună dacă odată cu trecerea timpului nu vom purta uniforma militară, cu lanțuri de aur pe piept, cu o sabie în mînă și cu ceva ca un vas de cărbune pe cap (numai că acel obiect nu a fost niciodată decorat cu o coadă de păr de cal alb). Rîdeți — umbra casei private mai face ca aceste haine să pară ciudate. Am purtat pînă acum haine private (vălul pe care l-a recomandat Sf. Pavel). Dar nu am venit aici să rîdem sau să vorbim despre modă (moda la femei sau la bărbați). Sîntem aici, pe pod, ca să ne punem nouă înșine niște întrebări. Și sînt întrebări foarte importante. Iar noi avem puțină vreme ca să le găsim răspunsul. Întrebările pe care trebuie să le punem și la care trebuie să aflăm un răspuns (în legătură cu acel convoi din acest moment de tranziție) sînt atît de importante, încît ar putea schimba foarte bine viețile tuturor bărbaților și femeilor pentru totdeauna. Vrem să ne întrebăm, acum și aici, dacă dorim sau nu să intrăm în acel convoi. În ce termeni ne-am alătura convoiului? Și, mai presus de toate, încotro ne duce convoiul bărbaților educați? Timpul este scurt. Poate să dureze cinci ani, zece ani sau doar cîteva luni. Dar întrebările trebuie să primească un răspuns, și ele sînt așa de importante, încît dacă toate fiicele bărbaților educați nu fac nimic de dimineață pînă noaptea, dar se gîndesc numai la convoi, din toate unghiurile, dacă nu fac decît să se gîndească

la el și să-l analizeze, dacă nu fac altceva decît să se gîndească și să citească despre acest convoi, adunînd toate acele gînduri și lecturi și tot ce văd și ghicesc, timpul lor ar fi mai bine petrecut decît cu orice altă activitate care le este deschisă acum. Dar, veți obiecta, nu aveți timp să vă gîndiți; aveți bătăliile în care trebuie să luptați, chiria pe care trebuie să o plătiți, bazarurile pe care trebuie să le organizați. Doamnă, acea scuză nu vă va fi de folos! Așa cum știți din experiență (și acestea, toate, sînt fapte ce dovedesc acest lucru), fiicele bărbaților educați au gîndit totul, de azi pe mîine, nu sub lămpile verzi de la mesele de studiu din izolarea colegiilor retrase. Gîndeau în timp ce mestecau în oală, în timp ce legănau pătuțul copilului. Așa și numai așa și-au cîștigat dreptul la moneda cea nouă de șase peni. Acum ne-a venit nouă rîndul să continuăm să gîndim. Oare cum vom cheltui acei șase peni? Să ne gîndim că trebuie! Să ne gîndim în birou, în timp ce sîntem în mulțime, urmărind spectacolul de încoronare a lordului primar. Să ne gîndim în timp ce trecem pe lîngă cenotaf, și pe Whitehall, prin holurile de la Camera Comunelor, să ne gîndim la botezuri, la căsătorii și la înmormîntări. Să nu încetăm niciodată să gîndim — ce este "civilizația" aceasta în care ne găsim? Ce sînt aceste ceremonii și de ce trebuie să participăm la ele? Ce sînt aceste profesii și de ce trebuie să facem bani cu ele? Pe scurt, unde ne duce convoiul fiilor bărbaților educați?

Uitasem, dumneavoastră sînteți ocupată, să ne întoarcem la realitate! Atunci să intrăm în casă și să deschidem cărțile pe care le aveți în bibliotecă. Pentru că aveți o bibliotecă, o bibliotecă unde nimic nu este legat cu lanțuri de masă și nimic nu este încuiat sub lacăt, o bibliotecă unde cîntecele cîntăreților se ridică natural din viețile celor vii. Acolo sînt poezii, aici sînt biografii. Și ce lumină aruncă ele, aceste biografii, asupra profesiunilor? Cît de mult ne încurajează să credem că, dacă le ajutăm pe fiicele bărbaților educați să devină femei cu o profesie, vom descuraja războiul? Răspunsul la această întrebare este împrăștiat în aceste

volume și este clar pentru toți cei care citesc englezește. Iar răspunsul, trebuie să admitem, este foarte ciudat. Pentru că aproape toate biografiile pe care le-am citit despre bărbații cu anumite profesii din secolul al nouăsprezecelea (ca să ne limităm la acea eră nu prea depărtată și plină de documente) vorbesc despre război. Se pare că erau mari luptători bărbații cu anumite profesii din vremea reginei Victoria. A fost bătălia de la Westminster. A fost bătălia de la Harley Street. A fost bătălia de la Academia Regală. Cîteva dintre aceste bătălii, așa cum știți, mai sînt încă în desfășurare. De fapt, literatura este singura profesiune care pare să nu fi dus o bătălie aprigă în secolul al nouăsprezecelea. Toate celelalte profesii, conform mărturiilor din bibliografii, par să fi fost tot așa de sîngeroase ca și meseria armelor. Este adevărat că luptătorii nu au făcut răni în corpuri¹⁷ (cavalerismul interzice așa ceva), dar veți fi de acord că o bătălie care irosește timpul este la fel de fatală ca bătălia care irosește sîngele. Veți fi de acord că o bătălie care costă bani este la fel de fatală ca cea care costă un picior sau o mîină. Veți fi de acord că o bătălie care îi forțează pe tineri să-și irosească puterile, învîrtindu-se prin săli de comitete, cerînd favoruri, asumîndu-și o mască de reverență, pentru a-i acoperi ridicolul, face răni în spiritul uman pe care nici un chirurg nu le poate vindeca. Chiar și bătălia pentru salarii egale, pentru muncă egală nu este lipsită de o anume risipă de timp și de spirit. Cred că sînteți de acord cu aceasta, pentru că nu sînteți reticentă la unele lucruri așa, fără vreo explicație. Acum cărțile din biblioteca dumneavoastră conțin atît de multe dintre aceste bătălii, încît este imposibil să intrăm în toate. Dar de vreme ce toți par să fi luptat cam după același plan și cam cu aceiași inamici, adică bărbații dintr-o anumită profesie versus surorile și fiicele lor, haideți, pe măsură ce trece vremea, să privim numai la una dintre aceste campanii și să examinăm bătălia de la Harley Street, ca să putem înțelege care este efectul pe care profesiunile îl au asupra acelor care le practică.

Campania a fost deschisă în anul 1869, sub conducerea Sophiei Jex-Blake. Cazul ei este unul tipic de luptă victoriană între victimele sistemului patriarhal, fiicele, împotriva taților. Merită un moment de atenție. Tatăl Sophiei a fost un specimen admirabil de bărbat victorian educat, binevoitor, cultivat și cu dare de mână. A fost supraveghetor la Doctor's Commons. Își putea permite să aibă șase servitori, cai și trăsurile și i-a putut oferi fiicei lui nu numai îmbrăcăminte și locuință, ci și o "mobilă elegantă" și "un foc tihnit" în dormitor. Pentru salariu, "pentru haine și bani personali" i-a dat 40 de lire sterline pe an. Dintr-un motiv oarecare, ea a considerat această sumă insuficientă. În 1859, pentru că pînă în semestrul următor îi rămăseseră numai nouă șilingi și nouă peni, ea a dorit să cîștige niște bani de una singură. Și i s-a oferit să fie profesoară particulară, cu cinci șilingi pe oră. I-a povestit tatălui ei despre această ofertă. El a replicat: "Draga mea, tocmai în momentul ăsta am aflat că ai de gînd să fii plătită ca să fii profesoară particulară. Dragă, ar fi sub rangul tău, și *nu pot consimți* să faci așa ceva." Ea a replicat: "De ce să nu accept oferta? Tu, ca bărbat, îți faci munca și ești plătit pentru așa ceva, și nimeni nu s-a gîndit la vreo înjosire, ci ca la un schimb cîstit... Tom face la scară mare ceea ce fac eu la scară mică!" El a răspuns: "Cazurile pe care le citezi tu, draga mea, nu sînt elocvente... T.W. ... simte că e de datoria lui, ca *bărbat*, să-și întrețină soția și familia, iar poziția sa este una foarte înaltă, care poate fi ocupată numai de un bărbat cu un caracter de prima clasă, și îl răsplătește cu una, dacă nu cu două mii pe an... Cît de total diferit este cazul dragii mele fiice! Nu-ți lipsește nimic și știu că (omenește vorbind) nu-ți va lipsi nimic. Dacă te căsătorești mîine — așa cum îmi doresc — și nu cred că te vei mărita altfel — îți voi da o avere bună". Ea a comentat în jurnalul său zilnic: "Ca o proastă ce sînt, am fost de acord să renunț la taxe, numai pentru acest trimestru — deși sînt foarte săracă. A fost o prostie! Am amînat lupta puțin"¹⁸.

A avut dreptate. Lupta cu tatăl ei s-a terminat. Dar lupta cu tații, în general, cu însăși patriarhia a fost amînată pentru un alt

loc și un alt timp. Cea de a doua luptă a fost la Edinburgh, în 1869. Și-a depus dosarul pentru Colegiul Medical Regal. Iată relatarea primei certe, într-un ziar: "O tulburare de o natură foarte indecentă a avut loc ieri după-amiază, în fața Colegiului Regal Medical. ... Cu puțin înainte de ora patru... aproape 200 de studenți erau adunați în fața porții care ducea către clădire..." Studenții de la Medicină au urlat și au cîntat cîntece. "Poarta a fost închisă în fața lor [de femeie]... Dr. Hardyside și-a dat seama că nu putea să continue expunerea... în cameră a fost adusă o oaie răsfățată..." și așa mai departe. Metodele erau cam aceleași cu cele folosite la Cambridge în timpul bătăliei pentru un grad. Și iarăși, cu acea ocazie, autoritățile au condamnat metodele josnice. Au folosit însă altele, personale, mai șirete și mai eficace. Nimic nu ar convinge autoritățile care și-au făcut cortul între porțile sacre să lase femeile să intre. Spuneau că Dumnezeu este de partea lor, Legea este de partea lor și Proprietatea este de partea lor. Colegiul a fost înființat numai pentru bărbați. Numai bărbații aveau voie, prin lege, să beneficieze de dotările sale. S-au format comitetele obișnuite în aceste împrejurări. S-au semnat petițiile obișnuite. Sau făcut rugămințile și plecăciunile umile obișnuite. S-au ținut bazarurile obișnuite. S-au dezbătut problemele obișnuite de tactică. Ca de obicei, s-au pus întrebările următoare: "Să atacăm acum sau este mai înțelept să așteptăm?"; "Cine ne sînt prieteni și cine ne sînt dușmani?" Au existat obișnuitele diferențe de opinii, scindări obișnuite, între sfătuitoari. Dar de ce să particularizăm? Întreaga acțiune ne este așa de familiară, încît bătălia de la Harley Street, din anul 1868, ar fi putut să fie foarte bine bătălia din zilele noastre de la Universitatea Cambridge. În ambele ocazii s-au irosit la fel de multe forțe, s-a pierdut cumpătul, s-a pierdut timpul și s-au irosit bani. Aproape aceleași fiice au cerut, aproape același frați, aceleași privilegii. Aproape aceiași domni au intonat aproape aceleași refuzuri, din aproape aceleași motive. Se părea că nu a mai existat nici un progres al rasei umane, ci numai o repetiție. Dacă ascultăm,

aproape îi auzim cîntînd același cîntec vechi: "Ne învîrtim în jurul dudului, al dudului, al dudului". Și dacă adăugăm: "al cucului, al cucului, al cucului", am face și rima, fără a violenta faptele.

Dar nu sîntem aici ca să cîntăm cîntece vechi sau să adăugăm rimele lipsă. Sîntem aici ca să analizăm faptele. Iar faptele pe care tocmai le-am scos dintr-o biografie par să dovedească faptul că profesiile au un anume efect incontestabil asupra profesorilor. Îi fac pe cei care le practică posesivi, atenți la orice încălcare a drepturilor lor, și foarte combativi în cazul în care cineva ar încerca să-i contrazică. Oare nu sîntem exact ca ei atunci cînd credem că, dacă intrăm în aceleași profesii, vom dobîndi aceleași calități? Și oare aceste calități nu duc la război? În alt secol, dacă am practica aceleași profesii, în același mod, nu vom fi la fel de posesivi, ci la fel de atenți la orice încălcare a drepturilor, ca cei bătaioși, la fel de pozitivi ca verdictul lui Dumnezeu, al Naturii, Legii și Proprietății, așa cum sînt acești domni azi? Prin urmare, această guinee, care trebuie să vă susțină să le ajutați pe femei să intre într-o profesie, are atașată de ea această condiție, ca o primă condiție. Trebuie să jurați că veți face tot ce vă stă în putere ca orice femeie care intră într-o profesiune să nu împiedice nici o altă ființă umană, fie ea bărbat sau femeie, fie alb sau negru, cu condiția ca el sau ea să aibă calificarea necesară pentru a se angaja în profesia respectivă, ci să facă tot ce-i stă în putere ca să-i ajute.

Dumneavoastră spuneți că sînteți gata să vă puneți pe treabă, aici și acum. Dar, în același timp, întindeți mîna după guinee. Dar așteptați! Mai sînt și alte condiții atașate de ea, înaintea condițiilor dumneavoastră. Amintiți-vă iarăși convoiul fiilor de bărbați educați; întrebați-vă încă o dată: "Unde ne duc?" Instantaneu, apare un răspuns: evident, către cîștiguri! Acesta este, cel puțin pentru noi, un lucru foarte atrăgător. Whitaker le pune pe toate acestea sub semnul îndoielii. Pe lîngă mărturia lui Whitaker există însă și mărturia ziarului — evidența testamentelor, a listelor de subscripții pe care le-am amintit deja. De

exemplu, în paginile unui ziar se afirmă că au murit trei bărbați educați. Unul a lăsat 1.193.251 de lire sterline, un altul a lăsat 1.010.288 de lire sterline, al treilea a lăsat 1.404.132 de lire sterline. Trebuie să admiteți că sînt sume exorbitante. Sînt însă sume strînse de niște persoane. Și de ce nu le-m strînge și noi de-a lungul timpului? Acum, că administrația civilă este deschisă și pentru noi, am putea cîștiga ușor între o mie și trei mii de lire sterline pe an. Acum, că tribunalul este deschis și pentru noi, am putea cîștiga foarte ușor cinci mii de lire sterline pe an; ca judecătoare, am putea cîștiga orice sumă cam pînă pe la 40.000; ca avocat, cam 50.000 de lire sterline. Cînd biserica ne va fi accesibilă și nouă, vom cîștiga salarii de 1.500, 3.000, 5.000 de lire sterline pe an, la care se vor adăuga palatele și calitatea de "dean" atașată numelui. Atunci cînd ne va fi deschisă Bursa de valori, vom putea muri valorînd tot atîtea milioane ca Pierpont Morgan sau ca însuși Rockefeller. Ca doctori, am putea cîștiga între două mii și 50.000 de lire sterline pe an. Ca editori, chiar și noi am putea cîștiga salarii care nu sînt, cu nici un chip, vrednice de dispreț. Unul are o mie pe an, un altul are două mii pe an. Se zvonește că editorul unui mare cotidian are un salariu de cinci mii de lire sterline pe an. Toată această avere ar putea, cu timpul, să ajungă și în calea noastră dacă practicăm meseriile respective. Pe scurt, ne putem schimba poziția de la victime ale sistemului patriarhal, plătite în natură, la o valoare de 30 sau 40 de lire sterline pe an (la care se mai adăugă masa și îmbrăcăminte), la cea de campioane ale sistemului capitalist, cu venituri anuale de mai multe mii de lire sterline pe an, care, cu investiții judici-oase, ne pot face să avem, la moarte, un capital de mai multe milioane decît am putea noi număra.

Nu este un vis lipsit de strălucire. Gîndiți-vă ce ar însemna dacă printre noi ar exista o femeie constructoare de mașini care, cu o trăsătură de condei, ar putea înzestra colegele femeilor cu una sau trei sute de mii de lire sterline de persoană. Administratorul onorific al Fondului de reconstrucție, sora ta din Cam-

bridge, ar putea avea atunci munci mult mai ușoare. Nu ar mai fi nevoie să apeleze la comitete, la bazaruri și la căpșune cu smîntînă. Și să presupunem că nu ar exista numai o singură femeie bogată. Să presupunem că femeile bogate ar fi la fel de răspîndite ca bărbații bogați. Ce nu ați putea face? V-ați putea închide biroul. Ați putea finanța petrecerea dată de o femeie la Camera Comunelor. Ați putea conduce un ziar încredințat conspirației nu pentru tăcere, ci pentru discurs. Ați putea obține pensii pentru fete bătrîne, pentru acele victime ale sistemului patriarhal care au un venit insuficient, în care nu se mai includ masa și îmbrăcăminte. Ați putea obține salarii egale pentru munci egale. Ați putea da oricărei mame cloroform atunci cînd naște un copil¹⁹. Ați putea reduce rata de mortalitate de la patru decese la mia de locuitori la nici unul la mia de locuitori. La o singură sesiune ați putea trece legi, în Camera Comunelor, care necesită acum sute de ani de muncă dură și neîncetată. La prima vedere, parcă le-ați putea face pe toate dintre acestea dacă ați avea la dispoziție același capital ca cel al fraților dumneavoastră. Atunci exclamați: de ce să nu facem un prim pas către obținerea acestora? Profesiunile sînt singura cale prin care puteți obține bani. Banii sînt singura cale prin care puteți obține foarte multe lucruri, lucruri care vă sînt de mare ajutor. Protestați: iată-vă tînguindu-vă și tocmîndu-vă în legătură cu condițiile. Dar nu uitați această scrisoarea de la un bărbat care lucrează într-o profesiune și care vă cere să-l ajutați să prevină războiul. Uitați-vă și la fotografiile cu corpuri moarte și cu case ruinate, pe care guvernul spaniol le trimite aproape săptămînal. Din această cauză este necesar să vă tîrguiți, să vă tocmiți în legătură cu condițiile impuse.

Pentru că mărturia scrisorii și a fotografiilor, atunci cînd la ele se adaugă și faptele pe care istoria și bibliografiile ni le oferă (în legătură cu unele profesii), par să arunce, împreună, o anumită lumină, o lumină roșie, asupra acestor profesii. Faci bani exercitîndu-le, e adevărat, dar cît de mult sînt banii, prin ei

înșiși, o profesiune dezirabilă? Vă veți aminti că o mare autoritate a vieții umane, cu mai mult de două mii de ani în urmă, a afirmat că marile proprietăți sînt indezirabile. La care dumneavoastră răspundeți, cu o anumită înfocare, ca și cum ați suspecta vreo altă scuză ca portmoneul să rămînă închis, că vorbele lui Hristos despre cei bogați și despre Împărăția Raiului nu mai sînt utile pentru cei care trebuie să reziste la o anumită realitate într-o lume diferită. Susțineți că, așa cum stau lucrurile acum în Anglia, sărăcia extremă este mai puțin dorită decît bogăția extremă. Sărăcia creștinului (care și-ar da tot ce are) duce la paralizarea corpului, și la debilitatea minții (și avem dovada zilnică a faptului că așa se întîmplă). Cei care nu au un loc de muncă, dacă e să luăm exemplul cel mai evident, nu sînt, în țara lor, o sursă de bogăție spirituală sau intelectuală. Acestea sînt argumente grele. Dar să ne gîndim, pentru o clipă, la viața lui Pierpont Morgan. Sînteți de acord cu realitatea pe care o avem în față că bogăția extremă este la fel de indezirabilă, și din aceleași motive? Dacă bogăția extremă este indezirabilă iar sărăcia extremă este și ea indezirabilă, se pune întrebarea dacă nu cumva există vreo medie între cele două, pe care o dorește lumea. Atunci care este această medie — de cîți bani ai nevoie ca să trăiești azi în Anglia? Și cum ar trebui cheltuiți acei bani? Ce fel de viață, viață de ființă umană, vă propuneți să duceți dacă reușiți să obțineți de la mine guineea respectivă? Toate acestea, doamnă, sînt întrebările pe care vi le pun, și nu puteți nega faptul că acestea nu sînt întrebări de o importanță supremă. Dar, vai, acestea sînt întrebări care ne-ar ridica cu mult deasupra lumii solide a faptului palpabil de care sîntem legați aici cu toții. Deci, haideți să închidem Noul Testament, cărțile lui Shakespeare, ale lui Shelley, Tolstoi și ale celorlalți ca ei și să vedem realitatea care se holbează la noi în acest moment de tranziție — realitatea convoiului; realitatea că ne tirăm undeva, în spatele tuturor, și trebuie să vedem realitatea înainte să ne fixăm ochii pe viziunea de la orizont.

În fața noastră este convoiul fiilor bărbaților educați urcînd în amvon, urcînd acele trepte, intrînd și ieșind pe acele uși, predicînd, predînd, administrînd puterea, practicînd medicina, cîștigînd bani. Și este evident că dacă ai de gînd să obții aceleași venituri din profesii identice cu cele ale bărbaților acelora, va trebui să accepți unele condiții pe care și ei, la rîndul lor, le acceptă. Chiar și de la o fereastră de sus sau din cărți știm (orighicim) care sînt acele condiții. Va trebui să pleci de acasă la nouă și să vii înapoi la șase. Tatălui îi lasă foarte puțin timp ca să-și cunoască fiii sau fiicele pe care îi are. Va trebui să faci asta zilnic cam de pe la douăzeci și unu de ani pînă pe la șaiszeci și cinci. Îți lasă prea puțin timp pentru prietenii, pentru călătorii, pentru artă. Va trebui să îndeplinești unele îndatoriri foarte grele sau altele chiar barbare. Va trebui să porți o anumită uniformă și să arăți devotament față de anumite persoane sau instituții. Dacă reușești în acele profesii, cuvintele "Pentru Dumnezeu și Imperiu" îți vor fi scrise în jurul gîtului, ca adresa de pe zgarda unui ciine²⁰. Iar dacă aproape toate cuvintele au un înțeles, cum trebuie să aibă toate cuvintele, va trebui să accepți acel înțeles și să faci tot ce poți ca să-l pui în valoare. Pe scurt, va trebui să duci aceeași viață și să arăți aceeași loialitate pe care bărbații care profesează o duc de multe secole. Nu încape îndoială de așa ceva.

Dacă vă răzbunați, ce rău este în asta? De ce să ezităm să facem ceea ce tații și bunicii noștri au făcut înaintea noastră? Să intrăm în detalii și să analizăm realitatea care este deschisă astăzi analizei tuturor celor care pot citi limba lor maternă din bibliografii. Iată-le, acele lucrări nenumărate și inestimabile de pe rafturile bibliotecii dumneavoastră. Să privim iarăși, rapid, la viețile bărbaților cu o profesie care au reușit în meseriile lor. Acesta este un pasaj din viața unui mare avocat: "A ajuns în Complet cam pe la nouă jumătate... Și-a luat acasă niște documente... și a fost tare norocos că a apucat să se culce pe la unu sau două dimineața"²¹. Aceasta explică de ce nu prea merită să

stai la masă lîngă cei mai mulți avocați de succes — cască foarte mult. Apoi iată un citat din discursul unui politician faimos: "...din 1914, nu am mai văzut spectacolul înfloririi, de la primul mugur pînă la ultimul măr — nu am văzut niciodată așa ceva în Worcestershire, din 1914, și dacă acesta nu este un sacrificiu, atunci nu știu ce altceva este"²². Un sacrificiu, într-adevăr, și încă unul care explică indiferența perenă a Guvernului față de artă — oare de ce acești domni ghinioniști trebuie să fie la fel de orbi ca liliicii? Să ne uităm apoi spre profesia din domeniul religios. Iată un pasaj din viața unui mare episcop: "Este o viață cumplită, ce distruge mîntea și sufletul. Chiar nu știu cum să o trăiesc! Se acumulează multe lucruri importante nefăcute și apoi se prăbușesc"²³. Acest pasaj conține o idee pe care mulți o afirmă în legătură cu Biserica și cu națiunea. Episcopii și vicarii noștri par să nu aibă suflet cu care să predice, și nici minte cu care să scrie. Ascultați orice ceremonie din orice biserică, citiți ceea ce a scris vicarul Alington sau vicarul Inge în orice ziar. Să analizăm apoi profesia de medic: "Anul acesta, am încasat suficient de mult, peste 13.000 de lire sterline, dar aceasta nu poate rămîne așa, iar dacă rămîne, înseamnă sclavie. Ceea ce simt este mult mai mult, este faptul că prea des duminica și de Crăciun sînt departe de Eliza și de copii"²⁴. Aceasta este supărarea unui mare medic, iar pacientul lui ar putea să-i întărească spusele, pentru că ce specialist de pe Harley Street are timp să înțeleagă corpul, să lase deoparte mîntea sau pe amîndouă atunci cînd este sclavul de 13.000 de lire sterline pe an? Dar oare viața unui scriitor de meserie este mai bună? Iată o mostră din viața unui jurnalist de succes: "În altă zi, la această oră, a scris un articol de 1.600 de cuvinte despre Nietzsche, un articol de fond de aceeași lungime, despre greva feroviarilor, pentru *Standard*, 600 de cuvinte pentru *Tribune*, și seara era pe Shoe Lane"²⁵. Aceasta explică, printre altele, de ce publicul citește articolele politice cu multă dezaprobare și de ce autorii își citesc recenziile din balon — avertismentul contează. Laudele sau învinuirile au încetat să mai însemne

ceva. Să aruncăm o ultimă privire asupra vieții unui politician, pentru că mai presus de toate, din punct de vedere practic, profesia lui este una dintre cele mai importante. Să vedem: "Lordul Hugh a zăbovit în hol... Cererea [Cererea Surorii Soției Sale Decedate] a fost, în consecință, moartă și ea, iar alte șanse ale cauzei au fost îndrumate spre șansele sau neșansele unui alt an"²⁶. Aceasta nu numai că explică o anumită neîncredere dominantă a politicienilor, ci ne amintește, de asemenea, că din moment ce avem Legea pensiei, care ne poartă prin holurile unei asemenea clădiri pline de dreptate și umanitate cum este Camera Comunelor, nu trebuie să rătăcim prea mult printre aceste bibliografii încântătoare, ci trebuie să adunăm informația pe care am obținut-o pentru ele.

Vă întrebați poate ce demonstrează toate aceste pasaje din viețile unor bărbați de succes din diferite profesii? Demonstrează așa cum o face și Whitaker în diferite direcții: nu demonstrează nimic. De exemplu, dacă Whitaker spune că un episcop este plătit cu patru mii de lire sterline pe an, aceasta este o realitate. Poate fi controlată și verificată. Dar episcopul Gore spune că viața unui episcop este "o viață ce distruge mintea și sufletul". El doar ne împărtășește părerea lui. Următorul episcop de pe bancă ar putea să-l contrazică în mod categoric. Atunci aceste pasaje nu dovedesc nimic din ceea ce poate fi controlat și verificat; ele doar ne fac să ascultăm păreri. Și acele păreri ne fac să ne îndoim și să criticăm, să punem sub semnul întrebării valoarea vieții profesionale — nu valoarea ei în bani lichizi (aceea este măreață), ci valoarea ei spirituală, valoarea ei morală, valoarea intelectuală. Aceste pasaje ne fac să fim de părere că dacă oamenii au foarte mare succes în profesia lor, ei își pierd mințile. Dispare imaginea! Nu au timp să se uite la un tablou. Dispare sunetul! Nu au timp să asculte muzică. Dispare discursul! Nu au timp de conversație. Își pierd simțul măsurii — relația dintre un lucru și un altul. Dispare umanitatea! Cîștigul banilor devine atît de important, încît trebuie să muncească noaptea și ziua, la

fel. Dispare sănătatea! Și atît de plini de simțul competiției devin, încît nu-și mai împart cu alții munca, deși au mai mult decît pot face singuri. Atunci ce rămîne din ființa umană care a pierdut vederea, sunetul și simțul proporției? Doar un invalid într-o peșteră!

Este doar o figură de stil, una fantezistă, dar care are unele legături cu unele figuri ce sînt statistice și nu fanteziste — cu trei sute de milioane de lire sterline cheltuite pe înarmare, pare posibil. Așa ar părea să fie și opinia unor observatori dezinteresați, a căror poziție le oferă toate posibilitățile de a judeca în ansamblu și de a judeca cinstit. Să examinăm numai două dintre aceste opinii. Marchiza de Londonderry a spus:

„Parcă auzim un turn Babel al vocilor, din care lipsește direcționarea și ghidarea. Lumea pare să facă timp. ...În ultimul secol, forțele gigantice ale descoperirilor științifice au fost slăbite de vreme ce, în același timp, nu putem discerne nici o dezvoltare corespunzătoare în realizările literare sau științifice... Întrebarea pe care ne-o punem este dacă bărbatul mai e capabil să se bucure de aceste fructe noi ale cunoașterii și ale descoperirilor științifice sau dacă, folosindu-le greșit, va determina autodistrugerea sa și a edificiului civilizației”²⁷.

DI Churchill a spus:

„Este sigur că pe măsură ce bărbații adună cunoștințe și putere cu o viteză ce crește mereu, și care nu poate fi calculată, virtuțile și înțelepciunea lor nu prezintă nici o îmbunătățire notabilă odată cu secolele ce se rostogolesc. Creierul unui bărbat modern nu diferă, esențial, de cel al ființelor umane care au luptat și au iubit aici cu trei milioane de ani în urmă. Natura umană a rămas practic neschimbată. Într-un stres suficient — foamete, teroare, pasiune pentru război sau chiar o nebulie intelectuală rece — bărbatul modern, pe care-l știm așa de bine, va face faptele cele mai teribile, iar femeia lui modernă îl va urma”²⁸.

Acestea sînt numai două citate dintr-un număr mare de citate care au același efect. Și să adăugăm la ele un altul, dintr-o sursă mai puțin impresionantă, dl Cyril Chaventry, care merită a fi citit, pentru că dezbate problema noastră.

El scrie: «Sensul valorii, la o femeie, este indiscutabil diferit de cel al unui bărbat. Evident, o femeie se află în dezavantaj și este bănuită atunci cînd intră în competiție într-o sferă de activitate creată de un bărbat. Mai mult decît în trecut, femeile au posibilitatea să construiască o lume nouă mai bună, dar în această imitare servilă a bărbaților își pierd șansele»²⁹.

Și această opinie este una reprezentativă, una dintre foarte multe cu un același efect oferit de cotidienele mari. Cele trei citate, luate împreună, sînt extrem de instructive. Primele două par să dovedească faptul că imensa competență profesională a bărbatului educat nu a ajuns încă la un nivel dorit într-o lume civilizată. Ultimul, care cheamă femeile ce lucrează într-o anumită profesie să folosească "sensul lor diferit al valorilor", pentru a "construi o lume nouă, mai bună", nu implică numai faptul că cei care au construit acea lume nu sînt mulțumiți de rezultat, ci și, chemînd un alt sex să remedieze răul, impune o mare responsabilitate și presupune un mare compliment. Pentru că dl Chaventry și domnii care sînt de acord cu el cred că, deși "în dezavantaj și bănuită", așa cum este ea, cu o educație profesională și politică redusă sau inexistentă și cu un salariu de 250 de lire sterline pe an, femeia cu o profesie mai poate totuși să "construiască o lume nouă, mai bună!" Ea trebuie să o crediteze cu puterea care ar putea fi numită aproape divină. Trebuie să-l contradică pe Goethe:

*«Lucrurile ce trebuie să treacă
Sînt doar simboluri;
Și, vai, vor fi eșec cu toate!
S-ajungă-n împlinire,*

Aici, nespusul
 Muncească tot făcutul,
 Femeia în femeie
 Ne duce-n fașă
 Tot mereu»³⁰.

— un alt mare compliment, și de la un mare poet, veți fi de acord cu mine.

Dar nu vreți complimente; meditați la complimente. Și de vreme ce expresia dumneavoastră este deprimată, se pare că aceste citate din natura vieții profesionale v-au dus la o concluzie melancolică. Ce poate fi? Simplu, răspundeți că noi, fiicele bărbaților educați, sîntem între diavol și marea cea adîncă. În spatele nostru se întinde sistemul patriarhal, casa privată, cu nulitatea ei, cu imoralitatea ei, cu ipocrizia ei, cu servilitatea ei. În fața noastră se întinde lumea publică, sistemul profesional, cu posesivitatea lui, cu gelozia lui, cu lăcomia lui. Unul ne închiide în el ca pe sclavele dintr-un harem, celălalt ne bagă într-un cerc, ca omizile, de la cap la coadă, de jur împrejurul dudului, copacul sacru al proprietății. Toate sînt rele. Este o alegere între mai multe rele. Oare nu ar fi mai bine să plonjăm de pe pod în rîu, să renunțăm la joc și să declarăm că toată viața umană este o greșală și, deci, să terminăm cu ea?

Dar, doamnă, faceți un pas, unul decisiv, numai dacă nu împărtășiți părerea profesorilor de la Biserica Angliei că moartea este poarta vieții — *Mors Janua Vitae* este scris pe bolta din Sf. Pavel —, caz în care există, bineînțeles, multe recomandări de făcut. Să vedem dacă nu este posibil un alt răspuns.

Un alt răspuns ne poate sări în față de pe rafturile bibliotecii dumneavoastră, încă o dată, din bibliografii. Nu se poate ca, avînd în vedere experimentele conform cărora morții au terminat cu viața lor din trecut, să găsim un ajutor, ca să răspundem la întrebarea dificilă pe care o avem acum în față? Oricum, să încercăm! Întrebarea pe care o vom pune de această dată biogra-

fiei va fi următoarea: Din motivele menționate mai sus, sîntem de acord că trebuie să cîștigăm bani într-o profesiune oarecare. Din motivele menționate mai sus, acele profesii par să fie foarte indezirabile. Întrebarea pe care v-o punem vouă, vieți ale morților, este: cum putem intra în profesii rămînînd în același timp ființe umane civilizate, ființe umane care doresc să prevină războiul?

De data aceasta să ne întoarcem nu la viețile bărbaților, ci la cele ale femeilor din secolul al nouăsprezecelea — la viețile femeilor dintr-o profesiune oarecare. Dar, doamnă, pare să existe un gol în biblioteca dumneavoastră. Nu există vieți ale unor femei în profesii oarecare în secolul al nouăsprezecelea. O anume doamnă Tomlinson, soția unui anume domn Tomlinson, F.R.S., F.C.S., ne explică motivul. Această doamnă, care a scris o carte "militînd pentru angajarea tinerelor doamne ca asistente medicale pentru copii", spune: "...parcă nu exista nici o altă cale prin care o femeie să-și cîștige existența decît acceptînd poziția de guvernantă, post pentru care nu se prea potrivea uneori prin natură și datorită educației sau dorinței de educație"³¹. Acestea au fost scrise în 1859, cu mai puțin de 100 de ani în urmă. Așa se explică golul de pe rafturile dumneavoastră. Nu existau femei în profesii diferite, cu excepția guvernantelor. Deci viața lor nu a putut să devină literatură. Iar viețile guvernantelor (adică viețile scrise) se pot număra pe degetele de la o mînă. Atunci ce putem învăța de la viețile femeilor care lucrează, studiind viețile guvernantelor? Din fericire, vechile cutii încep să-și dezvăluie secretele vechi. Ieri, mi-a sărit în ochi un asemenea document, scris în 1811. Se pare că era vorba despre o domnișoară obscură, Weeton, care obișnuia să-și noteze gîndurile despre viața ei profesională (printre alte lucruri) atunci cînd elevii săi erau în pat. Iată unul dintre aceste gînduri: "Oh! Cît de arzător mi-am dorit să învăț latina, franceza, artele și științele, orice altceva decît plimbatul cățelului, predatul, copiatul și spălatul vaselor în fiecare zi... De ce nu ni se permite nouă, femeilor, să studiem

fizica, divinitatea, astronomia etc., etc. și ramurile lor, chimia, botanica, logica, matematica și altele?"³² Acel comentariu în legătură cu viețile guvernantelor acea întrebare de pe buzele guvernatoarelor, ajunge la noi din întuneric. Este însă edificatoare. Dar să continuăm bijbiiala. Să luăm o aluzie de aici, o aluzie de acolo, despre profesii, despre cum erau ele practicate de femei în secolul al nouăsprezecelea. O găsim apoi pe Anne Clough, sora lui Arthur Clough, elevă a doctorului Arnold, *Fellow* la Oriel, care, deși a lucrat fără vreun salariu, a fost primul rector la Newnham, deci poate fi numită o femeie specializată, în embrion. O găsim instruindu-se în profesia sa, "făcând multe treburi în casă" ... "cîștigînd bani, ca să dea înapoi ceea ce a împrumutat de la prieteni" ... "încercînd din greu să țină o școală mică", citind cărți pe care i le-a împrumutat fratele ei și exclamînd: "dacă aș fi bărbat, ca să-mi fac un nume sau să las în urma mea o familie bogată, nu aș munci pentru oameni bogați. Nu! Cred că aș lucra pentru țara mea și aș face ca poporul meu să fie moștenitorul meu"³³. Se pare că femeilor din secolul al nouăsprezecelea nu le lipsea ambiția. O aflăm apoi pe Josephine Butler, care, deși nu era o femeie specializată în adevăratul sens al cuvîntului, a condus campania împotriva Actului bolilor contagioase către victorie și apoi campania împotriva vânzării și cumpărării copiilor pentru "scopuri faimoase" — o aflăm pe Josephine Butler refuzînd să i se povestească viața în scris și spunînd următoarele lucruri despre femeile care au ajutat-o în toate campaniile: "Trebuie să recunosc faptul că ceea ce le lipsește cel mai mult este dorința de a fi recunoscute și orice urmă de egoism în orice formă a sa. În puritatea motivelor lor, ele strălucesc «limpezi cum este cristalul»"³⁴. Apoi urmează una dintre calitățile pe care femeile victoriene le-au preamărit și le-au practicat — este adevărat, una negativă: aceea de a nu fi recunoscute, de a nu fi egocentriste, de a-și face treaba de dragul trebii respective³⁵. În felul ei, o contribuție interesantă pentru psihologie. Pas cu pas, ne apropiem astfel mai mult de vremea noastră. O aflăm

pe Gertrude Bell, care, în serviciul diplomatic, a fost și este inaccesibilă femeilor și a ocupat un post în Orient. Din toate aceste motive, a fost numită un pseudodiplomat. Spre surprinderea noastră, aflăm că "Gertrude nu poate să iasă în Londra fără vreo prietenă sau vreo servitoare³⁶... Atunci cînd, de la o petrecere la alta, trebuie să meargă singură într-o birjă, cu vreun un tînăr, Gertrude se simte obligată să-i scrie mamei ei și să se confeseze despre aceasta"³⁷. Erau ele, femeile pseudodiplomate din epoca victoriană, caste?³⁸ Nu numai la trup, ci și la minte? Lui Gertrude "nu i s-a permis să citească *Discipolul* lui Bourget," de teamă să nu contracteze vreo boală dintre cele propagate în acea carte. Nemulțumită, dar ambițioasă, ambițioasă, dar sobră, castă, și totuși îndrăzneată — acestea sînt unele dintre calitățile pe care i le-am descoperit. Dar să continuăm să ne uităm dacă nu în rîndurile din bibliografii, măcar printre ele. Și, printre rînduri, aflăm informații interesante despre viețile soților multor femei care practicau... oare ce nume să dăm profesiei care constă din aducerea pe lume a nouă sau zece copii, profesiei care constă din conducerea unei case, îngrijirea unui invalid, vizitarea unui om sărac și a unui bolnav, vegherea, aici, a unui tată bătrîn, acolo, a unei mame bătrîne? Nu există o denumire și nici un salariu pentru această profesie, dar, în secolul al nouăsprezecelea, găsim așa de multe mame, surori și fiice ale bărbaților educați practicînd-o, încît trebuie să le adunăm pe toate grămadă, în spatele soților și fraților lor, lăsîndu-le să găsească singure mesajul pe care vor să-l transmită celor care ar avea timp să-l extragă și suficientă imaginație ca să-l descifreze. Hai și noi (care, așa cum intuim, sîntem presate de timp) să adunăm toate aceste aluzii și reflecții întîmplătoare despre viața profesională a femeilor din secolul al nouăsprezecelea, citînd, încă o dată, cuvintele foarte semnificative ale unei femei care nu a avut o profesie, în sensul strict al cuvîntului, dar, cu toate astea, a avut o reputație greu de definit (cea de călător) — Mary Kingsley:

"Nu știu dacă ți-am spus vreodată că singura educație cu plată pe care mi-am putut-o permite a fost învățarea limbii germane. Fratele meu a cheltuit două mii de lire sterline. Încă mai sper că nu a fost în zadar".

Această afirmație este așa de sugestivă, încît ne ajută să nu mai bîjbîim căutînd printre rîndurile vieții bărbaților educați informații despre surorile lor. Dacă dezvoltăm sugestiile pe care le descoperim în această afirmație și dacă le legăm de alte idei și fragmente pe care nu le-am descoperit, am putea ajunge la o teorie sau la vreun punct de vedere care ne-ar ajuta să găsim răspuns la cea mai dificilă întrebare cu care ne confruntăm acum. Pentru că atunci cînd Mary Kingsley spune: "...singura educație cu plată pe care mi-am putut-o permite a fost învățarea limbii germane", ea sugerează faptul că a avut și o educație fără plată. Celelalte vieți pe care le-am examinat sugerează același lucru. Dar oare care ar fi natura acelei "educații fără plată" dacă ne-a aparținut nouă, la bine și la rău, atîtea secole la rînd? Dacă îngrămădim viețile celor obscure, în spatele a patru vieți, care nu au fost obscure, ci au avut atîta succes și s-au distins așa de mult, încît chiar au fost adunate în scriituri (viața lui Florence Nightingale, a domnișoarei Clough, a lui Mary Kingsley și a lui Gertrude Bell), pare de netăgăduit faptul că toate au fost educate de aceiași profesori. Toți acei profesori (biografiile indică asta, în mod indirect, categoric și indiscutabil) erau sărăcia, castitatea, batjocura și oare ce cuvînt exprimă "lipsa de drepturi și privilegii"? Să mai folosim o dată vechiul cuvînt "libertate"? Ar fi oare cazul? S-ar mai potrivi aici, în acest context? Atunci al patrulea profesor a fost "libertatea de devotament ireal", acea libertate de devotament a vechilor școli, a vechilor colegii, a vechilor biserici, a vechilor ceremonii, pe care femeile le gustau foarte mult și pe care, în mare măsură, le mai gustă și acum, conform legii și obiceiurilor din Anglia. Nu avem timp să inventăm cuvinte noi, deși limba noastră are mare nevoie de ele. Să fie "libertatea de

devotament ireal" al patruilea mare profesor al fiicelor bărbaților educați!

Biografia ne indică și faptul că fiicele bărbaților educați au primit o educație fără plată de la sărăcie, castitate, batjocură și libertate de devotament ireal. Biografia spune că această educație fără plată se potrivea, cu destulă competență, la profesiunile lor fără plată. Iar bibliografiile ne mai informează că acele profesii neplătite aveau legile, tradițiile și truda lor nu mai mici sau mai puțin importante decât profesiile plătite. Mai mult, cel care analizează o bibliografie nu se poate îndoi de evidențele din biografii, conform cărora această educație și aceste profesii erau în multe cazuri rele pînă la extrem atît pentru cele care nu sînt plătite, cît și pentru descendenții lor. Este neîndoielnic faptul că nașterea de prea mulți copii, munca intensă pentru a cîștiga bani, a soțului plătit, din epoca victoriană, au avut rezultate teribile asupra corpului și minții din epoca actuală. Ca să dovedim acest lucru, nu trebuie să mai cităm o dată pasajul faimos în care Mary Nightingale a denunțat acea educație și rezultatele ei, nici să accentuăm plăcerea naturală cu care a întîmpinat războiul creștin, nici să ilustrăm din alte surse — sînt, vai, Doamne, nenumărate! — stupiditatea, meschinăria, dușmănia, tirania, ipocrizia, imoralitatea care le-a generat, așa cum stau mărturie viețile ambelor sexe. Ultima dovadă asupra severității sale cu orice chip, asupra unui sex, poate fi găsită în analele "marelui nostru război", atunci cînd spitalele, cîmpurile cu recolte și fabricile de muniție erau asaltate de refugiați, care fugeau de ororile lui spre plăceri comparabile.

Dar bibliografia are mai multe fețe. Bibliografia dă numai un răspuns simplu la orice întrebare care i se pune. Deci bibliografiile celor care au avut biografii — să zicem Florence Nightingale, Anne Clough, Emily Brontë, Christina Rossetti, Mary Kingsley — dovedesc, fără tăgadă, că această educație, neplătită, trebuie să fi avut mari virtuți, dar și mari defecte, pentru că nu ne putem îndoi de faptul că aceste femei needu-

cate erau femeii civilizate. Atunci cînd avem în vedere viețile mamelor și bunicilor noastre needucate, nu putem judeca educația doar prin prisma puterii ei de "a obține locuri de muncă", de a obține onoruri, de a cîștiga bani. Trebuie să admitem, dacă sîntem cinstiți, că unele dintre cele care au avut o educație neplătită, care nu au avut salarii și nu au avut locuri de muncă au fost ființe civilizate — este o chestiune de dezbătut, dacă e să le numim, pe drept, "femeii engleze". Trebuie să admitem, prin urmare, că am fi foarte ignorați dacă am neglija rezultatele educației sau ale cunoștințelor furate, pe care le-am obținut de la educație, din milă sau pentru vreo decorație. Atunci cînd ni se pune o întrebare, trebuie să o adresăm biografiei: Cum putem obține o profesie și totuși să rămînem ființe umane civilizate, ființe umane care descurajează războiul? Biografia pare să răspundă: Dacă refuzi să fii separat de cei patru profesori ai fiicelor bărbatilor educați (sărăcia, castitatea, batjocura și libertatea de devotament nereal), dacă îi combini, pe "aceștia", cu o anumită bogăție, cu unele cunoștințe, cu unele servicii aduse unor loialități reale, atunci poți intra în unele profesii și poți scăpa de riscurile care le fac indezirabile. Dacă acestea sînt răspunsurile oracolului, acestea sînt și condițiile puse pentru primirea guineei. Ca să recapitulăm, o veți avea cu condiția să-i ajutați pe toți oamenii calificați în mod corespunzător, de orice sex, clasă sau culoare, să se angajeze într-o profesie oarecare. Pe lîngă aceasta, mai punem și condiția ca în timp ce vă practicați profesia să refuzați să fiți separată de sărăcie, castitate, batjocură și libertatea de devotament nereal. Acum, că declarația este mai pozitivă, condițiile sînt mai clare, sînteți de acord cu acești termeni? Ezitați... Parcă vreți să spuneți că unele dintre aceste condiții ar mai trebui discutate... Să le luăm pe rînd!

Prinsă răcie se au în vedere, bani suficienți ca să trăiți. Adică trebuie să cîștigați destul ca să fiți independentă de oricare alte ființe umane și să cumpărați minima sănătate, minima distracție, minimele cunoștințe și așa mai departe, care sînt necesare

pentru o dezvoltare completă a corpului și a minții. Dar nu mai mult! Nici măcar un peni mai mult! Ați înțeles? Eu cred că da!

Prin *castitate* se înțelege că trebuie să faceți destul de mult ca să trăiți din profesiune și să refuzați să vă vindeți creierul ca să faceți bani. Adică, trebuie să încetați să vă practicați profesia sau să o practicați de dragul cercetării și al experimentelor, sau, dacă sînteți un artist, de dragul artei, sau să oferiți pe gratis cunoștințele asimilate prin profesie acelor care au nevoie de ele. Direct, dudul începe să te facă să-i dai tîrcoale. Lăsați-o baltă! Atacați copacul cu hohote de rîs!

Prin *batjocură* — un cuvînt urît; iată că, limba engleză are iarăși foarte mare nevoie de cuvinte — se înțelege că trebuie să refuzați toate metodele de a vă face cunoscute meritele și să rămîneți în acea obscuritate și cenzură ridicole, preferate, din motive psihologice, faimei și laudei. Dacă primiți unele însemne directe, ordine sau grade, aruncați-le înapoi în fața celor care vi le-au dat!

Prin *libertatea de devotament nereal* se înțelege că trebuie să scăpați, în primul rînd, de mîndria pentru naționalitatea dumneavoastră, apoi de mîndria religioasă, de mîndria pentru colegiu, de cea pentru școală, familie, sex și de acele loialități nereale care izvorăsc din toate astea. Seducătorii vin direct cu seducțiile ca să vă atragă spre captivitate. Rupeți toate pergamentele! Refuzați să completați formulare!

Și dacă tot mai obiectați că aceste definiții sînt, ambele, arbitrare și prea generale, și dacă vă întrebați cum poate spune cineva cîți bani și cîte cunoștințe sînt necesare pentru o bună dezvoltare a corpului și a minții și care sînt loialitățile reale pe care trebuie să le servim și care sînt cele nereale, pe care trebuie să le disprețuim, vă pot povesti (nu am uitat, timpul ne presează!) numai despre două autorități. Una ne este destul de familiară. Este psihometrul pe care-l purtați la încheietură, un instrument mic, de care depindem cu toții în toate relațiile personale. Dacă s-ar putea vedea, ar arăta ca un termometru. Are în interior o

coloană de argint-viu, care este influențată de orice corp sau suflet, de casa sau de societatea în care trăim cu toții. Dacă vrei să vezi, de câtă bogăție aveți nevoie, puneți-l în fața unui bărbat bogat! Dacă vrei să vezi de câtă învățătură aveți nevoie, scoateți-l în prezența unui bărbat învățat. Așa și cu patriotismul, cu religia și cu celelalte... Conversația nu trebuie întreruptă cît timp îl consultați! Nici confortul nu trebuie întrerupt! Dar dacă aveți vreo obiecție cum că ar fi ceva prea personal și că ar fi o metodă imperfectă pentru a fi utilizată fără riscul de a cădea în greșală (mărturie stă faptul că psihometrul personal a dus la foarte multe căsătorii cu eșec și la prietenii stricate), atunci există o altă autoritate, ușor de atins acum chiar și pentru cele mai sărace dintre fiicele bărbaților educați. Intrați în galeriile publice și uitați-vă la tablouri! Deschideți aparatul de radio și stoarceți toată muzica din aer! Intrați în biblioteci publice (care au, acum, intrare liberă)! Acolo veți putea consulta psihometrul pentru propria persoană. Să luăm numai un exemplu (pentru că sîntem presați de timp!). *Antigona* lui Sofocle a fost scrisă în engleză, în proză sau în versuri, de un bărbat al cărui nume este imaterial³⁹. Să ne gîndim la Creon. În acest caz, avem un exemplu de analiză foarte profundă făcută de către un poet (care este și psiholog în acțiune) efectului puterii și al bogăției asupra sufletului. Să analizăm pretenția lui Creon de a deține conducerea absolută asupra subiectelor lui. Aceasta este o analiză a tiraniei mult mai instructivă decît ne-ar putea oferi politicienii noștri. Vreți să știți care sînt loialitățile nereale pe care trebuie să le disprețuim, care sînt loialitățile reale pe care trebuie să le onorăm? Să vedem distincția pe care o face *Antigona* între legi și Lege. Aceasta este o afirmație legată de îndatoririle individului în societate mult mai profundă decît ne-ar putea oferi sociologii noștri. Nesatisfăcătoare (așa cum este limba engleză!), cele cinci cuvinte ale *Antigonei* merită toate ceremoniile tuturor arhiepiscopilor la un loc⁴⁰. Dar ar fi irelevant dacă am lărgi totul. Judecata personală, mai este liberă în particular, iar acea libertate este esența libertății.

În rest, deși condițiile par să fie multe, iar guineea numai una singură, ele nu sînt prea greu de îndeplinit (așa cum sînt multe alte lucruri în zilele noastre). Cu excepția primei dintre ele (că trebuie să cîștigăm destui bani, cu care să trăim bine), toate sînt asigurate, în mare, de legile din Anglia. Legea din Anglia spune că nu moștenim prea multe posesiuni. Legea Angliei ne contestă (și ne lasă să sperăm că va contesta încă multă vreme) stigmatul naționalității noastre. Atunci cu greu ne putem îndoi că frații noștri ne vor oferi multe secole de acum încolo (așa cum au făcut și în secolele care au trecut) ceea ce este necesar pentru echilibrul nostru mintal, și așa inestimabil, pentru prevenirea marilor semne moderne ale vanității, ale egotismului, ale megalomaniei (adică ridicolul, cenzura și disprețul)⁴¹. Și atîta vreme cît Biserica Angliei ne refuză serviciile (am putea ajunge chiar să ne excludă!), iar școlile și colegiile vechi refuză să împartă cu noi dotările și privilegiile, vom fi imune (fără vreun necaz din partea noastră) la loialitățile și fidelitățile pe care asemenea dotări și privilegii le generează. În plus, doamnă, tradițiile casei private, acea memorie ancestrală care se ascunde în spatele clipei prezente, sînt acolo ca să vă ajute. Am văzut în citatele de mai sus ce rol mare a jucat castitatea (castitatea trupească) în educația fără plată a sexului nostru. Nu ar trebui să fie dificil de transmis vechiul ideal al castității trupești în noul ideal al castității mentale. Dacă este greșit să-ți vinzi corpul pentru bani, este mult mai greșit să-ți vinzi mîntea pentru bani, pentru că mîntea (toți oamenii o pot susține!) este mai nobilă decît corpul. Și, iarăși, oare nu sîntem destul de fortificate ca să rezistăm la seducțiile venite din partea celor mai puternici seducători (banii) tocmai datorită acelorași tradiții? Pentru că oare cîte secole nu ne-am bucurat de dreptul la muncă o zi întreagă, și în fiecare zi, pentru 40 de lire sterline, incluzînd casa și hainele? Și oare nu dovedește Whitaker că jumătate din munca fiicelor bărbaților educați este încă o muncă neplătită? În sfîrșit, onoare, faimă, însemnătate — nu este ușor pentru noi să rezistăm acestei seducții, noi care am

urcat, secole întregi, fără o altă onoare decît aceea a coroanelor sau a insignelor de pe sprînceana sau de pe piepturile taților sau fraților noștri?

Deci, cu legea de partea noastră și cu proprietatea de partea noastră, și cu memoria ancestrală care să ne ghideze, nu mai avem nevoie de nici o altă dovadă! Absolut de mici una! Veți fi de acord că toate condițiile pe care vi le-am pus pentru ca această guinee să fie a dumneavoastră sînt, cu excepția primei, foarte ușor de îndeplinit. Vă cer numai să vă dezvoltați, să vă modificați și să vă îndreptați spre indicațiile celor două psihometre (tradiția și educația casei private, care a existat vreme de 2.000 de ani). Și dacă veți fi de acord să faceți asta, se va termina milogeala dintre noi. Atunci guineea, pentru plata chiriei, va fi a dumneavoastră — ar putea fi chiar o mie! Dacă sînteți de acord cu aceste condiții, atunci puteți intra într-o profesiune rămînînd totuși necontaminată de aceasta. Puteți scăpa apoi de posesivitatea acesteia, de gelozia ei, de combativitatea și de lăcomia acesteia. O puteți folosi în așa fel, încît să aveți mîntea dumneavoastră și voința dumneavoastră. Și vă puteți folosi acea mîntie pentru a abolii lipsa de umanitate și bestialitatea, oroarea și prostia războiului. Luați această guinee și folosiți-o nu pentru a vă da foc la casă, ci pentru a face să-i strălucească ferestrele. Și lăsați fiicele femeilor needucate să danseze în jurul noii case, al unei case sărace, a casei de pe o stradă strîmtă, pe unde trec omnibuze și negustorii ambulanți își strigă prețurile, și lăsați-le să cînte: "Gata cu războiul! Gata cu tirania!" Iar mamele lor vor rîde din morminte: "Pentru aceasta am suferit noi batjocură și disprețuire! Aprindeți luminile în ferestrele de la casa cea nouă, fiicelor! Lăsați-le să strălucească!"

Deci acestea sînt condițiile în care vă pot da această guinee cu care să ajutați fiicele femeilor needucate să intre în anumite profesii. Ca să nu mai lungim vorba, să sperăm că veți putea să faceți ultimele retușuri la bazarul dumneavoastră, să aranjați iepurele și cafetiera și să primiți *inscripția onorabilă sir Sampson*,

O.M., K.C.B., L.L.D., D.C.L., P.C. etc., etc. cu acel aer de apărare, cu zîmbetul pe buze, de care beneficiază fiica unui bărbat educat în prezența fratelui ei.»

Deci aceasta, sir, a fost scrisoarea pe care am trimis-o, în final, administratorului onorific al societății pentru a ajuta pe fiicele bărbaților educați să se angajeze într-o profesie. Am introdus în ea toată influența pe care o poate exercita o guinee, dar și competența noastră psihologică, ce ne-a permis să fim siguri că ea va face tot ce-i va sta în putere ca să vă ajute să preveniți războiul. Este imposibil de spus dacă toate condițiile au fost bine definite. Or, cum vedeți, era necesar să-i răspund la scrisoare, dar și la scrisoarea administratorului onorific al Fondului pentru reconstrucția colegiului, și să le trimit amîndurora cîte o guinee înainte să vă răspund dumneavoastră, pentru că dacă nu sînt ajutate ele mai întîi ca să educe pe fiicele bărbaților educați și apoi să le ofere profesii în care să poată să-și cîștige singure existența, țelul dumneavoastră ar fi și mai greu. Acele fiice nu ar avea nici o influență independentă și dezinteresată cu care să vă ajute să preveniți războiul. Se pare că toate aceste cauze sînt legate între ele. Dar, arătîndu-vă toate acestea (cît de bine m-am priceput), să ne întoarcem la scrisoarea dumneavoastră și la cererea pentru o subscripție la societatea dumneavoastră...

3

Deci, iată scrisoarea dumneavoastră! În ea, așa cum am văzut, după ce ne-ați cerut părerea despre cum s-ar putea preveni războiul, sugerați unele măsuri practice cu care v-am putea ajuta să-l preveniți. Se pare că noi ar trebui să semnăm un manifest, angajîndu-ne "să protejăm cultura și libertatea intelectuală"¹, că ar trebui să intrăm într-o anumită societate, să luăm anumite măsuri, al căror scop este de a păstra pacea, și, în final, să subscriem la acea societate, care, ca multe altele, are nevoie de fonduri.

Întîi să analizăm cum am putea să vă ajutăm să preveniți războiul prin protejarea culturii și a libertății intelectuale de vreme ce ne asigurați că nu există nici o legătură între aceste cuvinte abstracte și că aceste fotografii sînt niște fotografii foarte pozitive (vorbesc de fotografiile cu corpuri moarte și cu case ruinate).

Dar este surprinzător să ți se ceară o părere despre prevenirea războiului, este chiar mai surprinzător să ți se ceară ajutorul, în termenii abstracți ai manifestului dumneavoastră, pentru a proteja cultura și libertatea intelectuală. Considerați, sir, în lumina faptelor de mai sus, că această solicitare a dumneavoastră are sens. Ea înseamnă că în anul 1938 fiii bărbatilor educați cer fiicelor bărbatilor educați să-i ajute să protejeze cultura și libertatea intelectuală. Și de ce este așa de surprinzător? — vă puteți întreba. Să presupunem că ducele de Devonshire, cu steaua și cu Ordinul Jartierei la piept, a intrat în bucătărie și i-a spus servitoarei cu fața murdară, care curăța cartofi: "Oprește-te din curățatul cartofilor, Mary, și ajută-mă să tălmăcesc acest pasaj foarte dificil din Pindar!" Oare nu ar fi normal ca Mary, surprinsă, să strige la Louisa, bucătăreasa: "*Ite, Louie, stăpînul trebuie să fie nebun!*"? Acesta sau ceva de felul acesta trebuie să fie tipătul ce-ți iese de pe buze atunci cînd fiul bărbatului educat ne cere nouă, surorilor lui, să protejăm libertatea intelectuală și cultura. Dar să încercăm să traducem tipătul servitoarei în limbajul oamenilor educați!

Încă o dată vă rog, sir, să priviți din unghiul dumneavoastră, din punctul dumneavoastră de vedere, de la Fondul Arthur pentru Educație. Mai încercați o dată, oricît de dificil ar fi să-ți storci creierii în această direcție, să înțelegi ce a însemnat pentru noi să ținem aceluși recipient plin în toate aceste secole, încît cam 10.000 dintre frații noștri să poată fi educați, în fiecare an, la Oxford și Cambridge. Înseamnă că tocmai am contribuit la cauza culturii și libertății intelectuale mai mult decît orice clasă din comunitatea noastră. Dar oare nu au plătit fiicele bărbatilor educați, în Fondul Arthur pentru Educație (din anul 1262 pînă în anul 1870), toți banii de

care aveau nevoie ca să se educe, micșorînd sumele mizerabile atunci cînd mergeau să plătească guvernanta, profesorul de germană și maestrul de dans? Oare nu au plătit ei propria educație pentru Eton și Harrow, Oxford și Cambridge și pentru toate marile școli și universități de pe continent — Sorbona și Heidelberg, Salamanca și Padua și Roma? Oare nu au plătit, cu atîta generozitate și dărnicie, indirect, în așa fel încît atunci cînd, în sfîrșit, au cîștigat (în secolul al nouăsprezecelea) dreptul la o anume educație plătită, nu a existat nici o femeie care să fi primit destulă educație plătită ca să le poată fi profesoară?² Iar acum, din senin, cînd sperau că pot șterpeli nu numai puținică educație universitară de același fel, ci și puține ornamente pentru ele (călătorii, plăcere, libertate), iată scrisoarea dumneavoastră informîndu-le că întreaga sumă fabuloasă (fie socotită în bani lichizi, fie în produse, suma care a umplut Fondul Arthur pentru Educație este enormă) a fost irosită sau folosită greșit. Oare care a fost scopul înființării universităților de la Oxford și Cambridge dacă nu acela de a proteja cultura și libertatea intelectuală? De ce au trăit surorile dumneavoastră fără educație și fără călătorii, fără vreun lux, cu excepția banilor economisiți așa, pentru ca frații lor să meargă la școli și la universități și să învețe acolo să protejeze cultura și libertatea intelectuală? Dar acum, pentru că afirmați că sînt în pericol, și ne cereți să ne alăturăm vocea la vocea dumneavoastră, și șase peni, la guinea dumneavoastră, trebuie să intuim că banii cheltuiți pînă acum au fost irosiți și că acele societăți au suferit un eșec. Totuși trebuie să intervină acum și analiza: dacă școlile și universitățile publice, cu mașinăria lor elaborată de instruire a minții și a corpului, au eșuat, ce motiv am avea să gîndim că societatea dumneavoastră, sponsorizată de nume distinse, va avea succes sau că manifestul dumneavoastră, semnat de nume chiar mai distinse, va modifica situația? Oare nu ar trebui, înainte să închiriați un birou, să angajați o secretară, să alegeți un comitet și să cereți fonduri, să vedeți de ce au eșuat acele școli și universități? Oare nu este mai important acest lucru? Oare nu ar trebui să clarificați așa ceva încă de al început?

Aceasta este o întrebare la care trebuie să răspundeți. Întrebarea care ne preocupă este următoarea: ce ajutor v-am putea da — în protejarea culturii și a libertății intelectuale — noi, care am fost alungate de atâtea ori din universități, fiind admise de abia acum în mod foarte restrictiv, noi, care am primit o educație fără plată oricum (sau așa de puțină, încît putem numai să citim în propria noastră limbă), noi, care sîntem, de fapt, membre ale *ignorantsei* și nu ale *intelligentsei*? Whitaker, cu adevărurile sale, confirmă modesta estimare a culturii noastre și ne dovedește că, de fapt, dumneavoastră o împărțiți cu noi. Whitaker spune că nici o fiica a bărbatilor educați nu este considerată a fi capabilă să predea literatura limbii sale la nici o universitate. Whitaker ne informează că atunci cînd trebuie să se cumpere un tablou pentru Galeria Națională, un portret pentru Galeria de Portrete sau o mumie pentru British Museum, nici măcar nu se cere părerea vreunei fiice a bărbatilor educați. Atunci cum poate avea valoare faptul că ne-ați cerut să vă ajutăm să protejați cultura și libertatea intelectuală, cînd, așa cum dovedește Whitaker cu cifre reci, nu aveți încredere că sfatul nostru merită să fie cerut atunci cînd se ajunge la cheltuirea de bani, bani la care am contribuit cumpărînd cultură și libertate intelectuală pentru Statele Unite? Vă mirați că acel compliment neașteptat ne ia prin surprindere? Tot scrisoarea dumneavoastră este dovada. Există și anumite fapte în această scrisoare. În ea afirmați că războiul este iminent. Continuați în mai multe limbi — iată varianta în franceză: *Numai cultura dezinteresată poate păzi lumea de ruină*³ —, spuneți mai departe că, protejînd libertatea intelectuală și moștenirea noastră culturală, vă putem ajuta să preveniți războiul. Și întrucît cel puțin prima afirmație este discutabilă, iar servitoarea mea (chiar dacă franceza ei este stîlciță) poate citi și înțelege sensul cuvintelor "Air Raid Precautions" atunci cînd sînt scrise cu litere de-o

³"Precauții în caz de raid aerian" (n.trad.).

șchioapă pe un perete negru, nu putem ignora cererea dumneavoastră, mimînd ignoranța sau rămînînd tăcute, pledînd pentru modestie. Exact cum oricare servitoare ar încerca să tălmăcească un pasaj din Pindar dacă i se spune că viața ei depinde de așa ceva, la fel și fiicele bărbaților educați, oricît de puțină educație ar avea, trebuie să vadă tot ce pot face ca să protejeze cultura și libertatea intelectuală, dacă pe această cale pot ajuta la prevenirea războiului. Deci să examinăm cu toate puterile noastre această ultimă metodă de a vă ajuta și să vedem, înainte de a ne gîndi la cererea dumneavoastră, dacă putem intra în societatea dumneavoastră, dacă putem semna manifestul în favoarea culturii și a libertății intelectuale, avînd în intenție să ne ținem cuvîntul.

Deci ce înseamnă aceste cuvinte abstracte? Dacă ar trebui să vă ajutăm să le protejați, ar fi bine să le definim de la început. Dar, la fel ca și administratorul onorific, sînteți presat de timp și ne-am putea depărta foarte mult dacă am rătăci prin literatura engleză, prin timpuri trecute superbe, în căutarea unei definiții. Să fim de acord acum că știm ce înseamnă și să ne concentrăm asupra problemelor practice, legate de modul în care am putea să vă ajutăm să le protejați. Cum cotidianul nostru favorit, cu provizia sa de fapte proaspete, stă pe masă, un singur pasaj din el ne-ar putea ajuta să economisim timpul, limitîndu-ne cercetarea: "S-a decis ieri la o conferință a directorilor de școli că femeile nu sînt potrivite să fie profesoare la băieți mai mari de paisprezece ani". Această informație este de un ajutor imediat pentru noi, pentru că dovedește că unele încercări de ajutor ne depășesc puterile. Încercarea de a reforma educația fraților noștri din școli și universități aristocratice ar însemna pentru noi să stîrnim o mulțime de pisici moarte, ouă stricate și vane sparte, de care ar putea beneficia numai măturătorii de stradă și fierarii, de vreme ce (istoria ne asigură asta) domnii cu autoritate vor supraveghea tumultul vieții zilnice de la ferestrele birourilor lor de studiu, fără să-și scoată trabucul dintre buze sau fără se oprească

din sorbirea unui vin roșu, încet, așa cum îi cere buchetul⁴. Predarea istoriei, consolidată cu predarea ziarului cotidian, ne duce pînă la o poziție chiar mai restrictivă. Vă putem ajuta să apărați cultura și libertatea intelectuală apărîndu-ne propria cultură și propria libertate intelectuală. Adică, putem sugera, dacă administratorul vreunui colegiu de fete ne cere vreo donație, că s-ar putea face vreo modificare în acel corp-satelit numai atunci cînd încetează să mai fie un satelit. Sau, iarăși, dacă administratorul unei societăți pentru obținerea unor locuri de muncă pentru femei ne cere o donație, să sugerăm că ar fi necesară o anume schimbare în practica profesională în interesul culturii și al libertății intelectuale. Dar de vreme ce educația plătită este încă la început, iar numărul acelor care au voie să se bucure de educația de la Oxford sau Cambridge este încă strict limitat, cultura, pentru marea majoritate a fiicelor bărbaiților educați, ar trebui să fie aceea care este obținută în afara porților sacre, în biblioteci publice sau în biblioteci private, ale căror uși au rămas neferecate (datorită unei neglijențe pe care nu o putem explica). Aceasta trebuie să fie alcătuită (în anul 1938!) din citit și scris în limba noastră. Problema devine astfel mai flexibilă. Dacă-i micșorezi gloria, e mai ușor să-l învingi. Deci, sir, ce avem de făcut? Ar trebui să punem întrebarea dumneavoastră fiicelor bărbaiților educați și să le cerem să vă ajute să preveniți războiul nu sfătuindu-și frații cum să protejeze cultura și libertatea intelectuală, ci, pur și simplu, citind și scriind în limba lor, în așa fel încît să protejeze acele zeități abstracte. Să le protejeze cu mare strictețe.

Aceasta pare să fie o chestiune simplă, una care nu are nevoie nici de argumente și nici de retorică. Dar, încă din start, întîmpinăm o nouă dificultate. Am notat deja faptul că profesia legată de literatură (ca să dăm un nume mai la îndemînă) este singura profesie care, în secolul al nouăsprezecelea, nu a dus mai multe bătălii. Nu a fost nici o luptă pe Grub Street. Această profesie nu a fost niciodată închisă fiicelor bărbaiților educați. Aceasta

s-a datorat, bineînțeles, ieftinătății cerințelor sale profesionale. Cărțile, tocurele și hîrtia sînt foarte ieftine, iar cititul și scrisul au fost, începînd cu secolul al optsprezecelea, predate la nivel universal în clasele noastre, încît este absolut imposibil ca cineva să nu aibă cunoștințele necesare și să i se refuze admiterea, cu excepția propriilor lor condiții, a acelor care au dorit să citească cărți sau să le scrie singuri. Rezultă, de vreme ce profesia legată de literatură este deschisă fiicelor bărbaților educați, că nu există nici un administrator onorific din această profesie care să aibă nevoie de o guinee cu care să-și continue bătălia, conformîndu-se condițiilor impuse de noi și promițîndu-ne să facă tot ce-i va sta în puteri ca să le îndeplinească. Toate acestea vă pun într-o situație foarte incomodă. Pentru că, în aceste condiții, cum să mai exercităm o anumită presiune asupra lor — ce-am putea face ca să le convingem să ne ajute? Profesia literaturii diferă, se pare, de toate celelalte profesii. Nu există vreo autoritate supremă a profesiei, nici un lord-cancelar, ca în cazul dumneavoastră, nici un organism oficial, cu puterea de a stabili reguli și de a le pune în aplicare⁵. Nu le putem interzice femeilor să folosească bibliotecile⁶ sau nu le putem interzice să cumpere cerneală sau hîrtie, sau nu putem conduce metaforele astfel încît să fie folosite numai de un singur sex, așa cum în școlile de artă, numai bărbații pot studia arta nudului. Nu putem face ca rimele să fie folosite numai de un singur sex, așa cum, numai bărbații pot intra în orchestrele de la Academia de Muzică. Așa este autorizarea neverosimilă a profesiei literelor, pe care orice fiică a unui bărbat educat o poate folosi purtînd nume de bărbat (să zicem, George Eliot sau George Sand), rezultatul fiind acela că nici un editor sau director de editură, altfel decît autoritățile de pe Whitehall, nu pot simți vreo diferență în parfumul sau în savoarea manuscrisului, și nici măcar nu pot ști dacă autorul este căsătorit sau nu.

Deci, de vreme de avem o atît de mică putere asupra acelor care-și cîștigă singure existența citind și scriind, trebuie să le

abordăm fără vreo mită sau penalitate. Trebuie să mergem la ele cu pălăria în mână, ca cerșetorii, și să le cerem bunăvoința să-și irosească timpul ca să ne asculte, iar la cererea noastră să-și practice profesia de a citi și a scrie în interesul culturii și al libertății intelectuale.

Iar acum, în mod clar, ar fi necesară o definiție suplimentară a "culturii și libertății intelectuale". Din fericire, nu trebuie să fie exhaustivă și foarte elaborată. Trebuie să-i consultăm pe Milton, Goethe și Mathew Arnold. Definițiile date de ei s-ar aplica la cultura plătită — cultura care, în definiția domnișoarei Weeton, include fizica, divinitatea, astronomia, chimia, botanica, logica și matematica, de asemenea latina, greaca și franceza. Ne adresăm acelor care pot să citească și să scrie în propria lor limbă. Din fericire, manifestul dumneavoastră ne poate ajuta să definim termenii ceva mai bine. "Dezinteresat" este termenul pe care-l folosiți dumneavoastră. Prin urmare, să definim cultura, pentru obiectivele noastre, în scopul dezinteresat al citirii și scrierii în limba engleză. Libertatea intelectuală poate fi definită, conform intențiilor noastre, ca dreptul de a spune sau de a scrie ceea ce gîndești, cu propriile cuvinte și în felul tău specific. Aceste definiții sînt foarte crude, dar ne pot fi de folos. Cererea noastră ar putea începe așa: "Vai, fiice ale bărbaților educați, acest domn, pe care îl respectăm cu toții, spune că războiul este iminent! El spune că, protejînd cultura și libertatea intelectuală, putem preveni războiul. Prin urmare, vă implorăm pe voi, cele care vă cîștigați existența citind și scriînd..." Dar aici cuvintele ne tremură pe buze, iar ruga se sfîrșește încetul cu încetul în trei puncte separate, iarăși, datorită faptelor — faptele din cărți, faptele din biografii, faptele care o fac dificilă, poate imposibilă să continue...

Deci care sînt acele fapte? Iarăși trebuie să ne întrerupem solicitarea ca să le examinăm. Nu este deloc dificil să le găsim. De exemplu, aici, în fața noastră, avem un document edificator, o lucrare foarte originală și, într-adevăr, foarte mișcătoare. E

vorba despre autobiografia doamnei Oliphant, care este plină de fapte. Ea a fost fiica unui bărbat educat, care și-a câștigat singură existența, citind și scriind. A scris cărți de tot felul. De sub pana ei au ieșit romane, biografii, istorii, ghiduri despre Florența și Roma, recenzii, nenumărate articole de ziar. Cu ce a luat pe ele și-a câștigat singură existența și și-a educat copiii. Dar pînă unde a protejat ea cultura și libertatea intelectuală? Puteți judeca și singur dacă citiți cîteva dintre primele ei romane: *Duke's Daughter*^{*}, *Diana Trelawny*, *Hary Joscelyn*; apoi cu viețile lui Sheridan și Cervantes; continuați cu *Makers of Florence and Rome*^{**}, terminați năpustindu-vă asupra mai multor articole, recenzii, schițe, de un fel sau altul, cu care a colaborat la reviste literare. Cînd ați terminat examinați-vă starea mentală, și întrebați-vă dacă acea lectură v-a făcut să respectați în mod dezinteresat cultura și libertatea intelectuală. Oare nu, din contra, v-a pătat mintea și v-a întristat imaginația, și v-a determinat să deplîngeți faptul că doamna Oliphant și-a vîndut creierul, creierul ei admirabil, și-a prostituat cultura și și-a înrobit libertatea intelectuală, pentru ca să-și poată câștiga existența și să-și educe copiii? Inevitabil, analizînd răul pe care sărăcia îl face minții și corpului, analizînd necesitatea care apasă asupra celor care au copii de a-i vedea hrăniți și îmbrăcați, îngrijiți și educați, trebuie să aplaudăm alegerea pe care a făcut-o ea și trebuie să-i admirăm curajul. Dar dacă aplaudăm alegerea și admirăm curajul celor care au făcut ce au făcut, ne putem scuti de necazul de a le face o cerere, pentru că ei nu vor mai fi în stare să protejeze, în mod dezinteresat, cultura și libertatea intelectuală, așa cum am dori noi. Dacă le-am cere să semneze manifestul, ar fi ca și cum am cere unui cîrciumar să iscălească un manifest în favoarea cumpătării. El însuși ar putea să fie un abstinent total, dar, de vreme ce soția și copiii

* Fiica Ducelui (n.trad.).

** Constructorii Florenței și ai Romei (n.trad.).

lui depind de vânzarea berii, el trebuie să continue să vîndă bere, iar semnătura lui pe manifest ar fi fără nici o valoare într-un proces de impunere a abstenenței, pentru că, chiar după ce a semnat-o, el ar trebui să se afle la polul opus, determinîndu-i pe clienții lui să bea mai multă bere. Deci, nu ar avea nici o valoare să cerem surorilor bărbaților educați care-și cîștigă singure existența din citit și scris să semneze un manifest pentru cauza dezinteresată a culturii și a libertății intelectuale, pentru că, în mod direct, ele au promis să stea la masă și să scrie acele cărți, lecturi și articole prin care se prostituează cultura, iar libertatea intelectuală este vîndută sclaviei. Poate avea o anumită valoare doar ca expresie a unei opinii. Dar dacă tot ce vreți nu este numai o expresie a opiniei, ci și un ajutor pozitiv, trebuie să vă formulați cererea în mod diferit. Va trebui să le cereți să se oblige să nu mai scrie nimic care să pîngărască cultura, să nu mai semneze nici un contract prin care să se încalce libertatea intelectuală. La toate acestea răspunsul pe care ni-l poate da biografia poate fi scurt, dar suficient: Oare nu trebuie să-mi cîștig existența?

Prin urmare, sir, devine clar că trebuie să apelăm numai la acele fiice ale bărbaților educați care au destule mijloace de trai. Lor trebuie să ne adresăm astfel: "Fiice ale bărbaților educați care aveți destule mijloace de trai..." Dar iarăși vocea ni se stinge, iarăși ruga se transformă în mai multe puncte. Oare cîte sînt? Putem îndrăzni să afirmăm, în fața lui Whitaker, a legilor proprietății, a testamentelor din ziare, pe scurt, a faptelor că vom primi 1.000, 500 sau măcar 250 de răspunsuri? Oricîte ar fi, să lăsăm atitudinea pluralistă să continue: "Fiice ale bărbaților educați care aveți destule venituri de trai, care citiți și scrieți în propria limbă, pentru propria plăcere, putem să fim atît de umili, să vă rugăm stăruitor să semnați manifestul acestui domn, care are o anumită intenție, de a vă pune în aplicare promisiunile?"

Dacă, într-adevăr, vor consimți să ne asculte, ar putea să ne ceară, foarte înțelept, să fim mai expliciti — nu să definim cultura și libertatea intelectuală (pentru că ele au cărți și distracții și pot

defini aceste cuvinte), dar ceea ce ne-ar putea cere, foarte bine, ar fi să definim ceea ce înțelegem noi prin cultura "dezinteresată" a acestui domn și cum am putea-o proteja alături de libertatea intelectuală. Acum, pentru că sînt fiice și nu fii, putem începe prin a le aminti de complimentul pe care l-a făcut pentru ele un mare istoric: "Comportamentul lui Mary", spune Macaulay, "a fost, într-adevăr, un exemplu remarcabil de dezinteres perfect și de devotament de sine, de care bărbatul pare să fie incapabil, dar care se poate întîlni, uneori, la femei"⁸. Complimentele nu cad niciodată rău atunci cînd ceri o favoare. Să ne referim apoi la tradiția onorată foarte multă vreme în casele private — tradiția de castitate:

— *Așa cum de multe secole, doamnă, am putea pleda noi, s-a crezut că este vulgar ca o femeie să-și vîndă corpul fără dragoste, dar este corect să-l dea soțului pe care-l iubește, este greșit, veți fi de acord cu mine, să-ți vinzi mintea fără dragoste, dar este corect să o dai artei pe care o iubești.*

— *Dar ce se înțelege, ar putea întreba ea, prin "vînzarea minții fără dragoste"?*

— *Pe scurt, am putea răspunde, să scrii la comandă, doar de dragul banilor, pentru o altă persoană, pentru care nu vrei să scrii. Dar să-ți vinzi creierul este mai rău decît să-ți vinzi trupul, pentru că atunci cînd vînzătorul de trup și-a vîndut plăcerea de moment, are mare grijă ca problema să se termine în acel moment. Dar cînd un vînzător de creier își vinde creierul, progenitura anemică, vicioasă și infectată este lăsată liberă prin lume, ca să infecteze și să corupă, și să arunce semințele bolii în alții. Deci vă cerem, doamnă, să promiteți ființei dumneavoastră că nu veți comite un adulter al creierului, pentru că este una dintre cele mai mari ofense.*

— *Adulterul creierului, poate răspunde ea, ar însemna să scriu ceea ce nu vreau, de dragul banilor. Prin urmare, îmi cereți să refuz pe toți directorii de editură, pe toți editorii, pe toți agenții de lectură și așa mai departe care mă mituiesc să scriu sau să spun ceea ce nu vreau să scriu sau să spun, de dragul banilor?*

— Așa este, doamnă! Și, în plus, vă mai cerem ca, dacă veți primi propuneri pentru vreo asemenea vânzare, să le refuzați și să le spuneți că faceți la fel ca atunci când ar trebui să vă vindeți corpul, făcând totul de dragul dumneavoastră și de dragul altora. Dar va trebui să vă cerem să aveți mare grijă că expresia "a comite un adulter" înseamnă, conform dicționarului, "să falsifici prin amestecarea ingredientelor de bază". Banii nu sînt ingredientul de bază. Reclama și publicitatea sînt tot adultere. Prin urmare, cultura, amestecată cu șarm personal sau cultura amestecată cu reclamă ori publicitate sînt tot forme de cultură adulterată. Trebuie să vă cerem să renunțați la ele. Să nu apăreți pe podiumuri publice, să nu țineți prelegeri, să nu le permiteți să vă publice fotografia sau detalii din viața dumneavoastră personală, să nu vă oferiți. Pe scurt, să respingeți orice formă de prostituție a creierului sugerată, atît de insidios, de proxeneții și codoșii afacerii de vindere a creierelor. Să respingeți oricare dintre acele nimicuri și etichete prin care meritul creierului este recunoscut și certificat (medalii, onoruri, grade). Trebuie să vă cerem să le refuzați categoric, pentru că sînt, toate, mărturii că însăși cultura s-a prostituat, iar libertatea intelectuală a fost vîndută în captivitate.

La aflarea acestei definiții, blîndă și imperfectă, a ceea ce înseamnă nu numai semnarea unei manifest în favoarea culturii și libertății intelectuale, ci și punerea lui în practică, chiar și acele fiice ale bărbaților educați care au destule mijloace de trai ar putea obiecta că termenii sînt prea aspri pentru ele. Pentru că ar însemna să piardă banii pe care-i doresc, să piardă faima despre care se știe că o dorește toată lumea și ar trebui să cenzureze și să ridiculizeze, cu toate mijloacele, ceea ce este neînsemnat. Fiecare ar fi calul de bătaie al celor care ar avea vreun interes de servit sau bani de făcut din vinderea creierelor. Și cu ce răsplată? În termenii abstracți ai manifestului nostru, "ar proteja așa cultura și libertatea intelectuală", nu prin opinia lor, ci prin practica lor.

De vreme ce sînt așa de dure, și nu este nimeni care să aibă o viață condusă de aceste reguli, să vedem ce altă măsură de con-

vingere ne-ar mai rămîne. Se pare că ne mai rămîne să le arătăm fotografiile — fotografiile cu corpuri moarte și cu case ruinate. Am putea oare să facem vreo legătură între ele, cultura prostituată și libertatea intelectuală înrobite și să accentuăm faptul că una o implică pe cealaltă, că fiicele bărbaților educați vor prefera să refuze banii și faima, să fie obiecte ale disprețului și ridiculizării decît să sufere sau să permită altora să sufere pedepsele vizibile? Este dificil (în scurtul timp pe care-l avem la dispoziție și cu armele slabe de care dispunem) să clarificăm această conexiune, dar dacă ceea ce spuneți dumneavoastră, sir, este adevărat și există o legătură, una foarte reală, între ele, trebuie să încercăm să o dovedim.

Să începem deci invitînd, chiar dacă numai din lumea imaginară, pe o fiică a unui bărbat educat, care are destule mijloace de trai și poate să citească și să scrie pentru propria plăcere și să fie reprezentantă a ceea ce, de fapt, nu este o clasă. Să îi cerem deci să examineze produsele lecturii și ale scrisului ce zac pe masa sa:

— *Uitați-vă, doamnă, am putea începe, la ziarele de pe masa dumneavoastră! Putem să vă întrebăm de ce sînteți abonată la trei cotidiene și la trei săptămînale?*

— *Pentru că, ar putea răspunde ea, sînt interesată de politică și vreau să cunosc realitatea.*

— *O dorință admirabilă, doamnă. Dar de ce trei? Sînt ele diferite, din punctul de vedere al realității, și dacă da, de ce?*

La care ea ne-ar răspunde cu o anumită ironie:

— *Pretindeți că sînteți fiica unui bărbat educat, și totuși spuneți că nu cunoașteți faptele — pe scurt, fiecare ziar este finanțat de un comitet; fiecare comitet are o politică; fiecare comitet angajează scriitori care să exprime acea politică. Dacă scriitorii nu sînt de acord cu acea politică, scriitorii, așa cum vă puteți aminti dacă vă veți gîndi mult mai bine, ajung în stradă, fără slujbă. Prin urmare, dacă vrei să știi orice chestiune despre politică, trebuie să citești, cel puțin, trei ziare diferite, să compari, cel puțin, trei versiuni diferite ale aceleiași chesti-*

uni, și să ajungi, în final, la propria concluzie. De aceea sînt aceste trei cotidiane pe masa mea!

Acum, că am discutat foarte pe scurt despre ceea ce se poate numi literatura faptului, să ne îndreptăm către ceea ce ar putea fi denumită literatura de ficțiune:

— *Există, doamnă, asemenea lucruri, îi amintim, cum ar fi tablourile, piesele de teatru, muzica și cărțile. Urmăriți acolo aceeași politică extravagantă: vă uitați la trei cotidiane și la trei săptămînale dacă vreți să aflați fapte despre tablouri, piese de teatru, muzică și cărți, pentru că cei care scriu despre artă sînt plătiți de editor, plătiți de comitet, care are o politică de făcut, astfel încît fiecare ziar adoptă un punct de vedere diferit, astfel încît numai comparînd trei puncte de vedere diferite puteți ajunge la propria concluzie: ce tablouri să vedeți, la ce piesă de teatru sau concert să mergeți, ce carte să cereți la bibliotecă?*

La care ea răspunde:

— *De vreme ce sînt fiica unui bărbat educat, cu o vagă idee de cultură, culeasă din lecturi, nu aș mai putea visa, avînd în vedere condițiile din jurnalismul actual, să-mi fac o părere, tot din ziare, despre tablouri, piese de teatru, muzică și cărți, din ziare, așa cum îmi fac o părere despre politică. Compară punctele de vedere, lasă loc pentru distorsiuni și abia apoi judecă singură. Aceasta este singura cale. De aceea sînt atîtea ziare pe masa mea!*⁹

— *Deci literatura faptului și literatura opiniei, ca să facem o distincție brută, nu sînt doar un fapt sau o opinie, ci un fapt falsificat și o opinie falsificată, deci faptul și opinia "falsificate prin amestecul ingredientelor de bază", după cum spune dicționarul. Cu alte cuvinte, trebuie să dezbraci fiecare afirmație de motivul ei financiar, de motivul puterii, ca și de motivul publicitar și cel de vanitate. Să lăsăm deoparte toate celelalte motive cu care este familiarizată fiica unui bărbat educat, înainte să se hotărască în care fapte politice să creadă sau în ce opinie despre artă să creadă.*

— *Așa este, aprobă ea.*

— *Dar dacă cineva, care nu are nici unul dintre aceste motive de ambalare a adevărului, ți-a spus că realitatea este, în opinia ei sau a*

lui, aceasta sau cealaltă, ai crede-o sau l-ai crede, neuitînd de failibilitatea judecății umane, care trebuie avută în vedere atunci cînd este vorba despre judecarea artei?

— *Natural! aprobă ea.*

— *Dacă o asemenea persoană ar spune că războiul este rău, ai crede-o. Dar dacă o asemenea persoană ți-ar spune că un tablou, o simfonie, o piesă de teatru sau o poezie nu sînt bune, ai crede-o?*

— *Da, dar neuitînd failibilitatea umană!*

Acum, doamnă, să presupunem că ar fi 250, 50 sau 25 de asemenea oameni în viață, care au făgăduit să nu comită adulterul creierului, încît nu ar fi necesar să dezbrace ceea ce spun datorită unor motive financiare, datorită motivului puterii, datorită motivului publicității, datorită motivului vanității și așa mai departe, înainte de a împacheta adevărul brut. Oare nu ar trebui să urmeze două consecințe remarcabile? Nu este posibil oare ca, dacă știm tot adevărul despre război, gloria războiului să fie înăbușită și zdrobită acolo unde zace ghem, în foile putrede de varză ale prostituatului furnizor de fapte? Iar dacă am ști adevărul despre artă, în loc să ne tîrîm prin paginile murdare și depri-mante scrise de cei care trăiesc din prostituția culturii, desfătarea și practicarea artei ar deveni așa de necesară, încît, prin comparație, scopul războiului ar fi un joc plictisitor pentru diletanți bătrîni, în căutarea unui amuzament ușor insuficient — aruncarea de bombe, în loc de mîngi, peste frontiere, și nu peste plasă? Pe scurt, dacă ziarele ar fi scrise de oameni al căror singur obiect al scrisului ar fi dorința de a spune adevărul despre politică și adevărul despre artă, nu ar trebui să credem în război, ci ar trebui să credem în artă.

Prin urmare, există o legătură foarte clară între cultură, libertatea intelectuală și acele fotografii cu corpuri moarte și case ruinate. Și dacă am cere fiicelor bărbaților educați care au destule mijloace de trai să nu comită adulterul creierului, ar însemna să le cerem să ne ajute, în modul cel mai pozitiv care le este accesibil

acum, să prevenim războiul — pentru că profesiunea literaturii este cea care le este cel mai accesibilă.

Prin urmare, sir, ne-am putea adresa acestei doamne, în mod succint, e adevărat. Dar timpul ne presează și nu puteam explica mai departe. Iar la această cerere ne-ar răspunde așa, dacă ea ar exista în realitate:

— Este evident ceea ce spuneți. Așa de evident, încât chiar și fiica fiecărui bărbat educat știe foarte bine așa ceva, sau dacă nu știe, trebuie numai să citească în ziare, ca să fie sigură. Dar să presupunem că nu știe prea bine ce este cu acel manifest în favoarea culturii și libertății intelectuale dezinteresate, dar ar putea să-și pună în practică opinia. Cum ar putea să o facă? Și nu visează vise, ar putea adăuga, vise despre lumi ideale în dosul stelelor. Vede fapte reale într-o lume reală.

— Într-adevăr, cu lumea reală este mult mai dificil de lucrat decât cu cea din vis. Totuși, doamnă, presa privată este un fapt real și nu este greu de a fi atinsă cu un venit moderat. Mașinile de scris și cele de duplicat sînt fapte reale și chiar mai ieftine. Folosind aceste instrumente ieftine și, pînă acum, neinterzise, puteți scăpa, dintr-o dată, de presiunea comitetelor, a politiciii și a editorilor. Ele vor spune chiar ceea ce gândiți dumneavoastră, cu cuvintele dumneavoastră, la timpul dumneavoastră, cu lungimea dumneavoastră, la cererea dumneavoastră. Și, am fost de acord cu așa ceva, tocmai aceasta este definiția "libertății intelectuale".

— Dar, ar putea adăuga, "publicul"? Cum l-aș putea atinge fără să-mi trec mintea prin acea mașină de tocat, ca s-o transform în cîrnați?

— "Publicul", doamnă, am putea-o asigura imediat, este foarte asemănător cu noi: locuiește în camere; merge pe străzi și, în plus, se spune că e sătul de cîrnați. Aruncați foi volante prin subsoluri, expuneți-le pe standuri, rostogoliți-le pe străzi, pe cărucioare, ca să fie vîndute pe un peni sau date pe gratis. Găsiți noi modalități de a vă apropia de "public". Percepeți-l, ca indivizi separați, în loc să-l comasați, într-un monstru, mare la corp, debil la minte. Și apoi gândiți, de vreme ce aveți destule mijloace de trai, aveți o cameră, nu neapărat "comodă" sau "elegantă", dar liniștită și privată, o cameră unde sînteți

în siguranță în fața publicității și a otrăvii ei. Puteți, cerînd chiar și o taxă rezonabilă, pentru serviciul pe care-l faceți, să spuneți adevărul artiștilor despre tablouri, muzică, cărți, fără să vă fie teamă că le-ați putea afecta vânzările, dacă sînt neînsemnate, sau le-ați răni vanitatea, dacă sînt prodigioase¹⁰. Cel puțin așa a fost critica lui Ben Jonson la adresa lui Shakespeare, la Mermaid, și nu avem nici un motiv să presupunem, avîndu-l pe Hamlet drept dovadă, că literatura a suferit și ea.

— Dar oare oamenii privați nu sînt cei mai buni critici? Și oare nu merită să vorbim critic și despre altceva decît despre critică? Acestea sînt unele moduri active în care tu, ca scriitor, în propria ta limbă, îți poți pune în practică opiniile. Dar dacă ești pasiv (cititor, nu scriitor!), atunci trebuie oare să adopți metode active, nu metode pasive, pentru protejarea culturii și libertății intelectuale? Și care ar fi acestea? ne va întreba ea.

— Să te abții, evident. Să nu scrii în ziare care încurajează sclavia intelectuală; să nu participi la prelegeri care prostituează cultura, pentru că, am fost de acord, a scrie la comanda altuia ceea ce nu vrei să scrii înseamnă să fii înrobît și să amesteci cultura cu șarmul personal sau cu reclama personală; înseamnă să prostituezi cultura. Cu aceste măsuri active și pasive veți face tot ce vă stă în putere, să spargeți inelul, cercul vicios, dansul în jurul dudului, copacul otrăvit al destrăbălării intelectuale. Inelul odată rupt, lumea captivă este liberă. Pentru că cine s-ar putea îndoi că, odată ce scriitorii au șansa să scrie ce le place să scrie, o vor considera o plăcere așa de mare, încît vor refuza să mai scrie altfel sau că, odată ce cititorii au avut șansa să citească ceea ce le place scriitorilor să scrie, vor găsi această lectură mult mai hrănitoare decît cea scrisă pentru bani, încît vor refuza să mai fie necăjiți cu un substitut rînced? Deci sclavii care sînt puși acum la treabă silnică, stivuind cuvintele în cărți, stivuind cuvintele în articole, așa cum vechii sclavi au stivuit piatra în piramide, își vor scutura cătușele de la încheieturi și vor renunța la truda scîrboasă. Iar "cultura", acea îngrămădire amorfă, înfășată, cum este acum, în nesinceritate, emițînd doar jumătăți de adevăr, cu buzele timide și diluîndu-și mesajul cu orice (apă sau zahăr), cu orice îi servește, ca să mărească faima scriito-

rului sau portmoneul șefului său, își va redobîndi forma și va redeveni (așa cum ne asigură Milton, Keats și alți mari scriitori) ceea ce este în realitate, plină de mușchi, cu dorința de aventură și liberă. Iar acum, doamnă, la menționarea cuvîntului "cultură", capul doare, ochii se închid, ușile se închid, aerul se îngroașă. Sîntem în sala de lectură, în care se află rînduite scrierile rîncede, și ascultăm un domn care este forțat să țină o prelegere sau să scrie ceva despre Milton sau despre Keats, în fiecare miercuri, în fiecare duminică, în vreme ce, în grădină, liliacul își scutură ramurile liber, iar pescărușii, învîrtindu-se și coborînd lin pe cer, sugerează, printr-un rîs sălbatic, că mai bine le-ar arunca lor un asemenea pește alterat. Acesta este argumentul nostru pentru dumneavoastră, doamnă. Acestea sînt motivele noastre, ca să vorbim concis, să nu mai pierdem timpul prețios. Nu semnați numai acest manifest, în favoarea culturii și a libertății intelectuale, ci încercați, cel puțin, să vă transpuneți promisiunile în practică!

Sir, nu putem spune dacă fiicele bărbaților educați care au destule mijloace de trai, care citesc și scriu în limba lor, pentru plăcerea proprie, vor asculta această rugămintă sau nu. Dar dacă libertatea intelectuală și cultura urmează să fie protejate nu doar prin idei și teorie, ci și prin fapte, se pare că aceasta va fi calea cea bună. Nu este o cale ușoară, însă este o cale foarte adevărată. Oricum, așa cum este ea, există motive să ne gîndim că această cale este mai ușoară pentru ele, pentru fiicele bărbaților educați, decît ei pentru frații lor. Ele sînt imune la unele constrîngerii, deși nu este meritul lor. Protejarea culturii și a libertății intelectuale în practică va însemna, așa cum am mai spus, o ridiculizare și castitate, pierderea publicității și sărăcie. Dar toate acestea, așa cum le-am văzut noi, sînt profesorii lor cunoscuți. În plus, Whitaker, cu realitățile lui, dorește să le ajute. De vreme ce dovedește că toate fructele culturii profesioniste (cum ar fi directoratul unor galerii de artă și al unor muzee, profesoratul, lectoratul și editoriatul) sînt pentru ele încă greu de atins, vor putea să aibă despre cultură un punct de vedere mai pur și mai dezinteresat.

sat decît frații lor, fără să pretindă nici o secundă, așa cum spune Macaulay, că ele sînt, din fire, mai dezinteresate. Astfel, ajutate de tradiție și de fapte, așa cum sînt ele, nu avem numai dreptul să le cerem să ne ajute să rupem inelul culturii prostituate, ci și o anumită speranță că, dacă asemenea oameni există, ei ne vor ajuta. Să ne întoarcem înapoi la manifestul dumneavoastră: îl vom semna dacă putem păstra aceste condiții! Dacă nu le putem păstra, nu-l vom semna!

Acum, că am încercat să vedem cum vă putem ajuta să preveniți războiul, încercînd să definim ceea ce se înțelege prin protejarea culturii și a libertății intelectuale, să vedem cea de a doua cerere inevitabilă dumneavoastră: invitația de a subscrie la fondurile societății dumneavoastră. Pentru că și dumneavoastră sînteți un administrator onorific, aveți nevoie, ca ceilalți administratori onorifici, de mai mulți bani. De vreme ce și dumneavoastră cereți bani, s-ar putea să vă cer și dumneavoastră să vă definiți scopurile și să ne tîrguim, să impunem niște condiții, așa cum am procedat și cu ceilalți administratori onorifici. Deci care sînt scopurile societății dumneavoastră? Bineînțeles, să preveniți războiul. Dar cu ce mijloace? Pe scurt: prin protejarea drepturilor individuale; prin asigurarea oportunităților pentru idealuri democratice pentru toți. Acestea sînt mijloacele de bază prin care, așa cum spuneți, "pacea de durată a lumii poate fi protejată". Deci, sir, nu mai trebuie să vă tîrguiți sau să vă tocmiți. Dacă acestea vă sînt scopurile (și acestea sînt, fără îndoială!) și dacă înțelegeți să faceți totul ca să le atingeți, atunci guineea este a dumneavoastră — chiar dacă ar fi un milion de guinee. Guineea este a dumneavoastră, iar guineea este un dar, oferit gratuit.

Dar cuvîntul "gratuit" este folosit așa de des, încît a ajuns, la fel ca și cuvintele uzate, să însemne foarte puțin. Ar trebui să explicăm exact, chiar pedant, ceea ce înseamnă "gratis" în acest context. El înseamnă, în acest context, faptul că nu sînt cerute, în schimb, nici un fel de drepturi sau de privilegii. Cea care vă

oferă ceva nu vă cere să o admiteți în preoția Bisericii Angliei sau la bursă, sau în serviciul diplomatic. Cea care oferă nu are nici o dorință de a fi "englez", la fel cum dumneavoastră sînteți "englez". Cea care oferă nu pretinde, în schimbul darului pe care vi-l oferă, admiterea ei într-un loc de muncă, onoare, vreun titlu sau vreo medalie, vreun loc în vreo societate, vreun comitet sau vreo comisie. Darul este gratuit. Nu pune nici una dintre aceste condiții, pentru că s-a cîștigat deja un drept de importanță supremă pentru toate ființele umane. Nu-i poți lua dreptul ei de a-și cîștiga singură existența. Acum, pentru prima dată în istoria Angliei, fiica unui bărbat educat îi poate da fratelui ei o guinee, la cererea lui, în scopul mai sus-menționat, fără să-i ceară nimic în schimb. Este un dar gratuit, oferit fără teamă, fără lingușire, fără alte condiții. Aceasta, sir, este o ocazie atît de spectaculoasă în istoria civilizației, încît trebuie sărbătorită cumva. Dar să uităm de vechile ceremonii — lordul primar, cu turturelele și șerifii prin preajmă, bătînd de nouă ori cu sceptrul în piatră, în timp ce arhiepiscopul de Canterbury, în odăjdii, cîntă o binecuvîntare. Haideți să inventăm noi o ceremonie nouă pentru această ocazie nouă! Ce s-ar potrivi mai bine decît distrugerea unei lumi vechi, o lume plină de vicii și coruptă, care a făcut, în zilele ei, mult rău și care este acum învechită? Cuvîntul "feminist" este cel indicat. Conform dicționarului, acest cuvînt înseamnă "cineva care apără drepturile femeilor". De vreme ce singurul drept, dreptul de a-și cîștiga existența, a fost cîștigat, cuvîntul nu mai are nici un sens. Dar, un cuvînt fără un înțeles este un cuvînt mort, un cuvînt corupt. Să celebrăm deci această ocazie, îngropînd cadavrul! Să scriem acel cuvînt cu litere mari, negre, pe o foaie mare de hîrtie-concept! Apoi, solemn, să apropiem un chibrit aprins de această hîrtie! Uitați-vă cum arde! Ce lumină dansează deasupra lumii! Acum să măcinăm cenușa într-o piuliță cu un toc dintr-o pană de gîscă și să declarăm, cîntînd la unison, că oricine va folosi, în viitor, acest cuvînt este un sună-și-fugi¹¹, un aducător de necazuri, unul care orbecăiește

printre oase vechi. Dovada murdăririi lui este scrisă pe fața lui cu o mîzgălitură cu apă murdară. Fumul a murit, cuvîntul este distrus! Observați, sir, ce s-a întîmplat ca rezultat al celebrării noastre! Cuvîntul "feminist" este distrus! Aerul este curățat! Iar în acest aer mai curat ce vedem? Bărbați și femei lucrînd împreună pentru aceeași cauză! Norul s-a ridicat și din trecut. Pentru ce lucrau ele în secolul al nouăsprezecelea — acele femei bizare, cu bonete de sac și șaluri (care sînt moarte de multă vreme)? Pentru aceeași cauză pentru care muncesc și acum. "Revendicările noastre nu erau numai pentru drepturile femeilor", spune Josephine Butler, "erau mai largi și mai ample. Erau revendicări ale drepturilor tuturor — bărbați și femei — pentru a se respecta, în persoana lor, marile principii ale Justiției și Libertății." Cuvintele ei sînt asemenea cuvintelor noastre. Fiicele bărbaților educați, care erau numite, spre indignarea lor, "feministe", erau, de fapt, garda progresistă a mișcării noastre. Ele luptau cu același dușman cu care luptați și dumneavoastră, și pentru aceleași motive pentru care luptați și dumneavoastră. Ele luptau cu tirania statului patriarhal așa cum luptați și dumneavoastră acum cu tirania statului fascist. Deci ducem, pur și simplu, aceeași luptă pe care mamele noastre și bunicile noastre au dus-o. Vorbele lor o dovedesc. Cuvintele dumneavoastră o dovedesc! Dar acum, cu scrisoarea dumneavoastră în față, dumneavoastră luptați cu noi, nu împotriva noastră. Acest fapt este așa de înșuflețitor, încît o altă celebrare pare să fie necesară. Ce poate fi mai potrivit decît să scrii mai multe cuvinte moarte, mai multe cuvinte corupte pe mai multe foi de hîrtie și să le dai foc (de exemplu, cuvintele *Tiran*, *Dictator*)? Dar, vai, Doamne, aceste cuvinte încă nu sînt învechite! Nu putem scoate ouăle din ziare, mai mirosim mirosul aparte, care nu poate fi confundat, din regiunea Whitehall sau Westminster. Iar pretutindeni, monstrul a ieșit la suprafață mai mult. Nu încape nici o îndoială. Și-a mărit țelul! Se amestecă acum și în libertatea noastră, ne dictează cum să trăim, face deosebire nu numai între sexe, ci și între rase.

Simți, în întreaga persoană, ceea ce au simțit mamele voastre atunci când au fost date afară pentru că erau femei? Acum, dumneavoastră sînteți dați afară pentru că sînteți evrei, pentru că sînteți democrați, din cauza rasei, din cauza religiei. Nu este o fotografie la care să vă mai uitați! Într-acolo mergeți, mărșăluind într-un convoi! Aceasta este diferența. Este evidentă întreaga inechitate de dictatoriat, fie ea la Oxford sau la Cambridge, fie la Whitehall sau pe Downing Street, împotriva evreilor sau a femeilor, în Anglia sau în Germania, în Italia sau în Spania. Dar acum luptăm împreună! Situația s-a schimbat! S-au schimbat și condițiile! Acum luptăm împreună! Fiicele bărbaților educați luptă umăr la umăr cu fiii bărbaților educați. Acest fapt este așa de înălțător (chiar dacă nu-l puteam celebra cumva), încît, dacă această guinee ar putea fi multiplicată de un milion de ori, toate acele guinee ar fi la dispoziția dumneavoastră, fără nici o altă condiție, în afara aceleia pe care v-ați impus-o singur. Luați această guinee și folosiți-o ca să susțineți "drepturile tuturor (ale tuturor bărbaților și femeilor) de a respecta, în persoana lor, marile principii ale Justiției și Egalității și Libertății!" Puneți-vă această guinee candelă la fereastra noii dumneavoastră societăți și să trăim, să ajungem ziua în care, sub steaua libertății noastre comune, cuvintele *tiran* și *dictator* vor fi făcute scrum, pentru că aceste cuvinte, *tiran* și *dictator*, vor fi deja învechite!

Răspunzînd la cererea dumneavoastră de a vă da o guinee și, semnînd și cecul respectiv, mai rămîne de analizat o singură cerere a dumneavoastră — aceea de a completa un formular ca să putem deveni membri ai societății dumneavoastră. La suprafață, pare o cerere simplă și ușor de îndeplinit. Căci ce poate fi mai simplu decît să intri într-o societate la care tocmai ai contribuit cu o guinee? La suprafață, ce ușor! Ce simplu! Dar în adîncime, ce dificil! Ce complicat!... Ce îndoieli, cîte ezitări pot acoperi aceste puncte de suspensie? Ce motiv sau ce emoție ne pot face să ezităm a deveni membri ai unei societăți al cărei scop îl apro-

băm, la al cărei fond am contribuit? Nu poate fi nici motiv și nici emoție, ci ceva mult mai profund și mult mai fundamental decât cele două. Poate fi diferența dintre noi. Sîntem diferiți (faptele o dovedesc) atît din punctul de vedere al sexului, dar și din punctul de vedere al educației. Și tocmai datorită acestor diferențe (așa cum tocmai am afirmat), poate veni și ajutorul nostru, dacă vă puteam ajuta să protejați libertatea și să preveniți războiul. Dar dacă semnăm acest formular, ceea ce înseamnă că promitem să devenim membre active ale societății dumneavoastră, s-ar părea că am dori să pierdem acea diferență și deci să sacrificăm acel ajutor. Nu este ușor să vă explicăm de ce este așa, deși v-am oferit deja acea guinee, și aceasta ne-a dat posibilitatea (așa ne-am lăudat) să vorbim liber, fără teamă și lingușire. Atunci să păstrăm pe masă formularul nesemnat cît vom discuta (atîta timp cît putem) motivele și emoțiile care ne fac să ezităm. Pentru că aceste motive și emoții își au originea, adînc, în întunericul memoriei noastre ancestrale. Au crescut împreună în confuzie. Este foarte dificil că le scoatem la lumină.

Să începem cu o distincție elementară: societatea este un conglomerat de oameni, adunați la un loc de anumite țeluri, de vreme ce, dumneavoastră, care scrieți în numele dumneavoastră, cu propria mîină, sînteți un individ. Dumneavoastră, individul, sînteți un bărbat pe care avem motive să-l respectăm, un bărbat din tagma bărbaților, din care fac parte toți bărbații (fapt dovedit și de bibliografii). Prin urmare, Anne Clough, descriîndu-l pe fratele ei, spune: "Arthur este cel mai bun prieten al meu, sfătuitorul meu... Arthur este liniștea și bucuria vieții mele; pentru el și de la el voi căuta tot ce e frumos și de reputație bună". La care William Wordsworth răspunde, vorbind despre sora lui, și răspunzînd celorlalți, ca unor privighetori care se cheamă reciproc în pădure:

Fericirea din ultimii tăi ani

A fost cu tine cînd Băiat erai:

*Și ochi ți-a dat, urechi ți-a dat;
 Griji mici și spaime înfricate,
 O inimă, fîntînă de lacrimi delicate;
 Și dragoste, și gînd, și bucurii ți-a dat¹².*

Aceasta a fost, aceasta mai este relația dintre frați și surorile lor, în intimitate, ca indivizi. Se respectă reciproc și se ajută între ei și au scopuri comune. Atunci de ce relația publică dintre ei este atît de diferită (așa cum o dovedesc legea și istoria), cînd relația lor personală era atît de bună (așa cum o dovedesc biografia și poezia)? Și aici, pentru că sînteți avocat și trebuie să aveți o memorie de avocat, nu este necesar să vă amintesc anumite decrete ale legii din Anglia de la începuturile ei pînă prin anul 1919, conform cărora latura publică, relația din societate, dintre frate și soră a fost foarte diferită de cea privată. Însuși cuvîntul "societate" sună în memoria noastră clopotul unei muzici dure: nu voi face, nu voi face, nu voi face! Nu vei învăța, nu vei cîștiga bani, nu vei avea, nu vei... — aceasta a fost, multe secole la rînd, relația socială dintre frate și soră. Dar, deși totul este posibil și este optimist de credibil, încît cu timpul o nouă societate ar putea suna carilonul unei armonii splendide (iar scrisoarea dumneavoastră anunța așa ceva), acea zi este foarte depărtată. Ne întrebăm, inevitabil, dacă nu există ceva în conglomeratul de oameni dintr-o societate care eliberează ceea ce este mai egoist și mai violent, mai puțin rațional și mai puțin uman din indivizi? Ne uităm, în mod inevitabil, la societate, așa de bună cu voi, așa de rea cu noi, ca la o formă de nepotrivire, care distorsionează adevărul, deformează mintea, încătușează voința. Ne uităm, inevitabil, la societăți ca la niște conspirații care îl scufundă pe propriul frate, pe care multe dintre noi avem foarte multe motive să-l respectăm, și umflă, în locul lui, un bărbat monstruos, cu o voce puternică, cu pumnul puternic, care doare să mîzgălească, copilărește, semne cu cretă pe podeaua lumii, între ale cărei limite mistice sînt închise ființele umane,

în mod rigid, separat și artificial, unde, mînjit cu roșu și auriu, decorat cu pene, ca un sălbatic, trece prin rituri mistice și se bucură de plăcerile dubioase ale puterii și dominării, în timp ce noi, femeile "lui", sîntem închise în casele private, fără să avem și noi parte de multele societăți din care este compusă societatea lui. Din asemenea motive, pline de nenumărate amintiri și emoții (căci, cine va analiza complexitatea unei minți care are un asemenea rezervor adînc de timp trecut?), ambele par greșite. Din punct de vedere rațional și emoțional, ni se pare greșit și imposibil să completăm formularul dumneavoastră și să intrăm în societatea dumneavoastră. Căci dacă am face așa ceva, identitatea noastră s-ar contopi cu identitatea dumneavoastră. Am urma și am repeta, am tăia, mai adînc chiar, vechile șanțuri uzate, în care societatea, ca un gramofon al cărui ac a înțepenit, scrișnește, cu o unanimitate intolerabilă: "Trei sute de milioane de lire sterline cheltuite pe înarmare". Nu vom da nici o atenție unui punct de vedere pe care propria noastră experiență legată de "societate" ar fi trebuit să ne ajute să-l prevedem. Deci, sir, deși vă respectăm ca pe o persoană privată și vă dovedim aceasta, oferindu-vă guineea pe care ne-ați cerut-o (ca să o cheltuiți așa cum credeți de cuviință), credem că vă putem ajuta mult mai eficace refuzînd să intrăm în societatea dumneavoastră. Lucrînd pentru scopurile noastre comune — justiție, egalitate și libertate pentru toți bărbații și toate femeile — din afara societății dumneavoastră, nu din interiorul ei.

Dar, veți spune dumneavoastră, aceasta poate să însemne numai că dumneavoastră, fiicele bărbaților educați, care ne-ați promis ajutorul dumneavoastră pozitiv, refuzați că intrați în societatea noastră doar ca să vă faceți o alta, numai a dumneavoastră. Și ce altă societate ați putea propune dumneavoastră în afara societății noastre dacă nu cooperați cu ea, astfel încît să putem lucra împreună, pentru țelurile noastre comune? Aveți toate drepturile să ne puneți această întrebare, și ar trebui să încercăm să răspundem la ea, ca să ne motivăm într-un fel sau

altul refuzul de a semna formularul pe care ni l-ați trimis. Deci haideți să schițăm, rapid, tipul de societate pe care fiicele bărbaților educați au înființat-o și în care s-au înscris, societate în afara societății dumneavoastră, dar în cooperare cu țelurile ei. În primul rînd, aceasta este o societate nouă (veți fi ușurat să aflați așa ceva), care nu va avea nici un administrator onorific, pentru că nu va avea nevoie de fonduri. Nu va avea nici un birou, nici un comitet, nici o secretară. Nu va organiza nici o ședință, nu va ține nici o conferință. Dacă trebuie să aibă un nume, se va numi *Societatea Străinilor*. Nu este un nume cu rezonanță, dar are avantajul de a cuprinde în el realitatea — realitatea istoriei, a legii, a biografiei și faptele ascunse ale psihologiei necunoscute. Va cuprinde fiicele bărbaților needucați care lucrează în propria clasă (într-adevăr, cum ar putea lucra într-o altă²¹³), cu propriile lor metode de libertate, de egalitate și de pace. Prima lor datorie, de care se leagă nu printr-un jurămint (pentru că jurămintele și ceremoniile nu-și au locul într-o societate care trebuie să fie anonimă și flexibilă) în fața tuturor. Nu va trebui să ne luptăm cu arme. Este ușor de observat, pentru că, așa cum ne informează ziarele, "Consiliul de Înarmare nu are nici o intenție să accepte femei la recrutate"¹⁴. Țara stă zălog. Apoi vor refuza, în caz de război, să fabrice muniție sau să îngrijească răniți. De vreme ce, în ultimul război, aceste două activități au fost ocolite de fiicele bărbaților educați, presiunea asupra lor va fi neînsemnată, deși probabil că este dezagreabilă. Pe de altă parte, următoarea îndatorire pentru care ar trebui să se angajeze este una de o dificultate considerabilă. Nu cere numai curaj și inițiativă, dar și unele cunoștințe speciale din partea fiicelor bărbaților educați. Pe scurt, nu este vorba de incitarea fraților lor la luptă sau de reconcilierea lor, ci de menținerea unei atitudini de indiferență totală. Dar atitudinea exprimată de cuvîntul "indiferență" este așa de complexă și de o asemenea importanță, încît este nevoie de o definire suplimentară. Indiferența, în primul rînd, trebuie să se bazeze pe realități. Pentru că este o

realitate că fiica bărbatului educat nu poate înțelege ce-l obligă pe el instinctul, ceea ce-i oferă gloria, interesul, satisfacția de a lupta — "fără război, nu s-ar pune în evidență multe calități pe care le dezvoltă lupta" —, lupta este deci o caracteristică a sexului său pe care ea nu o poate împărtăși. Cineva ar putea spune că este echivalentul instinctului matern pe care el nu-l poate împărtăși, fiind deci un instinct pe care el nu-l poate judeca. *Străina* trebuie să-l lase să se ocupe singur de instinctul lui, pentru că trebuie respectată libertatea de opinie, în special atunci când se bazează pe instinct, care îi este atât de străin ei, după secole de tradiție și educație¹⁵. Aceasta este o distincție fundamentală și instinctivă pe care se poate baza indiferența. Dar *străina* va face în așa fel, încât să-și bazeze indiferența pe instinctul ei, dar și pe rațiune. Atunci când el spune (așa cum istoria dovedește că a spus și ar putea să mai spună o dată): "Lupt ca să protejez țara noastră!", încercând să-și stimuleze emoția patriotică, ea se va întreba: "Oare ce înseamnă țara noastră pentru mine, o străină?" Ca să decidă asupra acestei chestiuni, va trebui să analizeze ce înțeles are patriotismul pentru ea. Se va informa despre poziția ocupată în trecut de sexul său și de clasa ei. Se va informa despre cât pământ, câtă avere are sexul și clasa ei în prezent — cât din "Anglia" îi aparține și ei de fapt. Din aceleași surse se va informa despre protecția legală pe care legea i-a oferit-o în trecut și i-o oferă și astăzi. Și dacă mai adaugă faptul că el luptă ca să protejeze corpul ei, va trebui să analizeze gradul de protecție fizică de care se bucură acum, când pe pereți negri sînt scrise cuvintele: "Protecție aeriană". Iar dacă el spune că luptă ca să apere Anglia de invazia străinilor, va trebui să se gîndească la faptul că, pentru ea nu există "străini", de vreme ce, prin lege, ea devine o străină dacă se căsătorește cu un străin. Și va face tot ce va putea să realizeze acest lucru nu printr-o fraternitate forțată, ci printr-o simpatie omenească. Toate aceste fapte îi vor convinge rațiunea (ca să o punem într-o coajă de nucă) de faptul că sexul său și clasa ei, pentru trecutul său, pot

mulțumi Angliei foarte puțin. Pentru prezentul ei, nu prea mult, pentru că securitatea persoanei sale în viitor este foarte îndoielnică. Dar trebuie să fi absorbit, probabil, chiar și de la guvernanta sa o anumită noțiune romantică, conform căreia englezii, acei tați și bunici pe care îi vede mărșăluind în tabloul istoriei, sînt "superiori" bărbaților din alte țări. Va considera că este de datoria ei să verifice această idee, comparîndu-i pe istoricii francezi cu cei englezi, pe cei germani cu cei francezi, mărturiile celor conduși — indieni sau irlandezi — cu declarațiile făcute de conducătorii lor. Ar mai putea să rămînă ceva emoție "patriotică", vreo încredere adînc înrădăcinată în superioritatea intelectuală a țării ei față de alte țări. Apoi va compara pictura engleză cu cea franceză, muzica engleză cu cea germană, literatura engleză cu cea greacă, pentru că abundă traducerile. Atunci cînd a terminat de făcut toate aceste comparații rațional, cu multă încredere, străina se va pomeni în posesia unui motiv foarte bun pentru indiferența ei. Va descoperi că nu are nici un motiv întemeiat ca să ceară fratelui său să lupte în numele ei, ca să protejeze țara "noastră". "Țara noastră", va spune ea, "de-a lungul celei mai mari părți a istoriei m-a tratat ca pe o sclavă. Mi-a refuzat educația sau partea mea de proprietate. Țara «noastră» încetează să mai fie a mea dacă mă căsătoresc cu un străin. Țara «noastră» îmi contestă mijloacele de a mă proteja singură, mă forțează să-i plătesc pe alții cu sume anuale foarte mari și chiar și așa mă poate proteja foarte puțin de acele precauții împotriva raidurilor aeriene anunțate pe pereți. Deci dacă insiști să lupti ca să mă protejezi pe mine sau țara «noastră» (să ne înțelegem, sobru și rațional!), este evident că tu lupti ca să-ți satisfaci un instinct al sexului tău, pe care eu nu pot să-l împărtășesc. Ca să-ți procuri beneficii pe care eu nu le-am împărtășit și, probabil, nu le voi împărtăși nicodată, și nu să-mi satisfaci instinctele mele sau să mă protejezi pe mine sau țara mea. Pentru că *Străina* va spune: "de fapt, femeie fiind, eu nu am o țară. Ca femeie, eu nu vreau o țară. Ca femeie, țara mea este lumea în-

treagă". Și dacă după ce rațiunea a spus ce a avut de spus vor mai rămâne unele emoții încăpăținate, ceva dragoste pentru Anglia, picurată în urechi de copil de un croncănit de cioară, într-un ulm, de o spargere de valuri pe țărm sau de voci englezești murmurând strofe de adormit copiii, această picătură de emoție pură, dacă este rațională, o va ajuta să dea Angliei ceea ce dorește ea de la pace și libertate pentru toți.

Aceasta va fi și natura "indiferenței" ei, și din această indiferență vor urma, cu certitudine, mai multe acțiuni. Se va lega să nu ia parte la demonstrații patriotice, să nu accepte nici o formă de laudă de sine, să nu facă parte din nici o asistență sau din nici un public plătit, care să încurajeze războiul, să lipsească de la orice prezentări sau turnire militare, de la tatuări, decernări de premii și de la toate asemenea ceremonii care ar încuraja dorința de a impune civilizația "noastră" sau dominația "noastră" asupra altor popoare. În plus, psihologia vieții private garantează credința că această utilizare a indifferenței din partea fiicelor bărbaților educați ar putea ajuta, în mod material, la prevenirea războiului. Pentru că psihologia arată că este mult mai greu pentru ființele umane să acționeze atunci când alți oameni sînt indiferenți și-i lasă să-și completeze libertatea de acțiune decît atunci cînd acțiunile lor devin centrul unei emoții comune. Băiețelul merge țănoș și cîntă cu trompeta la fereastră... Imploră-l să se oprească!... Continuă!... Nu spune nimic!... Se oprește! Fiicele bărbaților educați nu vor oferi fraților lor nici pana albă a fricii și nici pana roșie a curajului, nici măcar o pană! Vor închide ochii deschiși la culoare (în care se reflectă ploaia) sau vor lăsa acei ochi să privească în altă parte atunci cînd se discută despre război. Aceasta este îndatorirea străinilor pentru care ele se vor antrena în pace înainte ca amenințarea morții să fie inevitabilă. Ea face rațiunea mai puternică.

Prin urmare, acestea sînt unele metode prin care societatea, Societatea Secretă și Anonimă a Străinilor, vă va ajuta, sir, să preveniți războiul și să asigurați pacea. Orice valoare le veți

conferi, veți fi de acord că sînt îndatoriri pe care sexul dumneavoastră le-ar îndeplini mult mai greu decît sexul nostru, îndatoriri caresînt, în mod special, proprii fiicelor bărbaților educați. Pentru că vor avea nevoie de unele cunoștințe de psihologie a bărbatului educat, iar mințile bărbaților educați sînt educate la un nivel mult mai înalt și cuvintele lor sînt mult mai subtile decît cele ale bărbaților din clasa muncitoare¹⁶. Bineînțeles că există și alte îndatoriri — multe dintre ele au fost deja subliniate în scrisorile pe care le-am adresat celorlalți administratori onorifici. Dar, cu riscul de a ne repeta, să le repetăm rapid și pe scurt, astfel încît ele ar putea să formeze o bază de la care să pornească o societate a străinilor. Întîi, ar trebui să se oblige să-și cîștige singure existența. Este evidentă importanța acesteia ca metodă pentru a termina războiul. S-a pus destul accent pe puterea de convingere a unei opinii bazate pe independența economică față de o opinie care nu se bazează pe nici un venit sau pe dreptul spiritual la un venit pentru a anula alte dovezi ulterioare inutile. Prin urmare, o străină trebuie să considere că este treaba ei să insiste pentru un salariu care să-i asigure existența în toate profesiile care sînt accesibile acum sexului ei. În plus, trebuie să creeze profesii noi, în care să poată să-și cîștige dreptul la o opinie independentă. Așadar, trebuie să se oblige să insiste în privința unui salariu pentru muncitorul neplătit din clasa ei — fiicele și surorile bărbaților educați care, așa cum au arătat biografiile, sînt plătite acum conform sistemului troc, cu mîncare, locuință și un salariu derizoriu de 40 de lire sterline pe an. Dar, mai presus de toate ea trebuie să insiste pentru un salariu care să fie plătit, legal, de stat mamelor bărbaților educați. Importanța acestuia pentru lupta noastră comună este incomensurabilă, întrucît aceasta este calea cea mai sigură că marea și foarte onorabila clasă a femeilor căsătorite va avea un gînd și o dorință a sa, cu care, dacă acest gînd și această dorință sînt bune, să-și sprijine soțul, iar dacă este rău, să-i reziste, în orice caz să fie "femeia lui" și să fie și ea însăși. Veți fi de acord, sir, fără nici

o calomnie la adresa doamnei care vă poartă numele, că dacă ați depinde de ea în ceea ce privește venitul dumneavoastră, s-ar produce o modificare subtilă și nedorită în psihologia dumneavoastră. Dincolo de aceasta, măsura respectivă are o asemenea importanță directă asupra dumneavoastră, în lupta pe care o dați pentru libertate, egalitate și pace, încît, dacă s-ar pune orice condiție pentru a vă oferi acea guinee, ea ar fi aceasta: să oferiți un salariu care să fie plătit de stat aceluia care au drept profesie căsătoria sau maternitatea. Să vedem, măcar și cu riscul unei digresiuni, ce efect ar avea această măsură asupra ratei natalității chiar în clasa în care rata natalității scade, chiar în clasa în care nașterile sînt oportune — clasa educată. Exact cum s-a întîmplat după creșterea soldei (ziarele o spun), mai mulți recruți au intrat în forțele armate. Același lucru s-ar putea întîmpla cu recrutarea mai multor forțe pentru nașterea de copii, care (nu putem nega) nu sînt tot atît de necesare pe cît de onorabile sînt, dar care, din cauza sărăciei și a greutăților, nu mai pot atrage recruți. Metoda trebuie să aibă succes acolo unde cea folosită în prezent (abuz și ridiculizare) a dat greș. Dar punctul asupra căruia ar trebui să insiste străinii, cu riscul unei alte digresiuni, este unul care are în vedere, în mod vital, viețile dumneavoastră, ca bărbați educați, onoarea și vigoarea profesiei dumneavoastră. Pentru că dacă soția dumneavoastră ar fi plătită pentru munca ei, munca de a purta și de a naște copii, cu un salariu real, cu bani reali, astfel încît această profesiune să devină una atractivă, în loc să fie una neplătită, una impersonală și deci o profesie precară și dezonorantă¹⁷, sclavia dumneavoastră ar fi ușurată. Nu ar mai trebui să vă duceți la birou la nouă și jumătate și să stați acolo pînă la șase. Munca ar fi egal distribuită. Pacienții ar putea fi trimiși celor care nu au pacienți. Clienții vor putea fi trimiși celor care nu au clienți. Articolele vor rămîne nescrise. Așa cultura ar fi stimulată. Ați putea vedea pomii în floare primăvara. Ați putea împărtăși perioada înfloritoare a vieții cu copiii dumneavoastră. Și după ce se termină această perioadă

nu va mai trebui să fiți aruncat din mașină la fiare vechi fără vreo clipă de viață rămasă sau fără nici un interes de supraviețuire, pentru a mărșălui în jurul împrejurimilor din Barth sau Cheltenham, avînd grijă de vreun sclav fără noroc. Nu va mai trebui să fiți cel-care-cheamă-duminica, albatrosul de pe gîtul societății, viciosul de simpatie, sclavul dezumflat al muncii, chemînd pe cineva care să-l umfle sau, așa cum a spus-o Herr Hitler, eroul care are nevoie de o recreație, sau, așa cum a spus-o Signor Mussolini, luptătorul rănit, care are nevoie de o femeie, de o servitoare, care să-i bandajeze rănile¹⁸. Dacă statul i-ar plăti soției dumneavoastră un salariu pentru munca ei, care, sacră cum este, poate fi numită cu greu mai sacră decît cea a clerului, și totuși, dacă această muncă ar fi plătită fără nici o derogare (așa cum este plătită munca lui trebuie să fie plătită și munca ei!), dacă acest pas, care este chiar mult mai important pentru libertatea dumneavoastră decît pentru libertatea ei, ar fi făcut, s-ar strica vechea moară, în care bărbatul care lucrează într-o profesie își macină zilele, adesea atît de scîrbit, cu așa de puțină plăcere, pentru sine sau pentru profitul adus de profesia sa. Oportunitatea libertății poate fi a dumneavoastră. Cea mai degradantă dintre toate servituțile, servitutea intelectuală, se va sfîrși. Jumătatea de om ar putea deveni un întreg. Dar de vreme ce trei sute de milioane de lire sterline sau cam atît trebuie să fie cheltuite cu cei care poartă arme, o asemenea cheltuială este evident "impracticabilă", ca să folosim un cuvînt convenabil, folosit de politicieni. Acum este vremea în care ea să realizeze proiectele sale cele mai fezabile.

Străinele s-ar obliga nu numai să-și cîștige existența, ci și să o cîștige așa de bine, încît refuzul lor de a o cîștiga ar putea deveni doar o preocupare din partea directorului de lucrări. Ele s-ar putea obliga să obțină cunoștințe detaliate despre practicile profesionale și să scoată în evidență orice caz de tiranie sau abuz care pot apărea în fiecare dintre profesiunile lor. Ele ar trebui să se oblige să nu continue a face bani din

orice profesie, să înceteze toate competițiile și să practice profesia lor, în mod experimental, atunci când au câștigat destul ca să poată trăi decent. Se vor mai obliga să rămână în afara oricărei profesiuni care este ostilă libertății (cum ar fi fabricarea sau modernizarea armelor de război). Și ar trebui să se oblighe să refuze să lucreze sau să fie onorate de vreo societate care în timpul profesării le restricționează (cum ar fi universitățile de la Oxford și Cambridge). Și ar trebui să considere că este de obligația lor să investigheze toate solicitările societăților publice pentru care contribuie Biserica și universitățile la care, ca Biserica și universitățile, ele sînt forțate să contribuie în calitate de plătitori de taxe tot așa de atent și fără teamă ca și când ar analiza cererile societăților private la care contribuie voluntar. Ar trebui să considere a fi obligația lor să cerceteze minuțios dotările școlilor și universităților și obiectele pe care se cheltuiesc banii. În profesia religioasă, ca în educație, citind, la început, Noul Testament și apoi scrierile acelor preoți și istorici ale căror lucrări sînt foarte accesibile fiicelor bărbaților educați, vor considera că este de obligația lor să aibă unele cunoștințe despre religia creștină și despre istoria ei. Mai mult, se vor informa despre practica acelei religii participînd la serviciile religioase, analizînd valorile spirituale și intelectuale ale predicilor, criticînd opiniile bărbaților a căror profesie este religia tot așa de liber cum ar critica opiniile oricărui alt organism din care fac parte bărbații. Vor fi așa, creative în activitățile lor, nu numai criticele. Criticînd educația, vor ajuta la crearea unei societăți civilizate, care protejează cultura și libertatea intelectuală. Criticînd religia, vor încerca să elibereze spiritul religios de servitutea prezentă și vor ajuta, dacă va fi necesar, la crearea unei religii noi, bazate, foarte bine, pe Noul Testament sau, la fel de bine, ar putea să fie diferită de religia care are în prezent asemenea baze. Și în toate acestea, și în multe altele (dar nu avem timp să le particularizăm) ar putea fi ajutate, veți fi de acord, de poziția lor de străine, de libertatea

față de unele loialități nereale, de libertatea față de unele motive interesate, impuse în prezent de stat.

Ar fi ușor de definit, în detaliu, toate îndatoririle acelor care aparțin Societății Străinelor, dar acest lucru nu ne-ar aduce nici un profit. Flexibilitatea este esențială. Dar un anumit grad de discreție (cum va fi prezentat ceva mai târziu) este, în momentul actual, chiar mult mai important. Dar descrierea făcută, vagă și imperfectă, este suficientă ca să vă arate, sir, că Societatea Străinelor are aceeași țintă ca și societatea dumneavoastră — libertatea, egalitatea și pacea —, dar ea caută să le atingă prin căile pe care un sex diferit, o tradiție diferită, o educație diferită și valori diferite, care rezultă din toate aceste diferențe, ni le-au pus la îndemână. Pe scurt vorbind, distincția principală dintre noi, care sîntem în afara societății, și dumneavoastră, care sînteți în interiorul societății, trebuie să se constituie din faptul că, oriunde veți folosi mijloacele pe care vi le oferă poziția dumneavoastră — ligi, conferințe, campanii, nume sonore și toate mijloacele publice (cum ar fi averea dumneavoastră și influența politică ce vă este la îndemână) —, noi, rămînînd totuși în afară, vom folosi, în public, nu mijloace publice, ci mijloace private, în particular. Acele experimente nu vor fi numai critice, ci și creative. Să analizăm doar două cazuri evidente: străinele nu vor trece cu vederea orice repulsie față de frumusețe. Din contra, aceasta va fi una dintre țintele lor cele mai importante pentru creșterea frumuseții private: frumusețea primăverii, frumusețea verii, frumusețea toamnei; frumusețea florilor, a mătăsi, a hainelor; frumusețea care este prezență nu numai în orice cîmpie și pădure, ci și în orice cărucior de pe Oxford Street; frumusețea risipită, care așteaptă să fie combinată de artiști pentru a deveni vizibilă. Dar se vor lipsi de orice strălucire dictată, înregimentată, oficială, în care rolul activ este jucat numai de un singur sex — de exemplu de acele ceremonii care se bazează, ca sursă de inspirație, pe moartea regilor sau pe încoronarea lor. În plus, se vor lipsi de distincții personale — medalii, panglici, insigne, glugi sau mantii

— nu pentru că le-ar dispăcea împodobirea propriei persoane, ci din cauza efectelor evidente pe care le au toate aceste distincții (de a folosi clișee și de a distruge). Iată, ne este la îndemână, ca de atâtea ori, exemplul statelor fasciste, care ne poate educa, pentru că dacă nu avem nici un exemplu despre ceea ce dorim să fim, avem (ceea ce poate avea aceeași valoare) un exemplu zilnic și edificator a ceea ce nu dorim să fim. Deci cu exemplul pe care ni-l oferă ei în legătură cu puterea medaliilor, a simbolurilor, a ordinelor și chiar, se pare, a călimărilor decorate,¹⁹ pentru a hipnotiza mintea umană. Va trebui să ne propunem să nu ne supunem unui asemenea hipnotism. Trebuie să domolim strălucirea grosolană a reclamei și publicității nu numai pentru că luminile rampei pot ajunge pe mâini incompetente, dar și din cauza efectului psihologic al unei asemenea luminări asupra celor care o primesc. Data viitoare, când conduceți pe un drum de țară, să observați atitudinea iepurelui prins în lumina farurilor — ochii lui strălucitori, etichetele țepene. Oare nu este un motiv bun să gândim fără să mergem în afara țării noastre că "atitudinile", pozițiile false și ireale pe care le iau ființele umane în Anglia, ca și în Germania, se datoresc luminilor farurilor, care paralizează acțiunea liberă a facultăților umane și inhibă puterea umană, ca să schimbe și să creeze entități noi, așa cum luminile farurilor paralizează mica creatură, care fuge din întuneric către razele ei? Este o presupunere. Presupunerile sînt periculoase. Și totuși, avem unele motive să ne ghidăm după presupunerea că liniștea și libertatea, puterea de a schimba și puterea de a crește pot fi păstrate numai în întuneric. Iar dacă dorim să ajutăm mintea umană să creeze și să procedeze în așa fel, încît să nu mai calce peste aceleași urme, în mod repetat, ar trebui să facem tot ce putem pentru a o învălui în întuneric.

Dar am presupus destul! Să ne întoarcem la fapte! Ne puteți întreba: ce șansă există ca o asemenea Societate a Străinilor (fără un birou, fără ședințe, fără conducători și fără vreo schemă de personal, fără ceva care să poată arăta a formular care trebuie

completat sau fără să plătească vreo secretară) să poată exista? Într-adevăr, ar fi o pierdere de vreme dacă am întocmi o definiție, fie ea și sumară, a Societății Străinilor. Ea ar putea fi doar un amestec de cuvinte, un refugiu din fața glorificării sexului și a clasei, care să ajute, cum fac multe dintre aceste expresii, la eliberarea emoțiilor scriitorului, aruncînd vina altundeva și apoi explodînd. Din fericire, este un model în devenire, un model din care s-a luat schița de mai sus. În ascuns, este adevărat, pentru că modelul care nu stă niciodată nemișcat, așa cum îți dorești tu, departe de a sta nemișcat, ca să fie pictat, te șmecherește și dispăre. Acel model, dovada că un asemenea corp (fie el cu un nume sau nu) există și lucrează, nu ne este oferit încă de istorie și de biografii, pentru că străinele au o existență pozitivă numai de douăzeci de ani — abia de atunci profesiunile au fost accesibile fiicelor bărbaților educați. Dar dovada existenței lor este oferită de istorie și de biografii în formă brută — cu ajutorul ziarelor, uneori deschis, între rînduri, alteori ascuns, printre rînduri. Oricine dorește să verifice existența unui asemenea corp poate găsi nenumărate dovezi. Evident, multe dintre ele au o valoare dubioasă. De exemplu, faptul că fiicele bărbaților educați muncesc foarte mult pentru o plată foarte mică nu ar trebui să fie luat ca dovadă că experimentează, din propria dorință, valoarea psihologică a sărăciei. Și nici faptul că multe fiice ale bărbaților educați nu "mănîncă cum trebuie"²⁰, nu este o dovadă, pentru că ele ar experimenta valoarea fizică a subnutriției. Nici faptul că foarte puține femei, în comparație cu bărbații, acceptă unele onoruri nu trebuie să fie o dovadă că ele experimentează virtuțile obscurității. Multe dintre aceste experimente sînt experimente forțate și, prin urmare, nu au nici o valoare pozitivă. Dar altele, mult mai pozitive, ies zilnic la suprafața presei. Să examinăm numai trei dintre ele, ca să ne putem dovedi afirmația că Societatea Străinilor este în devenire. Primul este destul de direct:

Vorbind săptămîna trecută la un bazar organizat la Biserica Baptistă Comună din Plumstead, primăreasa (de Woolwich) a spus: "... Eu nu aş împlети nici un afurisit de ciorap ca să ajut războiul". Aceste cuvinte nu au plăcut majorităţii publicului din Woolwich, care şi-a dat seama că primăreasa a fost, cel puţin, lipsită de tact. Cam 12.000 dintre alegătorii din Woolwich sînt angajaţi la Arsenalul din Woodwich la marcarea armamentului²¹.

Nu mai trebuie să comentăm lipsa de tact a unor asemenea afirmaţii făcute publice în asemenea împrejurări. Dar curajul ar putea cu greu să dea greş în exprimarea admiraţiei noastre, iar valoarea experimentului, din punct de vedere practic, este incommensurabilă, chiar dacă primăriţele din alte oraşe şi din alte ţări unde alegătorii sînt angajaţi la fabricarea armamentului procedează la fel. Oricum, vom fi de acord că primăriţa din Woolwich, doamna Kathleen Race, a făcut un experiment curajos şi real, în prevenirea războiului, neîmplетind ciorapi. Pentru o a doua dovadă că străinele sînt în acţiune să alegem un alt exemplu dintr-un cotidian, unul care este mai puţin evident, totuşi (veţi fi de acord cu noi) un experiment al unei străine, un experiment foarte original, unul care ar putea să aibă o valoare foarte mare pentru cauza păcii:

Vorbind despre munca unor mari asociaţii de voluntari pentru organizarea mai multor jocuri, domnişoara Clarke [domnişoara E. R. Clarke, din Comitetul de Educaţie] s-a referit la organizaţiile de femei pentru hochei, lacrosse (hochei american), tenis şi crichet şi a subliniat faptul că, avînd asemenea reguli, nu ar putea exista nici o cupă şi nici un premiu care să fie acordate echipei cîştigătoare. Porţile pentru meciurile lor ar trebui să fie puţin mai mici decît porţile pe care le folosesc bărbaţii. Jucătoarele lor au jucat însă de dragul jocului şi au dovedit că premiile sau cupele nu sînt necesare pentru stimularea interesului, pentru că, în fiecare an, numărul jucătorilor a continuat să crească constant²².

Veți fi de acord cu noi că acesta este un experiment extraordinar de interesant, pentru că pune în evidență schimbarea psihologică, foarte importantă, în ființa umană. Este un experiment care ar fi de un real ajutor în prevenirea războiului. Este foarte interesant, pentru că reprezintă un experiment pe care îl pot face străinele mult mai ușor decât cei care sînt expuși la aceste influențe în interior. Acest experiment a țintit către libertatea lor de anumite inhibiții și convingeri. Această afirmație este coroborată, foarte interesant, cu următorul citat:

Cluburile de fotbal oficiale de aici [Wellingborough Northants] privesc cu îngrijorare creșterea popularității fotbalului printre fete. Noaptea trecută s-a ținut aici o ședință secretă a comitetului consultativ al Asociației de Fotbal Northants, pentru a se discuta dacă s-ar putea organiza un meci al fetelor pe terenul din Peterborough. Membrii Comitetului sînt reticenți... Totuși, un membru a spus astăzi: "Asociația de Fotbal Northants trebuie să interzică fotbalul feminin. Această popularitate a jucătoarelor de fotbal vine într-un moment în care multe dintre cluburile de fotbal pentru bărbați din țară sînt într-o stare precară, pentru că duc lipsă de susținători. Un alt aspect grav ar fi și probabilitatea unor lovituri grave, inerente jocului de fotbal"².

Avem aici dovada pozitivă a acelor inhibiții și persuasiuni care fac mai dificilă pentru sexul dumneavoastră decât pentru sexul nostru încercarea alterării valorilor curente. Și, fără să vă petreceți timpul cu deliciile analizei psihologice, chiar și o simplă privire grăbită asupra motivelor enunțate de această Asociație, deciziile ei va arunca o lumină valoroasă asupra cauzelor care fac ca o altă asociație, mai importantă chiar, să ia hotărîri importante. Dar să ne întoarcem la experimentele străinelor! Pentru un al treilea exemplu să alegem ceea ce numim noi un experiment în pasivitate:

O schimbare remarcabilă în atitudinea tinerelor femei față de Biserică a fost discutată, seara trecută, de canonicul F.R. Barry, vicarul de la Sf. Fecioară Maria (biserică universitară) de la Oxford... Sarcina pusă în fața Bisericii, a spus el, este sora aceea care face civilizația morală, iar aceasta a fost o sarcină comună, care necesită tot ceea ce creștinii îi pot da. Nu poate fi îndeplinită doar de bărbați. De un secol sau de două, femeile au predominat în congregații cam cu 75 la 25 la sută. Acum, întreaga situație s-a schimbat, iar orice observator atent ar putea vedea numărul redus al femeilor în fiecare biserică din Anglia... În mediul studentesc, femeile tinere sînt mult mai departe de Biserică și de credința creștină decît băieții tineri²⁴.

Acesta reprezintă iarăși un experiment de foarte mare interes. Este, așa cum am mai spus, un experiment pasiv. Pentru că, de vreme ce primul exemplu a fost un refuz categoric de a împlети ciorapi, pentru a descuraja războiul, iar al doilea a fost o încercare de a dovedi că premiile și cupele sînt necesare pentru stimularea interesului oamenilor în jocuri, al treilea experiment este o încercare de a descoperi ce se întîmplă dacă fiicele bărbaților educați lipsesc din biserici. Fără a fi prin el însuși mai valoros decît celelalte, acest experiment este de interes practic, pentru că, evident, constituie tipul de experiment pe care îl poate practica marea majoritate a străinilor cu puține dificultăți și cu foarte puțin pericol. Să lipsești e mai ușor decît să vorbești într-un bazar sau să faci reguli originale legate de desfășurarea unor meciuri. Prin urmare, merită să urmărim cu mare atenție pentru a vedea efectul *experimentului de lipsă* — dacă a avut vreunul. Rezultatele sînt pozitive, încurajatoare. Nu încapem îndoială că Biserica începe să se preocupe de atitudinea față de Biserică a fiicelor din universități ale bărbaților educați. Raportul Comisiei Arhiepiscopului către Serviciul Divin al Femeilor vine să dovedească acest lucru. Documentul respectiv, care costă numai un șiling și ar trebui să fie în mîinile tuturor bărbaților și femeilor educate, subliniază

faptul că "o diferență pregnantă între colegii bărbaților și colegii femeilor este absența la cei din urmă a unui capelan. Acest document afirmă următoarele: "Este normal ca în această perioadă a vieții lor ei [studenții] să-și exercite la maximum facultățile lor critice". El deplînge faptul că "foarte puține femei care vin în universități își pot permite, acum, să ofere servicii continue de voluntariat atît în munca socială, cît și în cea religioasă". Și documentul sus-amîntit concluzionează: "Există mai multe sfere speciale în care este mare nevoie de servicii. A venit, în mod clar, vremea cînd funcțiile și poziția femeilor în Biserică cer mai multă hotărîre"²⁵. Nu este suficient că această preocupare se datorește bisericilor goale de la Oxford sau dacă vocile "elevelor mai bătrîne" de la Isleworth, care exprimă "o insatisfacție foarte gravă"²⁶ în ceea ce privește modul în care este continuată religia organizată, au ajuns, într-un anume mod, pînă la sferele auguste, unde sexul lor nu trebuie să vorbească, sau că sexul nostru incorigibil idealist începe, în sfîrșit, să ia aminte la avertizarea episcopului Gore, "Bărbații nu pun valoare pe serviciile care sînt gratuite"²⁷, și să-și exprime opinia că un salariu de 150 de lire sterline pe an (cel mai mare pe care Biserica îl oferă fiicelor ei, diaconeșelor), oricare ar fi motivul. Este evidentă o stînjeneală destul de mare în atitudinea fiicelor bărbaților educați. Iar acest experiment în pasivitate, oricare ar fi încrederea noastră în valoarea Bisericii din Anglia (ca agenție spirituală), este foarte încurajator pentru noi, ca străine. Întrucît pare să arate faptul că a fi pasiv înseamnă a fi activ. Servesc și cei care rămîn în afară. Făcîndu-și absența simțită, prezența lor devine dorită. Ce lumină aruncă aceasta asupra puterii străinelor de a abolii sau de a modifica alte instituții pe care le dezaprobă, fie ele cine publice, fie discursuri publice, banchete ale lordului primar sau alte ceremonii învechite, care sînt pline de indiferență și nu vor rezista presiunii, sînt întrebări, răspunsuri frivole, care ne-ar amuza foarte bine distracțiile și ne-ar stimula curiozitatea. Dar acum nu acesta este obiectul discuției noastre. Am încercat să vă dovedim, sir,

dîndu-vă trei exemple de tipuri de experimente diferite, prin care vă putem anunța că Societatea Străinilor este în plină activitate. Atunci cînd veți descoperi că toate aceste trei exemple au ieșit la suprafață din ziare, veți fi de acord că ele fac parte dintr-un grup mult mai mare de experimente private și ascunse, despre care nu există nici o dovadă publică. Veți fi de acord, de asemenea, că acestea substituie modelul de societate dat mai sus. Ele dovedesc că nu există nici o schiță vizionară, la întîmplare, ci numai un corp real, care muncește, prin mijloace diferite, pentru același rezultat, pe care ni l-ați pus în față, în propria dumneavoastră societate. Observatori atenți, cum este Canon Barry, au putut, dacă le-a plăcut, să descopere mult mai multe dovezi că experimentele nu se fac numai în bisericile goale de la Oxford. Dl Wells ar putea să creadă, dacă pune urechea la pămînt, că se mișcă ceva în față (nu neapărat imperceptibil), printre fiicele bărbaților educați, care sînt împotriva nazismului și fascismului. Dar este important că mișcarea ar putea scăpa de sub control, chiar de sub controlul unor observatori atenți, al unor romancieri faimoși.

Păstrarea secretului este esențială. Încă mai trebuie să ascundem ceea ce facem sau ceea ce gîndim, deși ceea ce facem și ceea ce gîndim țin de o cauză comună. Se poate presupune ușor de ce este necesară, în unele împrejurări, o asemenea atitudine. Atunci cînd salariile sînt mici (Whitaker dovedește că așa sînt!), iar slujbele sînt greu de obținut și de păstrat (așa cum știe toată lumea!), urmează ca, pentru criticarea conducătorilor, aceste lucruri "să fie spuse, chiar și fără tact" (așa cum afirmă unele ziare). Și totuși, în unele districte din țară, așa cum poate știți și dumneavoastră, fermierii votează cu laburiștii, fiicele bărbaților educați sînt cam la același nivel cu fermierii. Dar nu trebuie să ne pierdem prea mult timp ca să căutăm motivul care inspiră atît discreția lui, cît și discreția ei. Frica este un motiv puternic. Cei care depind financiar au motive puternice să se teamă. Nu trebuie să căutăm mai mult. Dar ați putea să ne amintiți aici de

o anumită guinee și să ne atrageți atenția asupra falei pe care cadoul nostru, așa mic cume, a făcut-o posibilă nu numai pentru a arde un anumit cuvînt corupt, ci și pentru a vorbi liber, fără teamă sau lingușire. Fala pare să fi avut în ea ceva de paradă. Se pare că încă ceva teamă, o oarecare memorie ancestrală ce prezice războiul mai rămîne. Mai există anumite subiecte pe care oamenii educați, atunci cînd sînt de sexe diferite, chiar dacă sînt independenți din punct de vedere financiar, le ascund sau vorbesc despre ele păzindu-se, apoi trec mai departe. Trebuie să fi observat așa ceva în viața reală! Trebuie să fi văzut așa ceva și în biografii! Atunci cînd se întîlnesc în intimitate și vorbesc, ca atunci cînd ne-am lăudat despre "politică și oameni, război și pace, barbarism și civilizație", se eschivează și se ascund. Dar este așa de important să ne obișnuim cu obligația de a vorbi liber (fără intimitate nu ar putea exista libertate publică), pentru că trebuie să descoperim această teamă și trebuie să o înfruntăm. Oare care este natura fricii, care face ca între oamenii educați, disimularea să fie încă necesară și care reduce libertatea cu care ne lăudăm, la o simplă farsă?... Iarăși trei puncte; ele reprezintă iarăși o prăpastie — de această dată o prăpastie a tăcerii, a tăcerii inspirate de frică. Și de vreme ce ducem lipsă de curajul ca să o explicăm, dar și de deprinderea respectivă, să ridicăm vâlul Sfîntului Pavel dintre noi — cu alte cuvinte, să dăm jos protecția din spatele unui traducător. Din fericire, avem unul la îndemînă, ale cărui merite sînt deasupra oricăror suspiciuni. Nu este altul decît pamfletul din care tocmai am citat, Raportul Comisiei Arhiepiscopului pentru Serviciul Divin al Femeilor — din mai multe motive, un document de interes suprem. El nu numai că aruncă o lumină critică și științifică asupra acestei frici, ci ne oferă și posibilitatea de a opina că profesia de religie, de vreme ce este cea mai înaltă dintre toate, poate fi considerată prototipul tuturor, deși despre ea s-a spus dinadins foarte puțin. Și de vreme ce acesta este prototipul tuturor, ar putea arunca o lumină asupra altor profesii, despre care s-a mai spus

cîte ceva. Ne veți scuza dacă ne oprim aici ca să examinăm în detaliu acest raport.

Comisia a fost numită de arhiepiscopul de Canterbury și York "ca să examineze orice principiu teologic sau oricare alt principiu relevant care a guvernat sau ar trebui să guverneze Biserica în dezvoltarea Serviciul Divin al Femeilor"²⁸. Să vorbim acum despre profesia religioasă. Avînd în vedere intențiile noastre, Biserica Angliei — asemănarea ei cu celelalte profesii pare, din anumite motive, să fie ceva de suprafață — se bucură (Whitaker afirmă acest lucru) de un venit impunător, deține foarte multe proprietăți și are o listă mare de oficialități, care primesc salarii și care se preced unul pe altul. Și totuși, profesia religioasă este deasupra tuturor celorlalte profesiuni. Arhiepiscopul de Canterbury îl precede pe înaltul lord cancelar; arhiepiscopul de York, îl precede pe primul-ministru. Și este profesia cea mai înaltă dintre toate profesiile, pentru că este profesia religiei. Dar am putea să ne întrebăm ce este "religia"? S-a spus o dată pentru totdeauna ce este religia creștină. Cel care a spus-o, a fost fondatorul religiei, în cuvinte ce pot fi citite de toți într-o traducere de o frumusețe singulară. Și dacă acceptăm sau nu interpretarea care i-a fost făcută, nu putem spune că nu sînt cuvintele cu cel mai profund înțeles. Cu siguranță, se poate spune că, deși puțină lume știe ce este medicina sau ce este legea, oricine are o copie din Noul Testament știe ce a însemnat religia în mintea fondatorului ei. Prin urmare, atunci cînd, în anul 1935, fiicele bărbaților educați au spus că doresc să practice profesia religiei, care le era deschisă, preoții din această profesie, care corespund, în mare, doctorilor sau avocaților din alte profesii, au fost forțați nu numai să consulte unele statute sau hrisoave, care afirmă că dreptul de a practica această profesie este rezervat numai sexului bărbătesc, ci au fost nevoiți să revadă și Noul Testament. L-au citit din scoarță-n scoarță. Așa cum au subliniat membrii Comisiei, ei au aflat următoarele: "Evanghelia ne arată că Domnul nostru, Iisus Hristos, l-a privit pe bărbați și pe femei

la fel, membri ai aceluiași Regat spiritual, copii ai Familiei lui Dumnezeu, posesori ai aceluiași capacități spirituale...” Ca mărturie la toate acestea, ei citează următoarele rînduri: “... nu mai este parte bărbătească și parte femeiască; pentru că voi toți una sînteți în Hristos Iisus” (Gal. 3, 28). Se pare că fondatorul creștinismului a crezut că nici educația și nici sexul nu erau necesare pentru această profesie. El și-a ales discipolii din clasa muncitoare, clasa din care El însuși a plecat. Calificarea principală a fost doar un har foarte rar, care, în acele zile de început, era depozitat în mod capricios în dulgheri și pescari, dar și în femei. Așa cum subliniază Comisia, nu încapе îndoială că în acele zile de început existau profetese — femei asupra cărora a pogorît harul divin. Lor li se permitea și să țină predici. Sf. Pavel, de exemplu, spune că femeile, atunci cînd predicau în public, trebuiau să poarte un vâl. “Implicația este aceea că, dacă o femeie poartă vâl, ea ar putea profeți [adică ar putea predica] și ar putea conduce lumea în rugă.” Deci cum ar putea fi ele excluse din tagma preoților de vreme ce s-a considerat, de la început, că sînt potrivite pentru aceasta, de însuși întemeietorul religiei și de unii dintre apostolii săi? Aceasta a fost întrebarea, iar Comisia a răspuns la ea, apelînd nu la memoria celui care a fondat religia, ci la memoria Bisericii. Faptul respectiv a implicat, bineînțeles, o anumită distincție. Pentru că memoria Bisericii trebuia să fie interpretată de o altă minte, iar aceea a fost mintea Sfîntului Pavel. Atunci cînd Sf. Pavel a interpretat memoria altcuiva, și-a schimbat propria memorie. Pentru că, după ce a adunat din adîncurile trecutului unele figuri obscure (Lydia și Chloe, Euodia și Syntyche, Tryphaena, Tryphosa și Persis), cugetînd asupra statutului lor și decizînd care este diferența dintre o profetesă și o prezbiteră, care e statutul unei diaconese în Biserica preniceniană și care este statutul ei în Biserica postniceniană, Comisia a recurs, încă o dată la Sf. Pavel și a afirmat: “În orice caz, este clar că autorul *Epistolelor pastorale*, fie el Sf. Pavel sau oricine altcineva, a considerat că femeia, dato-

rită sexului ei, este exclusă din poziția de "profesor" oficial al Bisericii sau din orice alt serviciu care implică exercitarea unei autorități guvernamentale asupra bărbatului (1 Tim, 2, 12)." Sincer vorbind, tot ce am auzit nu este așa de satisfăcător, pentru că nu putem reconcilia conducerea Sfântului Pavel, sau o alta, cu cea a lui Hristos, care "l-a privit pe bărbați și pe femei la fel, membri ai aceluiași Regat spiritual... și posesori ai acelorași capacități spirituale..." Dar este inutil să recurgem la echivoc în ceea ce privește înțelesul cuvintelor atunci când sîntem în prezența faptelor așa de curînd. Orice a crezut Hristos sau orice a crezut Sf. Pavel, realitatea este că în secolul al paisprezecelea sau al cincisprezecelea profesia religiei devenise una foarte bine organizată, încît "diaconul (spre deosebire de diaconesă) poate să aspire, "după ce a servit în mod plăcut clerul la care s-a angajat", să fie numit chiar și în funcții mai înalte în Biserică; de vreme ce pentru diaconesă, Biserica numai se roagă ca Dumnezeu «să-i dea Sfîntul Duh... ca să ducă pînă la capăt, cu demnitate, toată munca ei»". Se pare că în cele trei sau patru secole care au trecut profetul sau profetesa, al căror mesaj a fost voluntar și ignorant, au dispărut. Locurile lor au fost luate de cele trei ordine ale episcopilor, preoților și diaconilor, care, în mod invariabil, sînt bărbați (așa cum subliniază Whitaker), bărbați plătiți, pentru că atunci cînd Biserica a devenit o profesie, cei care o profesau au fost plătiți. Deci profesia religiei pare să fi fost, la origine, cam ce este profesia literaturii acum²⁹. A fost deschisă, la început, oricui a primit harul profeției. Nu era nevoie de nici o educație. Cerințele profesionale erau simple pînă la extrem: o voce și o piață, un toc și niște hîrtie. De exemplu, Emily Brontë, care a scris:

*"Suflă mișel nu ești al meu,
Nu sînt fricoși aici, printre vîntoase
Văd Raiul-n glorie mereu.
Încredere, păzește-mă de spaima fioroasă!*

*O Dumnezeu din pieptul meu,
Atotputernică supremă zeitate,
Viața în mine sălășluie mereu,
Eu sînt puternic în a Ta cetate",*

deși nu a fost vrednică să fie preoteasă în Biserica Angliei, este descendentă spirituală a unor profetese din vechime, care făceau profeții pe vremea în care profeția era o ocupație voluntară și neplătită. Dar atunci cînd Biserica a devenit o profesie, ea a cerut de la profeții ei unele cunoștințe speciale și i-a plătit pentru că le-a împărtășit cu ea. Numai un singur sex a rămas în interiorul acestei ocupații. Celălalt a fost exclus. "Diaconii au urcat cu demnitate și au devenit subordonați ai preoților, în închinare și împărtășanie, iar diaconesele au avut parte numai de etapele preliminare ale acestei evoluții." Caracterul elementar al acestei evoluții este dovedit prin faptul că, în anul 1938, în Anglia, salariul unui arhiepiscop este de 15.000 de lire sterline; salariul unui episcop — de 10.000 de lire sterline, iar salariul unui vicar — de 3.000 de lire sterline. Salariul unei diaconese este de doar 150 de lire sterline, cît despre "lucrătoreea parohială", căreia "i se cere să ajute în aproape toate departamentele vieții parohiale" și a cărei "muncă devine adesea izolată...", aceasta este plătită cu 120-150 de lire sterline pe an. Nu trebuie să ne surprindă nimic în afirmația că "ruga trebuie să fie în centrul activităților ei". Deci putem trece de membrii Comisiei, spunînd că evoluția diaconesei nu este numai "elementară", ci și șocantă, pentru că, deși este hirotonisită, iar "hirotonisirea.. exprimă un caracter indelebil și implică obligația de a servi toată viața", ea trebuie să rămînă în afara Bisericii; și să ocupe un loc dedesubtul celui mai umil ajutor de paroh. Aceasta este decizia Bisericii. Comisia, consultînd memoria și tradiția Bisericii, a raportat, la final: "De vreme ce Comisia, ca un tot, nu va aproba punctul de vedere conform căruia femeia este incapabilă, din fire, să primească clemența Ordinului și, în consecință, să fie admisă la unul dintre

cele trei Ordine, credem că memoria generală a Bisericii este în acord cu tradiția continuă a preoților bărbați”.

Arătînd că cea mai înaltă dintre toate profesiile are multe puncte în comun cu celelalte profesii, veți admite că interpretul nostru a aruncat mai multă lumină asupra sufletului și a esenței acelor profesii. Trebuie să-l rugăm să ne ajute (dacă va dori) să analizăm natura acelei frici, care încă nu ne lasă să vorbim liber, așa cum ar trebui să vorbească toți oamenii. Și iarăși intră în serviciu. Deși identice în foarte multe privințe, una dintre cele mai profunde diferențe între profesia religiei și alte profesii a fost amintită mai sus: Biserica, fiind o profesie spirituală, trebuie să aibă, pentru acțiunile sale, motive spirituale și nu istorice. Ea trebuie să consulte mintea, nu legea³⁰. Prin urmare, atunci cînd fiicele bărbaților educația au dorit să fie admise în profesia Bisericii, a părut oportun membrilor Comisiei să ofere motive psihologice, și nu pur istorice, pentru refuzul de a le admite. Prin urmare, l-au convocat la profesorul Grensted, D.D. pe profesorul Nolloth, profesor de filozofie a religiilor creștine la Universitatea din Oxford, și l-au rugat “să rezume materialul psihologic și fiziologic relevant” și să indice “motivele opiniilor și recomandărilor puse în fața Comisiei”. Psihologia nu este o teologie, iar psihologia sexelor, așa cum a insistat profesorul, și “relația ei cu comportamentul uman reprezintă încă o chestiune a specialiștilor... și... interpretarea ei rămîne controversată, iar în multe privințe obscură”. Dar ne-a oferit motivația sa pentru ceea ce merită. Motivația sa aruncă atîta lumină asupra originii fricii pe care am admis-o și am deplîns-o, încît nu putem face altceva decît să-i urmăm cuvintele cu exactitate.

“S-a evidențiat în fața Comisiei”, spune el, “faptul că bărbatul are un precedent natural în fața femeii. Acest punct de vedere, nu poate fi motivat din punct de vedere psihologic, în sensul dorit. Psihologii recunosc în totalitate ascendentul bărbătesc, dar aceasta nu trebuie confundată cu superioritatea

bărbătească, încă redusă la unele tipuri de precedentă, care ar putea să aibă o anumită însemnătate asupra chestiunilor în discuție, dar și asupra admiterii în Ordinele Divine, unui sex în defavoarea altuia”.

Prin urmare, psihologul poate numai să arunce o lumină asupra anumitor fapte. Iar acesta a fost primul fapt pe care l-a investigat.

Este, în mod clar, un fapt de cea mai mare importanță practică. Un sentiment foarte puternic este provocat de fiecare sugerare a faptului că femeile ar trebui admise în statutul și funcțiile triplului Ordin al Clerului. Mărturia din fața Comisiei a arătat că acest sentiment este predominant ostil la asemenea propuneri... Această forță a sentimentelor, combinată cu o mare varietate de explicații raționale, reprezintă o dovadă clară a prezenței unui motiv subconștient puternic și foarte răspîndit. În absența unui material analitic detaliat (despre care nu există nici o înregistrare) legat de acest caz particular, rămîne clar că fixația infantilă joacă un rol predominant în determinarea emoțiilor puternice cu care s-a abordat tot acest subiect.

Natura exactă a acestei fixații trebuie să difere, în mod necesar, de la un individ la altul, iar sugestiile care pot fi făcute în legătură cu originea ei poartă doar un caracter general. Dar, oricare ar fi valoarea exactă și interpretarea materialului pe care s-au fondat teoriile “complexului Oedip” și ale “complexului castrării”, este clar că acceptarea generală a dominanței masculine și a inferiorității feminine (care este mult mai mare) existente în ideile subconștiente ale femeii ca “bărbat nerealizat” își are sursa în concepțiile infantile de acest tip. Acestea de obicei, și chiar în mod obișnuit, supraviețuiesc în adult în ciuda caracterului lor irațional și își trădează prezența sub nivelul gândirii subconștiente, prin puterea emoțiilor pe care le exteriorizează. În susținerea acestui punct de vedere vine și admiterea femeilor în Ordinul Divin și, în special, în zonele legate de aziluri (considerată, adesea, o îndeletnicire rușinoasă). Sensul rușinii nu poate fi văzut în nici o altă lumină decît ca un tabu irațional legat de sex.

Aici putem face un salt. Putem folosi cuvintele profesorului. El a căutat și a găsit "dovezi ample ale acestor forțe inconștiente" atât în religia păgînă, cît și în Vechiul Testament. Să-i urmărim concluziile:

În același timp, nu trebuie uitat faptul că acea concepție creștină a clerului rezidă nu în acești factori emoționali subconștienți, ci în instituția lui Hristos. Acesta îndeplinește, dar și înlocuiește, profesia de preot păgîn și Vechiul Testament. În măsura în care psihologia este implicată, nu există nici un motiv teoretic conform căruia această profesiune de preot creștin să nu fie exercitată de femei tot atât de bine ca și de bărbați, și, exact cu aceeași înțelepciune. Dificultățile pe care le anticipează sînt doar de natură emoțională și practică.

Cu această concluzie putem să-l părăsim.

Veți fi de acord că membrii Comisiei s-au achitat de sarcina delicată și dificilă pe care le-am cerut să o îndeplinească. Au acționat ca interpreți între noi. Ne-au oferit un exemplu admirabil de profesie în starea ei cea mai pură și ne-au arătat cum se poate baza o profesie pe memorie și tradiție. Ne-au explicat, în plus, de ce oamenii educați, atunci cînd sînt de sexe diferite, nu vorbesc deschis despre anumite subiecte. Ne-au arătat de ce străinele, chiar și atunci cînd nu se pune problema de dependență financiară, se mai tem încă să vorbească liber sau să experimenteze ceva în mod deschis. Și, în sfîrșit, în cuvinte de o precizie științifică, ne-au dezvăluit natura acelei frici. Pentru că atunci cînd profesorul Grensted ne-a arătat mărturiile sale, noi, fiicele bărbaților educați, parcă am urmărit un chirurg la lucru — o persoană care operează în mod imparțial și științific, care, pe măsură ce disecă mintea umană, cu mijloace umane, dezvăluie tuturor cauza și rădăcinile care stau la baza fricii. Este un ou. Numele lui științific este "fixație infantilă". Noi, nefiind oameni de știință, l-am denumit greșit. L-am numit un ou, un germen. I-am simțit mirosul în atmosferă, i-am detectat prezența în

Whitehall, în universități, în Biserică. Dar, fără îndoială, profesorul l-a definit și l-a descris cu atita acuratețe, încît nici o fiică a unui bărbat educat, oricît de needucată ar fi, nu-l poate denumi greșit și nu-l poate interpreta greșit în viitor. Ascultați descrierea: "Un sentiment puternic apare prin orice sugerare că femeile sînt admise" — nu contează în ce cler: în clerul medicilor, în clerul oamenilor de știință sau în clerul Bisericii. Sentimentul puternic apare, fără îndoială, în momentul în care ea ar cere să fie admisă. "Această putere a sentimentului este dovada clară a prezenței unui motiv puternic și subconștient." Ea îi va lua cuvîntul din gura profesorului, ca să continue ideea, și, în plus, îi va oferi unele motive suplimentare care i-au scăpat lui. Să atragem atenția numai asupra a două dintre ele. Ca să ne exprimăm direct, motivul pentru excluderea ei sînt banii. Dar oare nu sînt acum salariile motivele generale, oricare ar fi fost ele pe vremea lui Hristos? Arhiepiscopul are 15.000 de lire sterline, diaconeasa are 150 de lire sterline, iar Biserica, așa cum afirmă membrii Comisiei, este săracă. Ca să plătească femeile cu mai mult ar trebui să plătească bărbații cu mai puțin. În al doilea rînd, oare nu există vreun motiv, vreun motiv psihologic pentru excluderea ei, ascuns sub ceea ce membrii Comisiei numesc "considerație practică"? Ei ne spun: "În prezent, un preot căsătorit își poate îndeplini cerințele serviciului de hirotonisire «pentru a se lepăda și a lăsa deoparte toate grijile și studiile lumești», în mare, pentru că soția lui poate avea grijă de casă și de familie..."³¹. Ca să poți lăsa deoparte toate grijile și studiile lumești și să le pui în cîrca altei persoane, este un motiv cu o anumită forță atractivă, pentru că unii doresc, fără îndoială, să renunțe la studiu (cum ar fi la teologie), cu rafinamentele lui. Pentru alții, într-adevăr, motivul este unul rău, este un motiv vicios cauza separării dintre Biserică și oameni, dintre literatură și oameni, dintre soț și soție, care are partea ei. Dar, oricare motive puternice și subconștiente ar fi, în spatele excluderii femeilor din cler, și nu le putem număra, haideți să săpăm pînă la

rădăcinile acestei decizii. Fiica unui bărbat educat poate depune mărturie din propria experiență că ele "în mod obișnuit, și frecvent, supraviețuiesc în adult și-și trădează prezența, sub nivelul conștiinței, prin puterea emoțiilor pe care le exteriorizează". Și veți fi de acord cu mine că, pentru a te opune unei emoții puternice, ai nevoie de curaj și că atunci când nu mai ai curaj, tăcerea și evazivitatea încep să se manifeste singure.

Dar acum, că interpreții și-au îndeplinit misiunea, este timpul să ridicăm vâlul Sfântului Pavel și să încercăm, față în față, o analiză brută și stângace a fricii și a miniei care cauzează frica, pentru că ar trebui să aibă o anumită legătură cu întrebarea pe care ne-ați pus-o (cum puteam preveni războiul). Să presupunem că în timpul unei discuții bisexuale private despre politică și oameni, război și pace, barbarism și civilizație, au apărut niște întrebări, să zicem, în legătură cu admiterea fiicelor bărbaților educați în Biserică, la Bursă sau în serviciile diplomatice. Întrebarea este puțin umbrită, dar noi, în partea noastră de masă, putem fi conștienți, încă o dată, de "emoțiile puternice" ale dumneavoastră, "izvorînd dintr-un motiv oarecare, de sub nivelul conștientului, printr-un semnal de alarmă din noi, un zgomot confuz, dar tumultuos: Nu vei face, nu vei face, nu vei face... simptomele fizice sînt fără de greș. Știrile ies la suprafață singure; cifrele se împrăstie în lingură sau pe țigară; o privire asupra psihometrului arată că temperatura emoțională a crescut de la zece la douăzeci de grade, peste limita normală. Din punct de vedere intelectual, există o dorință puternică fie de a tăcea, fie de a schimba cursul conversației: de exemplu, aducînd în discuție un vechi servitor al familiei, pe care-l cheamă Crosby, al cărui ciine, Rover, poate a murit... așa scapi de chestiune și scade temperatura!

Oare ce analiză am putea încerca, în legătură cu emoțiile din cealaltă parte a mesei — de partea dumneavoastră? Adesea, ca să fim sinceri, în timp ce-l plimbam pe Crosby, puneam întrebări despre dumneavoastră — de aici, o anumită platitudine a

dialogului. Care ar fi oare acele motive ce ridică gulerile în partea dumneavoastră de masă? Oare bătrînul sălbatic care a omorît un bizon îi cere celui alt bătrîn sălbatic să-i admire puterile? Oare bărbatul obosit, care are o profesie, cere simpatie și renunță la competiție? Oare patriarhul cheamă sirena? Setea de dominare ce se supune? Ce satisfacție poate oferi dominanța dominatorului? (întrebarea cea mai dificilă și cea mai persistentă)³². De vreme ce profesorul Grensted a spus că psihologia sexelor este "încă o problemă a specialiștilor", de vreme ce "interpretarea ei rămîne încă foarte controversată și, în multe privințe, foarte obscură", poate ar fi politic dacă am lăsa toate aceste întrebări fără un răspuns din partea specialiștilor. Dar, pe de altă parte, în măsura în care bărbații obișnuiți și femeile obișnuite trebuie să fie liberi, trebuie să învețe să vorbească liber, nu putem lăsa psihologia sexelor să fie învinuită de specialiști. Există două motive bune ca să încercăm să analizăm teama și furia. Întîi, pentru că o asemenea teamă distruge adevărata libertate din casele private, apoi, pentru că o asemenea frică și furie pot anula adevărata libertate din lumea publică. Ele pot avea o influență pozitivă în pornirea unui război. Să orbecăim cu destul diletantism printre aceste emoții vechi și obscure, pe care le cunoaștem destul de bine, cel puțin de pe vremea Antigonei, Ismenei și a lui Creon, emoții pe care se pare că și Sf. Pavel le-a trăit, dar pe care profesorul le-a scos la suprafață de abia tîrziu și le-a denumit "fixație infantilă", "complexul Oedip" și restul. Trebuie să încercăm, oricît de slab putem, să analizăm aceste emoții, pentru că ne-ați rugat să vă ajutăm, cum putem, să protejați libertatea și să preveniți războiul.

Să analizăm deci această "fixație infantilă" (cu un nume destul de potrivit), ca să o putem lega de întrebarea pe care ne-ați pus-o. Încă o dată, de vreme ce noi sîntem generaliști, nu specialiști, trebuie să ne bazăm pe aceste dovezi, pentru că nu putem strînge altele din istorie, din biografii și din cotidiene (singura dovadă care este la dispoziția fiicelor bărbaților educați). Vom

lua primul exemplu de fixație infantilă dintr-o biografie, și din nou facem apel la biografia victoriană, pentru că numai în epoca victoriană, biografiile au devenit bogate în informații și reprezentative. Există foarte multe cazuri de fixație infantilă în biografia victoriană, încît ne este foarte greu să alegem unul. Cazul domnului Barrett de pe Wimpole Street este poate cel mai cunoscut și cel mai bine confirmat. Într-adevăr, este așa de faimos, încît faptele nici nu ar mai trebui repetate. Cunoaștem cu toții povestea tatălui care nu-și lasă nici fiii și nici fiicele să se căsătorească. Cunoaștem cu toții, în detaliu, cum fiica lui, Elizabeth, a fost forțată să-și ascundă iubitul de tatăl ei, cum a fugit cu iubitul ei din casa de pe Wimpole Street și cum tatăl ei nu a iertat-o niciodată pentru actul de nesupunere. Vom fi de acord cu toții că emoțiile domnului Barrett au fost puternice pînă la extrem, iar intensitatea lor ne face să observăm că își au originea într-un loc întunecat, sub nivelul judecății conștiente. Acesta este tipic, e un caz clasic de fixație infantilă, pe care îl avem cu toții în minte. Dar există alte cazuri, mai puțin faimoase, pe care cu puțin efort de cercetare le vom scoate la suprafață și vom demonstra că sînt de aceeași natură. Acesta este cazul reverendului Patrick Brontë. Reverendul Arthur Nicholls era îndrăgostit de fiica acestuia, Charlotte. "Cuvintele lui", a scris ea atunci cînd domnul Nicholls a cerut-o în căsătorie, "ți le poți imagina, comportamentul lui ți-l poți imagina cu greu, dar nu-l poți uita..." L-am întrebat dacă a vorbit cu Papa. Mi-a spus că nu a îndrăznit. "De ce nu a îndrăznit? Era foarte puternic, tînăr și îndrăgostit cu pasiune, iar tatăl său era bătrîn. Motivul este ușor de intuit. "El [Reverendul Patrick Brontë] a fost întotdeauna împotriva căsătoriilor și a pledat, în mod constant, împotriva lor. Dar de data aceasta este mai mult decît dezaprobare. Nu poate suporta ideea acestui atașament al domnului Nicholls de fiica lui. Temîndu-se de consecințe... ea s-a grăbit și i-a promis tatălui ei că mîine domnul Nicholls va primi un refuz categoric."³³ Domnul Nicholls a părăsit Haworth, Charlotte a rămas cu tatăl ei. Viața sa

de femeie căsătorită a fost una foarte scurtă — scurtată însă și mai mult de dorința tatălui ei.

Pentru un al treilea exemplu de fixație infantilă să alegem unul mai puțin simplu, și din această cauză mult mai lămuritor. Este cazul domnului Jex-Blake. Avem aici cazul unui tată care nu se confruntă cu căsătoria fiicei lui, ci cu dorința fiicei sale de a-și câștiga existența singură. Această dorință pare să fi provocat la tatăl ei o emoție foarte puternică, care pare să-și aibă originile tot dedesubtul judecății conștiente. Iarăși, cu permisiunea dumneavoastră, vom numi acest caz drept unul de fixație infantilă. Fiicei lui, Sophia, i s-a oferit o sumă mică de bani să predea matematica. Ea a cerut permisiunea tatălui ei să o accepte. Permisuniunea i-a fost refuzată instantaneu și cu înflăcărare. "Draga mea, tocmai în acest moment auzii că ai în gînd să fii *plătită* ca să-i înveți pe alții. Ar fi, vai, mult sub poziția ta, scumpa mea, și *nu pot să-mi dau consimțămîntul* la aceste fapte grotești. [Italicele au fost puse de tată.] Consideră, draga mea, că acest post ar fi unul de onoare și de mare utilitate, și, vai, dragă, voi fi cel mai bucuros de pe pămîntul ăsta mare... Dar să fii *plătită* pentru munca ta, draga mea, ar schimba, dragă, *complet* totul și te-ar coborî, vai, aproape în ochii tuturor." Această afirmație este una foarte interesantă. Sophia a fost obligată să o contrazică. De ce oare era sub poziția ei, a întrebat, de ce ar coborî-o în ochii celorlalți? Luînd bani pentru munca lui, Tom nu a scăzut în ochii nimănui. Domnul Blake a explicat că sînt două lucruri diferite. Tom este bărbat, Tom "are obligațiile unui bărbat... să-și întrețină soția și familia", Tom și-a asumat deci "*calea evidentă a datoriei*". Și totuși Sophia nu era mulțumită. L-a contrazis — nu numai că era săracă și voia bani, ci și se simțea cu putere "o ființă onestă, și cred că mîndria de a câștiga bani este perfect justificabilă". Presat fiind în acest mod, domnul Jex-Blake a oferit, sub o acoperire semitransparentă, motivul real al împotrivirii sale ca aceasta să ia bani pe munca ei. S-a oferit să-i dea el bani dacă ea ar refuza banii oferiți de Colegiu.

Prin urmare, era clar că nu se împotriva ca ea să ia bani. El se împotriva ca ea să primească bani din partea altui bărbat. Natura curioasă a ofertei lui nu a scăpat analizei atente din partea Sophiei. "În acest caz", a zis ea, "trebuie să-i spun decanului: «Vreau să lucrez fără plată», dar tatăl meu preferă să primesc bani de la el, nu de la Colegiu, și cred că decanul va crede că amîndoi sîntem ridicoli sau cel puțin ridicoli." Oricum ar fi interpretat decanul comportamentul domnului Jex-Blake, nu avem nici o îndoială asupra emoției, care a stat la baza acestui caz. El voia să-și țină fiica sub puterea lui. Dacă ar fi luat bani de la el, rămînea în continuare sub puterea lui. Dacă ar fi luat bani de la un alt bărbat, nu numai că ar fi devenit independentă de domnul Jex-Blake, ci și ar fi devenit dependentă de un alt bărbat. Faptul că el dorea ca ea să depindă numai de el și simțea, în adîncul sufletului lui, că această dependență dorită ar putea fi asigurată numai prin dependență financiară este dovedit, indirect, printr-o altă afirmație a sa, ceva mai voalată: "Dacă te căsătorești mîine — așa cum îmi doresc — și nu cred că te vei mărita altfel —, îți voi da o avere bună"³⁴. Dacă ar fi devenit o persoană cu un salariu, s-ar fi dispensat de averea tatălui ei și s-ar fi putut căsători cu cine dorește. Cazul domnului Jex-Blake este foarte ușor de diagnosticat, dar un caz foarte important, pentru că este un caz normal, tipic. Domnul Jex-Blake nu a fost un monstru din Wimpole Street. A fost un tată obișnuit, făcea ce făceau zilnic alte mii de tați victorienți, ale căror cazuri au rămas nepublicate. Prin urmare, este un caz care explică foarte bine ceea ce stă la baza psihologiei victoriene (profesorul Grensted afirmă că acea psihologie a sexelor este încă foarte obscură). Cazul domnului Jex-Blake arată că fiicei nu trebuie să i se permită, cu orice mijloace, să cîștige bani, pentru că, dacă obține bani prin muncă, devine independentă de tatăl ei și liberă să se căsătorească cu oricine dorește. Așadar, dorința fiicei de a-și cîștiga existența produce două forme diferite de gelozie. Fiecare, separat, este foarte puternică. Împreună, sînt și mai puternice. Este important că, pentru

a justifica această emoție foarte puternică, ce își are originea undeva dedesubtul nivelului rațiunii conștiente, domnul Jex-Blake a recurs la una dintre cele mai obișnuite eschivări. Argumentul pe care l-a folosit nu este un argument, ci o apelare la emoții. El a apelat la emoțiile cele mai adânci, mai vechi și mai complexe, pe care noi, ca amatori, le-am putea numi emoțiile feminității. El a afirmat că, dacă ar câștiga bani, decădea sub poziția ei. Dacă ar lua bani pentru munca ei, ar decădea aproape în ochii tuturor. Tom, fiind bărbat, nu decădea în ochii nimănui. Sexul este cel care face diferența. El a apelat la feminitatea ei, la calitatea sa de femeie.

Orice face un bărbat ca să solicite ceva trezește, se poate spune cu multă siguranță, un conflict foarte adânc și primitiv de emoții, pe care ea îl poate analiza și aplană cu mare dificultate. Am putea transmite acest sentiment dacă l-am compara cu acel conflict confuz al emoțiilor masculinității care sînt deșteptate în dumneavoastră, sir, atunci cînd o femeie vă dă o pană albă³⁵. Este interesant să vedem cum a încercat Sophia, în anul 1859, să răspundă la aceste emoții. Primul ei instinct a fost acela de a ataca forma cea mai evidentă de feminitate, cea care era deasupra conștiinței sale, și părea să fie răspunzătoare de atitudinea tatălui ei — statutul ei de lady. Ca și alte fiice ale bărbaților educați, Sophia Jex-Blake era o așa-numită "lady". Este o lady cea care nu poate câștiga bani din munca ei, prin urmare, lady trebuie ucisă. L-a întrebat: "Tată, crezi sincer că orice lady ar scădea sub statutul ei doar dacă ar primi bani? Dacă ai plătit-o, o vezi acum mai jos pe doamna Teed?" Apoi, ca și cînd și-a dat seama că doamna Teed, fiind o guvernantă, nu era egala ei, care vine dintr-o familie situată mai sus, în clasa de mijloc, "despre care s-a vorbit în *Burke's Landed Gentry*", a chemat-o repede în ajutor, ca să o ucidă pe lady, pe "Mary Jane Evans... membră a uneia dintre cele mai mîndre familii dintre prietenii noștri", și apoi pe domnișoara Wodehouse, "a cărei familie este mai bună și mai veche decît a mea" — ambele credeau că face bine dacă dorește

să cîştige bani prin muncă. Iar domnişoara Wodehouse nu numai că îi dădea dreptate că vrea să cîştige bani, ci "şi-a arătat şi aprobarea faţă de opiniile mele cu unele fapte. Nu vede nici o ticăloşie în cîştigarea de bani, ci numai în cei care cred că această activitate ar fi ticăloasă. Atunci cînd am acceptat oferta şcolii lui Maurice, ea i-a spus cu nobleţe: «Dacă gîndeşti că ar fi mai bine să lucrez aici ca institutoare plătită, voi accepta orice salariu vei dori să-mi dai; dacă nu, doresc să fac această meserie fără bani, pentru nici un fel de plată»". O lady este uneori o lady nobilă, şi pe această lady este foarte greu să o ucizi. Dar Sophia şi-a dat seama că trebuia ucisă, chiar dacă voia să intre în acel Paradis unde "o mulţime de fete se plimbă prin Londra cînd vor şi pe unde vor", acel "Elizeu pe pămînt" care este (sau a fost) Colegiul Queen, Harley Street, unde fiicele bărbaţilor educaţi se bucură nu de fericirea de a fi o lady, "ci de Munca şi independenţa de la Queens!"³⁶ Deci primul instinct al Sophiei a fost acela de a o ucide pe lady;³⁷ dar după ce lady a fost ucisă, femeia a rămas. O putem vedea mai bine ascunzînd şi scuzînd boala fixaţiei infantile în celelalte două cazuri. Este femeia pe care Charlotte Brontë şi Elizabeth Barrett trebuiau să o ucidă, fiinţa care a trebuit să se sacrifice pentru tatăl său din cauza sexului ei. Dacă a fost dificil să ucizi o lady, a fost însă şi mai dificil să ucizi femeia. Charlotte a descoperit, de la început, că acest lucru este aproape imposibil. L-a refuzat pe iubitul ei. "...aşa atentă cum e faţă de tatăl său şi altruistă cu sine, [ea] a uitat cum ar trebui să răspundă, dar nu a uitat cum ar dori el ca ea să-i răspundă." Îl iubea pe Arthur Nicholls, dar l-a refuzat. "...a stat, pur şi simplu, pasivă, în timp ce viaţa curgea pe lîngă ea, în timp ce suferea o durere acută din cauza expresiilor dure pe care tatăl său le-a folosit cînd vorbea despre domnul Nicholls." A aşteptat, a suferit, pînă ce "marele cuceritor, Timpul" (aşa cum spune doamna Gaskell), "a reputat o altă victorie asupra unui pare prejudiciu şi a hotărîrii umane". În sfîrşit, tatăl ei a fost de acord. Totuşi, marele cuceritor şi-a găsit perechea în dom-

nul Barrett. Elizabeth Barrett a așteptat... Elizabeth a suferit... În final, Elizabeth s-a sfârșit.

Forța extremă izvorită din fixația infantilă este dovedită de toate aceste trei cazuri. Putem fi de acord că este remarcabilă. Este o forță care-o înăbușă nu numai pe Charlotte Brontë, dar și pe Arthur Nichollas, nu numai pe Elizabeth Barrett, dar și pe Robert Browning. A fost o forță care s-ar fi putut bate cu cele mai puternice pasiuni umane (cum ar fi dragostea unui bărbat pentru o femeie) și ar fi putut forța pe cei mai inteligenți și mai curajoși fii și fiice victoriene să tremure în fața ei. Să-ți înșeli tatăl, să-ți amăgești tatăl, apoi să pleci de la tatăl tău. Dar cui i se datorește această forță uimitoare? În parte, așa cum s-a văzut clar din aceste cazuri, faptului că fixația infantilă era protejată de societate. Natura și legea proprietății erau gata să scuze și să o tăinuiască. A fost ușor pentru domnul Barrett, pentru domnul Jex-Blake și pentru reverendul Patrick Brontë să ascundă natura reală a emoțiilor lor. Dacă au dorit ca fiicele lor să stea acasă, societatea a fost de acord că ei aveau dreptate. Dacă fiica a protestat, atunci natura le-a venit în ajutor. O fiică ce își părăsește tatăl este o fiică nenaturală. Feminitatea ei este suspectă. Dacă ar fi continuat așa, legea ar fi venit în ajutorul lui. O fiică ce își părăsește tatăl nu are nici un mijloc să se întrețină. Profesiile legale îi sînt închise. În final, dacă ar fi cîștigat bani în profesiile care îi erau deschise, cea mai veche profesie dintre toate s-ar fi defeminizat. Nu încapă îndoială: fixația infantilă este puternică chiar și atunci cînd o mamă este infectată cu așa ceva. Dar cînd tatăl este cel infectat, are o putere de trei ori mai mare: are natura care îl protejează are legea care îl protejează, și are proprietatea care îl protejează. Protejat așa, este de așteptat ca reverendul Patrick Brontë să cauzeze o "durere acută" fiicei sale, Charlotte, timp de mai multe luni și să-i fure cîteva luni din scurta ei viață de femeie măritată fără să fie cenzurat în nici un fel de societatea în care își practica profesia de preot al Bisericii Angliei. Dacă și-ar fi torturat cățelul sau ar fi furat un ceas, aceeași societate

l-ar fi demis și l-ar fi azvîrlit cît colo. Se pare că și societatea a fost tată, un tată infectat de fixație infantilă.

De vreme ce în secolul al nouăsprezecelea societatea a protejat și a iertat, în totalitate, victimele fixației infantile, nu surprinde pe nimeni faptul că această boală, deși nu avea pe vremea aceea un nume, era agresivă. Orice biografie deschidem, găsim aproape întotdeauna simptomele familiare — tatăl se opune căsătoriei fiicei lui, tatăl se opune ca fiica lui să-și cîștige existența singură. Dorința ei, fie de a se căsători, fie de a-și cîștiga existența singură, îi stîrnește emoții puternice. Iar el găsește aceleași scuze pentru aceste emoții puternice: lady va decădea din poziția ei de lady; fiica își va ultragia feminitatea. Dar iarăși, foarte rar, întîlnim un tată complet imun la această boală. Rezultatele sînt extrem de interesante. A fost un caz, al domnului Leigh Smith.³⁰ Acest domn a fost contemporan cu domnul Jex-Blake și venea din aceeași castă socială cu el. Și el avea proprietăți în Sussex; și el avea cai și trăsură; și el avea copii. Dar aici se sfîrșește asemănarea dintre ei. Domnul Leigh Smith era devotat copiilor lui. A avut obiecții în ceea ce privește școlile. Și-a ținut copiii acasă. Ar fi interesant să discutăm metodele educaționale ale domnului Leigh Smith: angajase profesori care le predau copiilor lui, dintr-o trăsură mai mare; a construit un omnibuz cu care-i ducea, în fiecare an, în călătorii lungi prin întreaga Anglie. Dar, ca mulți experimentalisti, domnul Leigh a rămas obscur, și trebuie să ne mulțumim cu faptul că "avea opinia neobișnuită că fiicele sale trebuiau să primească totul, la fel ca și frații lor". Deci, el a fost complet imun la fixația infantilă, încît "nu a adoptat planul obișnuit de a plăti facturile fiicei lui și de a-i da cadouri ocazionale, dar cînd Barbara s-a făcut mare, el i-a dat (începînd cu 1848) o sumă anuală de 300 de lire sterline, bani de buzunar". Rezultatul acestei imunități față de fixația infantilă a fost remarcabil. "Considerînd că banii sînt o forță de a face bine, una dintre primele utilizări pe care le-a dat Barbara banilor ei a fost în scop educațional." A început o școală, care a fost deschisă nu numai

pentru copii de sexe diferite, ci și pentru copii din clase diferite și cu crezuri diferite. Au fost primiți: romano-catolici, evrei și "elevi din familii cu o gândire liberă avansată". "Era o școală neobișnuită", o școală a unei străine. Dar ea nu-și dorea numai așa ceva cu trei sute de lire sterline pe an. Un lucru îl atrage pe un altul. Un prieten, ajutat de ea, a înființat o clasă de seară de tip cooperativă pentru femei "care să deseneze după modele «fără voaluri»". În 1858 a fost deschisă în Londra o clasă, numai pentru femei, care să dezbată probleme de viață. Apoi a fost trimisă o petiție la Academia Regală. În 1861³⁹, școlile ei erau deschise și femeilor, dar în mod nominal. Apoi Barbara a început să rezolve problematica diversă a legilor care se refereau la femei, astfel încât, în 1871, femeile căsătorite puteau să dețină o proprietate a lor și, în final, a ajutat-o pe domnișoara Davies să-l găsească pe Girton. Când ne gândim ce poate face un tată imun la fixația infantilă, oferind unei fiice 300 de lire sterline pe an, nu trebuie să ne mai mirăm că majoritatea taților refuză cu fermitate să le ofere fiicelor lor nu mai mult de 40 de lire sterline pe an pentru dormit și pentru ceva haine de îmbrăcat.

E clar că fixația infantilă la tați a fost o forță puternică, pentru că a fost o forță ascunsă. Dar pe măsură ce secolul nouăsprezece avansa, tații erau supuși unei forțe care a devenit așa de puternică, încât nu se mai spera că psihologii ar putea să-i găsească vreun nume. Vechile nume erau inutile și false. A trebuit să distrugem "feminismul". "Emanciparea femeilor" este la fel de inexpresivă și de coruptă. Dacă am fi afirmat că fiicele erau inspirate prematur de principiile antifascismului, ar fi însemnat să repetăm doar jargonul momentului, jargon la modă și hidos. Să le numim campioane ale libertății și culturii intelectuale ar însemna să murdărim aerul cu praful sălilor de lectură și cu neglijența deprimantă a ședințelor publice. În plus, nici una dintre aceste etichete și insigne nu exprimă adevăratele emoții care au inspirat opoziția fiicelor față de fixația infantilă a taților lor, pentru că, așa cum se arată în biografii, acea forță avea în

spatele ei mai multe emoții diferite, iar multe dintre ele erau foarte contradictorii. Erau lacrimi în spatele ei; lacrimi bineînțeles! Lacrimi amare: lacrimile fiicelor a căror dorință de cunoaștere a fost înfrântă. O fiică dorea din tot sufletul să studieze chimia; cărțile pe care le avea acasă au învățat-o numai alchimia. "A plîns amar că nimeni nu a învățat-o ceea ce dorea ea." De asemenea, dorința pentru o dragoste deschisă și rațională era în spatele ei. Iarăși au fost lacrimi — lacrimi de furie:

S-a trîntit pe pat în lacrimi:

— *Oh! a spus. Harry este pe acoperiș!*

— *Cine este Harry? am întrebat-o. Pe ce acoperiș? De ce ?*

— *Oh, nu fi proastă! a spus. A trebuit să plece!*⁴⁰

Și iarăși dorința de a nu iubi, de a duce o existență rațională, fără dragoste, era în spatele ei. "Mărturisesc umil... nu știu nimic despre dragoste"⁴¹, a scris una dintre ele. O confesiune ciudată, de la una din clasa a cărei singură profesie, de multe secole, a fost căsătoria. Altele au vrut să călătorească, să exploreze Africa, să sape în Grecia sau în Palestina. Unele au dorit să învețe muzica, să nu scoată numai sunete terne, dar să compună opere, simfonii, quartete. Altele au dorit să picteze nu bordeie acoperite cu iederă, ci trupuri goale. Toate au dorit — dar ce cuvînt ar putea însuma marea varietate de lucruri pe care le-au dorit, și au dorit conștient și inconștient oare pentru cîtă vreme? Eticheta lui Butler: Justiție, Egalitate, Libertate, este una frumoasă, dar este doar o etichetă și, în epoca noastră, epoca etichetelor nenumărate, a etichetelor multicolore, am devenit suspicioși la etichete: eleucid și comprimă. Nici vechiul cuvînt "libertate" nu a fost de folos, pentru că nu era o libertate în sensul permisiunii de care ele aveau nevoie. Ele doreau, ca Antigona, nu să încalce legi, ci să găsească legea⁴². Ignorante cum sîntem noi (din motive umane) și bolnave de lipsă de cuvinte suficiente, să admitem că nici un cuvînt nu exprimă forța care s-a opus, în secolul al nouăsprezecelea, forței taților. Tôt ce putem spune cu siguranță despre acea forță este că a avut o putere înspăimîntătoare. A

forțat deschiderea ușilor de la casele private. A deschis Bond Street sau Piccadilly. A deschis terenurile de crichet și cele de fotbal, a încrețit volane și rochiile, a făcut ca cea mai veche profesie din lume (despre aceasta Whitaker nu ne dă nici o cifră) să nu mai fie profitabilă. Pe scurt, în cincizeci de ani acea forță a făcut viața lui lady Lovelace și a lui Gertrude Bell insuportabilă și aproape incredibilă. Tații care au triumfat asupra celor mai puternice emoții ale unor bărbați puternici au trebuit să cedeze.

Dacă acest punct ar fi fost sfârșitul poveștii, ultima trântire a ușii ne-am mai fi întors o dată la scrisoarea dumneavoastră, sir, și la formularul pe care ne-ați rugat să-l completăm. Dar nu a fost sfârșitul, a fost începutul. Într-adevăr, deși am folosit trecutul, curînd vom folosi prezentul. Este adevărat că tații, în intimitate, au cedat, dar tații, în public, adunați în societăți, în profesii, erau chiar mai expuși bolii fatale decît tații din intimitate. Boala a dobîndit un motiv, s-a legat de un drept sau de o concepție care a făcut-o chiar mai virulentă în afara casei decît în interiorul ei. Dorința de a întreține soția și copiii — ce motiv poate fi mai puternic sau mai adînc înrădăcinat? Pentru că este legat de însăși capacitatea de a fi bărbat — un bărbat care nu și-a putut întreține familia a eșuat în propria lui concepție despre bărbăție. Și oare această concepție nu este tot atît de adîncă în sufletul lui în calitate de concepție de feminitate la fiica lui? Tocmai aceste motive, drepturi și concepții erau contestate. Pentru a le proteja, și pentru a le proteja de femei, au dat naștere și dau naștere la o emoție poate sub nivelul judecății conștiente, dar, cu certitudine, de o violență extremă. Fixația infantilă se dezvoltă; în mod direct, dreptul preotului de a-și practica profesia este pus sub semnul întrebării, provocînd o emoție agravată și exacerbată, la care se aplică, în mod științific, numele de sex-tabu. Să luăm două cazuri: unul privat și celălalt public. Un om de știință trebuie să-și "marcheze dezaprobarea pentru admiterea unei femei în universitatea sa, refuzînd să intre în colegiul lui iubit sau în orașul lui iubit"⁴³. Un spital trebuie să refuze oferta de a primi o bursă

pentru că este făcută de o femeie în favoarea unei alte femei⁴⁴. Ne putem îndoi că ambele acțiuni sînt inspirate de acel sentiment de teamă despre care profesorul Grensted spune că "nu poate fi privit în nici o altă lumină decît cea a unui sex-tabu irațional"? Dar pentru că emoția a crescut în intensitate, trebuie să se ceară ajutorul unor aliați mai puternici, care să-o scuze și să o ascundă. Se face trimitere la Natură; se spune că Natura, tot ce este omniscient, dar și neschimbător, a făcut creierul femeii de o formă greșită, dar și de o dimensiune greșită. "Oricine dorește amuzament", scrie Bertrand Russell, "poate fi sfătuit să fie atent la ezitățile craniologilor în încercările lor de a dovedi, pe baza măsurărilor creierului, că femeile sînt mai proaste decît bărbații"⁴⁵. Știința, se pare, nu este lipsită de sex, ea este bărbat, un tată, și el infectat. Știința, așa infectată cum este, a produs unele măsurători comandate: creierul a fost prea mic ca să fie examinat. Am așteptat mulți ani, în fața porților sacre ale universităților și spitalelor, pentru a primi permisiunea să avem creierul pe care profesorii au afirmat că natura ni le-a făcut incapabile ca să trecem examene examinate. În sfîrșit, cînd ni s-a dat voie, examenele examinate au fost luate. O listă lungă și plictisitoare cu toate acele victorii sterile, așteaptă, poate mult timp, alături de alte recorduri depășite,⁴⁶ în arhivele colegiilor, iar unui directori obosiți le mai consultă și acum, cînd au nevoie de mărturii oficiale ale unei mediocrități impecabile. Totuși Natura ne-a înzeștră. Creierul care a putut trece examene nu era un creier creativ, creierul care poate purta responsabilități și poate cîștiga salarii mari. Era un creier practic, un creier chițibușar, un creier potrivit pentru munca de rutină, condusă de un superior. Și de vreme ce profesiunile ne erau închise, era incontestabil — fiicele nu au condus imperii, nu au comandat flote și nici nu au condus armate către victorii; doar cîteva cărți triviale au depus mărturie despre capacitățile lor profesionale, pentru că literatura a fost singura profesiune care le era deschisă. Și, în plus, orice ar fi putut face creierul, atunci cînd profesiile îl puneau la treabă,

corpul întârzie. Natura, spun preoții, în înțelepciunea ei infinită, a făcut o lege inalterabilă, care spune că bărbatul este creatorul. El se bucură; ea, pasivă, îndură numai. Durerea a fost mai benefică decât plăcerea pentru corpul care îndură. Bertrand Russell scrie: "Părerile medicilor bărbați despre sarcină, naștere și alăptare au fost, pînă de curînd, pline de sadism. Erau necesare, de exemplu, mult mai multe dovezi ca să fie convinși că estetica, chiar și ea, poate fi folosită în procesul nașterii decât ar fi fost necesare ca să-i convingem de contrariu". Știința s-a opus, profesorii au fost de acord. Și cînd, în sfîrșit, fiicele s-au amestecat, ele nu aveau creier, iar corpul nu le era afectat de educație? Dar oare iepurele sălbatic nu este diferit de iepurele din cușcă? Dar oare nu trebuie să schimbăm această natură neschimbătoare? Și oare nu schimbăm noi această natură neschimbătoare? Dînd foc la un chibrit, gheața este învinsă. Legea morții este amînată. Dar oul de la micul dejun, continuă ei, este oare tot munca cocoșului? Fără gălbenuș, fără albuș, oare cît de sățios ar fi micul dejun pe care-l luați zilnic voi, preoți și profesori? Atunci preoții și profesorii au intonat la unison: nu ne puteți contrazice, numai nașterea și sarcina sînt treburile exclusiv feminine. Nu pot nega asta și nici nu ar dori să renunțe la așa ceva. Au declarat totuși, consultînd statisticile din cărți, că timpul petrecut de o femeie în timpul nașterii este, în condițiile moderne (amintiți-vă, sîntem în secolul douăzeci acum), numai o fracțiune⁴⁷. Dar oare această fracțiune ne face să nu mai putem lucra în Whitehall, pe cîmpuri, în fabrici, atunci cînd țara noastră este în pericol? La aceasta tatăl ei i-a răspuns: Războiul s-a terminat! Și sîntem în Anglia acum!

Și dacă, sir, oprindu-ne acum în Anglia, ne întoarcem la zia-re și la știrile pe care le conțin, vom auzi răspunsurile pe care tații infectați de fixație infantilă le dau acum la aceste întrebări. "Casa este locul adevărat al femeilor... Să le lăsăm să se întoarcă la casa lor... Guvernul ar trebui să ofere locuri de muncă bărbaților... Ministerul Muncii urmează să depună un protest puter-

nic... Femeile nu trebuie să conducă bărbații... Există două lumi: una pentru femei, cealaltă pentru bărbați... Să le lăsăm să pregătească micul dejun... Femeile au dat greș... Ele au dat greș... Ele au dat greș..."

Chiar și aici, chiar și acum, larma, rumoarea pe care fixația infantilă o face este așa de mare, încât cu greu ne auzim ce ne spunem; ne ia vorbele din gură; ne face să spunem ceea ce nu am spus. Pe măsură ce ascultăm vocile parcă auzim un copil plângând în noapte, noaptea neagră care acoperă acum întreaga Europă, în nici o limbă, ci doar un plînset, au, au, au, au... Dar nu este un plînset nou, este un plînset foarte vechi. Să închidem ziarul și să ascultăm trecutul. ... Sîntem acum în Grecia, Hristos încă nu s-a născut, nici Sf. Pavel. Dar ascultați:

"Acel bărbat ar trebui să se supună la ceea ce a hotărît orașul, în lucruri mici și-n lucruri mari, în lucruri juste și injuste ... nesupunerea este răul cel mai mare dintre toate relele ... Trebuie să susținem cauza ordinii și să nu lăsăm ca o femeie să ne facă rău... Ele trebuie să fie pur și simplu femei și nu trebuie să călătorească prea mult. Servitori, luați-le înăuntru cu voi." Aceasta este vocea lui Creon, dictatorul. La care Antigona, căreia trebuia să-i fie fiică, a răspuns: "Nu sînt așa legile impuse printre bărbați de către justiția ce se ocupă de zeii de dedesubt!" Dar nu avea alături nici capital și nici forță. Iar Creon a spus: "O voi duce acolo unde drumul este tăcut și-o voi ascunde ca să trăiască în cripte de piatră". Și a închis-o nu în Holloway sau în vreo tabără de concentrare, ci într-un mormînt. Și, citim mai departe, Creon a adus ruina peste casa lui, și a presărat pămîntul cu corpurile oamenilor morți. Sir, pe măsură de ascultăm vocile trecutului, parcă ne-am uita iarăși la acele fotografii, la imaginile cu cadavre și case ruinate pe care Guvernul spaniol ni le trimite aproape săptămînal. Se pare că lucrurile se repetă. Vremea se repetă, toate întîmplările se repetă. Imaginile și vocile sînt aceleași astăzi, ca acum 2.000 de ani.

Aceasta ar fi concluzia către care ne-au dus căutările noastre în natura fricii — frica ce interzice libertatea în casa privată: frica, așa cum este ea, mică, nesemnificativă și personală, este legată de o altă frică, frica publică, ce nu este nici mică și nici nesemnificativă, frica ce v-a făcut să ne cereți ajutorul ca să preveniți războiul. Altfel nu ne-am mai uita iarăși la acea imagine. Dar nu este aceeași imagine care ne-a făcut să simțim, la începutul acestei scrisori, aceleași emoții — le-ați numit "groază și scîrbă"; noi le-am numit groază și scîrbă. Pe măsură ce această scrisoare a continuat, fapt după fapt, decorului i s-a mai adăugat o imagine. Este imaginea unui bărbat, unui afirmă, alții neagă că ar fi însuși Bărbatul,⁴⁸ chintesenta virilității, tipul perfect, față de care toți ceilalți sînt numai schițe imperfecte. Este, cu certitudine, un bărbat. Ochii îi strălucesc, ochii lui privesc cu asprime. Corpul lui, care este sprijinit într-o poziție nenaturală, este strîns într-o uniformă: La pieptul uniformeii sînt cusute cîteva medalii și cîteva simboluri mistice. Își ține mîna pe sabie. Se numește în germană sau în italiană: Fûhrer sau Duce. În limba noastră îl numim Tiran sau Dictator. În spatele lui zac case ruinate și cadavre — bărbați, femei și copii. Dar nu v-am descris această imagine ca să vă producem încă o emoție sterilă de ură. Din contra. Am dorit să vă producem alte emoții, ca acelea pe care o figură umană, chiar dacă este grosolană, într-o fotografie colorată, ni le stîrnește nouă, care sîntem ființe umane. Pentru că ea sugerează o legătură, iar pentru noi, o legătură foarte importantă. Ea ne sugerează faptul că toate cuvintele publice și cele private sînt legate în mod inseparabil, că tiraniile și servituțile unuia sînt tiraniile și servituțile celuiilalt. Dar figura umană, chiar și într-o fotografie, sugerează alte emoții, mult mai complexe. Ea sugerează faptul că nu ne putem disocia de acea figură, dar că noi înșine sîntem acea figură. Ea sugerează că nu sîntem doar spectatori pasivi, osîndiți la ascultare docilă, dar cu ajutorul gîndurilor noastre și al acțiunilor noastre putem schimba acea figură. Un interes comun ne unește: este o singură lume, o

singură viață. Casele în ruine și cadavrele dovedesc cât de important este faptul că ar trebui să ne dăm seama de acea unitate. Pentru că așa va fi și taina noastră dacă dumneavoastră, în imensitatea abstracțiilor dumneavoastră publice, uitați acea figură privată sau dacă noi, în intensitatea emoțiilor noastre personale, uităm lumea publică. Ambele case vor fi ruinate, cea publică și cea privată, cea materială și cea spirituală, pentru că ele sînt inseparabil înrudite. Dar, cu scrisoarea dumneavoastră în față, avem motive să sperăm. Pentru că, cerîndu-ne ajutorul, recunoașteți acea înrudire și, citindu-vă cuvintele, ne amintim de alte înrudiri, care există, undeva, mai adînc decît faptele de la suprafață. Chiar și aici, chiar și acum, scrisoarea dumneavoastră ne ispitește să nu dăm ascultare acestor fapte minore, acestor detalii triviale, să nu ascultăm răpăitul armelor și zbieretele gramofonelor, ci vocile poezilor, răspunzîndu-și reciproc, asigurîndu-ne de o unitate care șterge hotarele, ca și cum ar fi linii făcute cu creta, să discutăm cu dumneavoastră despre posibilitatea spiritului uman de a depăși limitele și de a face o unitate din diversitate. Dar ar însemna să visăm — să visăm acel vis repetat, care a bîntuit mintea umană de la începuturi: visul păcii, visul libertății. Dar, cu zgomotul armelor în urechi, nu ne-ați cerut să visăm. Nu ne-ați întrebat ce este pacea. Ne-ți întrebat cum să preveniți războiul. Să-i lăsăm deci pe poeți să ne spună ce este visul și să ne fixăm privirea, iarăși, pe acea fotografie: faptele.

Oricare ar fi verdictul celorlalți în legătură cu bărbatul în uniformă — opiniile diferă —, scrisoarea dumneavoastră dovedește că pentru dumneavoastră acea imagine este imaginea răului. Și, cu toate că privim acea imagine din unghiuri diferite, concluzia noastră este aceeași cu a dumneavoastră: este răul. Ambii sîntem hotărîți să facem ce ne stă în putere ca să distrugem răul pe care îl reprezintă această imagine: dumneavoastră cu metodele dumneavoastră, noi cu ale noastre. Și pentru că sîntem diferiți, ajutorul nostru trebuie să fie diferit. Am încercat să vă arătăm care va fi ajutorul nostru — cât de imperfect, cât de

superficial, nu trebuie să ne mai spuneți!⁴⁹ Dar, ca rezultat, răspunsul la întrebarea dumneavoastră trebuie să fie acela că am putea să vă ajutăm mai bine să preveniți războiul nu repetându-vă cuvintele și folosind aceleași metode ca cele pe care le folosiți dumneavoastră, ci găsind noi cuvinte și creînd noi metode. Putem să vă ajutăm mai bine să preveniți războiul nu intrînd în societatea dumneavoastră, ci rămînînd în afara societății dumneavoastră, dar conlucrînd în același scop. Același pentru amîndoi: de a susține "drepturile tuturor — ale tuturor bărbaților și femeilor — respectînd, în persoana lor, principiile înalte ale Justiției, Egalității și Libertății". Nu trebuie să dăm amănunte suplimentare, pentru că avem mare încredere că veți interpreta acele cuvinte la fel ca noi. Scuzele nu sînt necesare, pentru că putem avea încredere că dumneavoastră veți trece cu vederea peste deficiențele pe care le-am prezis și care au existat din abundență în această scrisoare.

Ca să ne întoarcem la formularul pe care ni l-ați trimis, rugîndu-ne să-l completăm, vă putem spune că, din motivele pe care vi le-am expus deja, îl vom lăsa nesemnat. Dar pentru a vă dovedi în modul cel mai real posibil că scopurile dumneavoastră sînt aceleași cu ale noastre, uitați guineea, cadoul gratuit, oferit liber, fără nici un fel de condiție suplimentară (decît cele pe care le alegeți dumneavoastră să le impuneți propriei persoane). Aceasta este a treia, dintre cele trei guinee, dar veți observa că cele trei guinee, deși au fost dăruite la trei administratori onorifici, sînt oferite toate pentru aceeași cauză, pentru că toate cauzele sînt la fel și inseparabile.

Acum, pentru că timpul vă presează, lăsați-mă să fac un final, cerînd scuze de trei ori, dumneavoastră trei, întîi, pentru lungimea acestei scrisori, apoi, pentru dimensiunea mică a contribuției și, în al treilea rînd, pentru scrisul în sine. Vina este a dumneavoastră, căci scrisoarea respectivă nu ar fi fost scrisă niciodată dacă nu mi-ați fi cerut să răspund la *scrisoarea dumneavoastră*.

NOTE ȘI REFERINȚE

1

1. *The Wife of Mary Kingsley*, de Stephen Gwynn, p. 15. Este dificil de obținut cifrele exacte ale sumelor cheltuite cu educația fiicelor bărbaților educați. Probabil, cam 20 sau 30 de lire sterline au acoperit toate costurile educației lui Mary Kingsley (născută: 1862, decedată: 1900). O sumă de aproximativ 100 de lire sterline poate fi considerată media pentru secolul al nouăsprezecelea sau chiar mai târziu. Femeile educate în acest mod au simțit pregnant lipsuri mari în educația lor. "Simt adesea lipsurile din educația mea, cel mai dureros atunci când ies din casă", a scris Anne J. Clough, primul rector de la Newham (*Life of Ann J. Clough*, de B.A. Clough, p. 60). Elizabeth Haldane, care provenea, ca și domnișoara Clough, dintr-o familie foarte literată și a fost educată aproape în același mod, spune că, atunci când a crescut, "Prima mea convingere a fost aceea că nu am primit nici o educație, și m-am gândit cum aș putea îndrepta această situație. În acele zile, mi-ar fi plăcut să merg la un colegiu, dar, în acea vreme, colegiul părea ceva neobișnuit pentru fete, iar ideea nu era încurajată de nimeni nicăieri. Era și foarte scump. Și mai exista o chestiune, la fel de importantă și de dificilă ca prima. Nu se putea pune problema ca o fiică singură să-și părăsească mama văduvă. Nimeni nu a făcut vreun plan care să mi se pară fezabil. În acele zile, a apărut o mișcare nouă, care milita pentru înființarea unor cursuri prin corespondență..." (*From One Century to Another*, de Elizabeth Haldane, p. 73). Eforturile unor asemenea femei needucate de a-și ascunde ignoranța erau adesea curajoase, dar nu aveau întotdeauna succes. "Au discutat în acord despre subiecte curente, ocolind cu grijă subiecte controversate. M-a impresionat ignoranța și indiferența lor în ceea ce privește orice lucru din afara cercului lor... un personaj ca mama purtătorului de cuvânt de la Camera Comunelor credea: California ne aparține, este parte din Imperiul nostru (*Distant Fields*, de

H.A. Vachell, p. 109). În secolul al nouăsprezecelea, această ignoranță a fost stimulată adesea datorită ideii curențe conform căreia bărbaților educați le plăcea așa ceva. Aceasta este evidentă în energia cu care Thomas Gisborne, în cartea lui instructivă *On the Duties of Women*, (p. 278), îi dojenește pe cei care le recomandă femeilor "să se ferească foarte mult să descopere la partenerii lor de căsătorie toate abilitățile și cunoștințele". Nu este discreție, ci artă. Este disimulare, este impunere deliberată... Poate fi practică cu greu un timp mai îndelungat fără să fie observată.

Dar fiica bărbatului educat din secolul al nouăsprezecelea era mult mai ignorantă în ceea ce privește viața decât cărțile. Un motiv al acestei ignoranțe este sugerat de următorul citat: "S-a presupus că cei mai mulți bărbați nu erau «virtuoși», adică aproape toți ar fi fost capabili să acosteze și să necăjească — și chiar mai rău — pe orice tinăra neînsoțită pe care o întâlneau" ("*Society and the Season*", de Mary, contesă de Lovelace, în *Fifty Years*, 1882-1932, p. 37). S-a retras într-un cerc foarte restrâns, dar era scuzabilă "ignoranța și indiferența ei" față de lumea din afară. Este evidentă legătura dintre acea ignoranță și concepția secolului al nouăsprezecelea despre maternitate. Într-un fragment bine cunoscut, Thackeray se plînge de limitările pe care le-au impus virtutea și virilitatea asupra artei sale.

2. Ideologia noastră este încă insistent antropocentrică, încît a fost necesar să inventăm acest termen stingaci — fiica unui bărbat educat — pentru a descrie clasa ai cărei tați au fost educați în școli și universități publice. Evident, dacă fratelui ei i se potrivește termenul "burghez", este foarte incorect să-l folosim pentru cineva care diferă profund conform celor mai importante caracteristici ale burgheziei — capitalul și mediul.
3. În ultimul secol, numărul animalelor ucise în Anglia pentru sport trebuie să fie dincolo de orice calcule. O partidă de aproximativ 1.212 de capete este o medie a unei zile de vînătoare la Chatsworth, în 1909 (*Men, Women and Things*, de ducele de Portland, p. 251). În memoriile sportive, se fac foarte puține mențiuni despre femeile care aveau arme. Apariția lor pe terenurile de vînătoare era subiectul multor comentarii caustice. "Skittles" ("Gogoși", n. trad.) a fost o femeie casnică celebră în secolul al nouăsprezecelea despre care se spunea că este de moravuri ușoare. Se pare că în secolul al nouăsprezecelea, se făcea o legătură directă între sport și lipsa de castitate la femei.
4. *Francis and Riversdale Greenfell*, de John Buchan, p. 189, 205.

5. *Anthony (Viscount Knebworth)*, de contele de Lytton, p. 355.
6. *The Poems of Wilfred Owen*, editat de Edmund Blunden, p. 25, 41.
7. Lordul Hewart, propunând un toast pentru "Anglia", la un banchet al Societății St. George din Cardiff.
8. și 9. *The Daily Telegraph*, 5 februarie 1937.
10. Este esențial faptul că femeile educate pot oferi ceva: copii. Iar una dintre metodele prin care pot preveni războiul este să fie însărcinate. Prin urmare, doamna Helena Normanton este de părere că "singurul lucru pe care-l poate face o femeie, în țara noastră, pentru a preveni războiul este să nu mai ofere «nutrețul obișnuit»" (Raport la Consiliul Anual al Egalității Cetățenilor, *Daily Telegraph*, 5 martie 1937). Scrisorile din ziare susțin frecvent acest punct de vedere. "Îi pot spune domnului Harry Campbell de ce femeile refuză să aibă copii în aceste timpuri. Când bărbații au învățat să aibă grijă de popoare, ei le guvernează în așa fel, încât războaiele să-i lovească chiar pe cei care se ceartă în loc să-i cosească pe cei care nu se ceartă. Femeile își vor dori, din nou, să aibă familii mari. Oare de ce nasc femeile copii într-o lume ca cea de astăzi?" (Edith Maturin-Porch, în *Daily Telegraph*, 6 septembrie 1937). Problema că rata natalității scade la clasa intelectualilor pare să arate că femeile educate urmează sfatul doamnei Normanton. El le-a fost oferit în împrejurări similare cu cele oferite de Lysistrata cu două mii de ani în urmă.
11. Există, bineînțeles, foarte multe alte feluri de influență în afară de cele amintite în acest text. Influența variază de la un tip simplu, descris în pasajul următor: "Trei ani mai târziu... am văzut-o scriindu-i, el fiind pe vremea aceea ministru de cabinet, și solicitându-i ajutorul în favoarea unui paroh al Coroanei care locuiește..." (*Henry Chaplin, a Memoir de Lady Londonderry*, p. 57), pînă la un tip mult mai subtil, de exemplu cel exercitat de Lady Macbeth asupra soțului ei. Undeva între aceste două tipuri se găsește și influența descrisă de D.H. Lawrence: "Este lipsit de speranță din partea mea să încerc să fac ceva fără a avea o femeie în spatele meu... Nu aș îndrăzni să stau în lumea aceasta fără să am o femeie în spatele meu... Dar tipul de femeie pe care o iubesc mă ajută să comunic cu necunoscutul, în care, altfel, fără ea aș fi puțin pierdut" (*Letters of D. H. Lawrence*, p. 93-94), cu care am compara, deși apropierea este stranie, faimoasa definiție (asemănătoare) dată de ex-regele Edward VIII la abdicarea sa. Condițiile politice actuale de peste hotare par să favorizeze întoarcerea la influența interesată. De

exemplu: "O poveste ne ajută să ilustrăm gradul actual de influență a femeilor în Viena. În toamna trecută, s-a încercat să se ia unele măsuri pentru a diminua oportunitățile profesionale oferite femeilor. Proteste, plîngerii, scrisori, toate nu au dat nici un rezultat. În sfîrșit, în disperare, un grup de doamne binecunoscute în oraș... au ajuns acolo și și-au făcut un plan. În următoarele două săptămîni, timp de cîteva ore zilnic, cîteva dintre aceste doamne au dat telefoane la miniștrii pe care-i cunoșteau personal, invitîndu-i cu obstinație la cină la ele acasă. Cu tot șarmul de care este capabilă o vieneză, i-au ținut pe miniștri de vorbă, întrebîndu-i de una, de alta, iar în final menționînd și problema care le nemulțumea atît de tare. Atunci cînd miniștrii ai fost sunați de așa de multe doamne, pe care nu voiau să le supere, și i-au reținut, prin această manevră, de la unele treburii urgente ale statului, ei au decis să facă un compromis — iar măsura a fost amînată" (*Women Must Choose*, de Hilary Newitt, p. 129). Un tip de influență similar a fost folosit adesea, în mod deliberat, în timpul bătăliei pentru dreptul la vot. Dar se spune că influența femeilor a fost slăbită după ce au obținut dreptul de vot. Mareșalul von Bieberstein a fost de părere că "Femeile conduc întotdeauna bărbații... dar ei nu vor ca ele să voteze" (*From One Century to Another*, de Elizabeth Haldane, p. 258).

12. Femeile engleze au fost foarte mult criticate pentru că au folosit forța în lupta lor pentru dreptul la vot. Cînd, în 1910, domnului Birrell "i-a fost transformată pălăria în tălăi", iar blana i-a fost călcată în picioare de sufragete, sir Almeric Fitzroy a comentat: "un asemenea atac asupra unui bătrîn fără apărare din partea unei bande organizate de «janisaries» («ieniceri», n.trad.) va convinge, sperăm, pe mulți oameni de spiritul nebun și anarhic care conduce mișcarea" (*Memoirs of Sir Almeric Fitzroy*, vol. II, p. 425). Se pare că aceste cuvinte nu se aplică și la forța din Războiul European. Femeile engleze au cîștigat dreptul de vot în mare măsură datorită ajutorului pe care l-au dat bărbaților englezi, folosindu-și forța în acel război. "În 14 august [1916], domnul Asquith a renunțat la opoziția sa [referitoare la dreptul la vot al femeilor]. «Este adevărat», a spus el, «(că femeile) nu pot lupta cu pușca în mînă, pe cîmpul de bătălie, dar... ne-au ajutat, în modul cel mai efektiv, în ducerea acestui război»" (*"The Cause"*, de Ray Strachey, p. 354). Se ridică aici o problemă dificilă. Dacă cele care nu au ajutat la desfășurarea războiului, dar au făcut tot ceea ce au putut pentru a împiedica desfășurarea războiului, ar trebui să folosească votul cu care au fost investite doar pentru că altele "au ajutat la desfășurarea războiului"? Că ele sînt fiice

vitrege, nu fiice naturale ale Angliei, se vede din faptul că acestea își schimbă naționalitatea după căsătorie. O femeie care a ajutat sau nu la înfrângerea germanilor devine de naționalitate germană dacă se căsătorește cu un german. Vederile ei politice trebuie atunci inversate în întregime, iar filiala ei transferată cu evlavie.

13. *Sir Ernest Wild, K.C.*, de Robert J. Blackburn, p. 174-175.
14. Faptul că dreptul de vot s-a dovedit a nu fi un drept neglijabil este evidențiat de faptele publicate din timp în timp de Uniunea Națională a Cetățenilor Egali. "Această publicație (*What the Vote Has Done*) a fost, la origine, doar o foaie volantă. Acum (1927) a ajuns un pamflet de șase pagini și va crește în mod constant" (*Josephine Butler*, de M.G. Fawcett și E.M. Turner, notă, p. 101).
15. Nu avem la îndemână nici o cifră cu care să verificăm faptele care trebuie să aibă o importanță foarte mare asupra biologiei și psihologiei sexelor. Se poate face un prim pas în aceste preliminarii esențiale, dar ciudate, desenînd pe harta Angliei, cu cretă roșie, proprietățile deținute de bărbați, și cu cretă albastră, cele deținute de femei. Se pot compara așa numărul de oi consumate de fiecare sex în parte, butoaiile de vin și bere, butoiașele cu tutun, după care trebuie să examinăm cu atenție mărturiile lor fizice: angajați privați, facilitățile pentru preludiul sexual etc. Istoricii sînt preocupați mai mult de război și politică, dar mai aruncă uneori și cite o lumină asupra naturii umane. Macaulay, ocupîndu-se de domnii de țară din Anglia secolului al șaptesprezecelea, spune: "Soția și fiica lui aveau niște gusturi și cunoștințe mult inferioare acelorale ale servitoarelor din zilele noastre. Cîrpeau și torceau, făceau vin de agrișe, împleteau gălbenele și făceau aluatul pentru pateul din vînat".

Iarăși, "doamnele din casă, a căror îndatorire era, în principal, să gătească mîncarea, se retrăgeau imediat ce felurile de mîncare erau devorate și-i lăsau pe domni cu berea și cu tutunul lor" (Macaulay, *History of England*, capitolul trei). Mult mai tîrziu, bărbații erau tot cu băutura alăturea, iar femeile erau retrase deja în alte colțuri ale casei. "În tinerețea mamei mele, înainte de a se căsători, mai persistau vechile obiceiuri de a bea foarte mult, obiceiuri rămase de pe vremea Regenței și de prin secolul al nouăsprezecelea. La Woburn Abbey, era obiceiul ca majordomul vechi al familiei (în care aveau mare încredere) să dea raportul de noapte bunicii mele, în salon. «Domnii s-au distrat foarte bine în această noapte. Doamnele tinere ar face bine să se retragă!» Sau «Domnii au băut foarte mult în seara aceasta», o anunța el, în funcție de împrejurări. Îi spunea dacă fetele mici ar trebui trimise la culcare, dacă au urmărit

toată seara, din capul scării, tot ce se întâmpla în salon" (*The Days Before Yesterday*, de lord F. Hamilton, p. 322). Trebuie să-l lăsăm pe omul de știință al viitorului să ne spună ce efect au băutura și proprietatea asupra cromozomilor.

16. Faptul că ambele sexe au o dragoste deosebită pentru haine, dar diferită, pare să fi scăpat atenției sexului dominant. Se pare că aceasta se datorește puterii hipnotice de dominare. Prin urmare, domnul Justice Mac-Cardie, trecând în revistă cazul doamnei Frankau, remarcă: "Nu ne putem aștepta ca femeile să renunțe la una dintre trăsăturile esențiale de feminitate sau să abandoneze una dintre mângâierile naturii pentru un handicap fizic constant și neînving... În definitiv, îmbrăcămintea este una dintre metodele principale ale exprimării de sine ale femeilor... În probleme de îmbrăcămintă, femeile rămân adesea copii până la capăt. Psihologia acestei atitudini nu trebuie să domine. Dar, având în vedere chestiunile de mai sus, legea a enunțat, pe drept, faptul că trebuie avută în vedere regula prudenței și a proporției". Judecătorul care a dictat aceste lucruri purta o robă roșie, o capă de hermină și o perucă imensă cu bucle artificiale. Ne putem îndoi dacă îi plăcea "una dintre mângâierile naturii pentru un handicap fizic constant și neînving" sau dacă avea în vedere "regula prudenței și a proporției". Dar "psihologia acestei atitudini nu trebuie să domine", iar faptul că ciudățenia aspectului său, împreună cu cea a amiralilor, generalilor, gărzilor personale, pairilor, soldaților călare din Garda Regală etc. era pentru el complet invizibilă, încât a putut să-i țină o prelegere doamnei fără să fie conștient că are aceeași slăbiciune cu ea, ridică două probleme: cât de des ar trebui înfăptuită o acțiune până să devină tradițională, și deci vulnerabilă; și ce nivel al prestigiului social cauzează orbire față de natura remarcabilă a hainelor cuiva? Ciudățenia îmbrăcămintei, asociată cu funcția, face ca ridicolul să nu fie observat.

17. În lista de onoruri de Anul Nou din 1937, 147 de bărbați au acceptat anumite distincții, față de numai șapte femei. Din motive evidente, aceasta nu poate fi considerată a fi o măsură a dorinței lor pentru o asemenea publicitate. Este discutabil dacă unei femei i-ar fi mai ușor decât unui bărbat, din punct de vedere psihologic, să respingă unele distincții. Faptul că intelectul din bunurile profesionale de bază ale unui bărbat și acele stele și panglici sînt modalitatea sa de bază de a face publicitate intelectului său sugerează că stelele și panglicile sînt identice cu pudra și fardurile, metoda de publicitate principală a prin care o femeie face reclamă bunurilor ei profesionale: frumusețea. Ar fi, prin

urmare, la fel de înțelept să-i cerem lui să refuze un rang de cavaler tot așa cum i-am cere ei să refuze o rochie. Suma plătită pentru un rang de cavaler în 1901 pare să fie suficientă pentru a cumpăra o rochie: "21 aprilie (duminică) — Să o văd pe Meynell, care, ca de obicei, este plină de birfe. Se pare că datoriile regelui i-au fost plătite, în particular, de prieteni, dintre care unul se pare că i-a împrumutat 100.000 de lire sterline, și se mulțumește cu 25.000 de lire sterline în recompense, plus un rang de cavaler" (*My Diaries*, Wilfrid Scawen Blunt, Partea a II-a, p. 8).

18. O străină nu poate ști cu precizie care sînt cifrele exacte. Dar se poate presupune că veniturile sînt substanțiale din prezentarea încîntătoare pe care a făcut-o acum cîțiva ani domnul J.M. Keynes, în *The Nation*, istoriei Colegiului Clare din Cambridge. Cartea "se zvonește că a costat șase mii de lire sterline pentru a fi editată". Se vorbea, de asemenea, că un grup de studenți care se întorceau, în asfințit, de la unele festivități au văzut un nor deasupra orașului. Uitîndu-se mult la el, li s-a părut că are o formă de femeie, care, fiind implorată de ei să le dea un semn, a lăsat să cadă într-o grindină strălucitoare un singur cuvînt: "șobolani". Acest cuvînt a fost interpretat într-o altă pagină a ziarului *The Nation* astfel: studentele unui colegiu de fete au suferit foarte mult din cauza "dormitoarelor de la parter, reci și întunecoase, pline de șoareci". S-a presupus că acea apariție a vrut să sugereze că, dacă domnii din Clare ar fi voit să o onoreze cu un cec de 6.000 de lire sterline, plătitibil la rectorul de la..., ar sărbători-o mai bine decît o carte, fie ea și "îmbrăcată în hîrtia cea mai fină..." Nu este totuși nimic fabulos în faptul descris în același număr din *The Nation*, conform căruia: "Somerville a primit, cu o gratitudine patetică, 7.000 de lire sterline, care i-au sosit anul trecut de la Darul Jubileului și dintr-un testament privat".

19. Un mare istoric a descris în acest fel originea și trăsăturile caracteristice ale universităților în una dintre care a fost și el educat: "Școlile de la Oxford și Cambridge au fost fondate în epoca întunecată a falsei și barbarei științe; și încă mai sînt infectate de viciile originii lor... Incorporarea legală a acestor societăți, după caracterul papilor și regilor, le-a dat monopolul instrucției publice, iar spiritul monopolistilor este îngust, leneș și opresiv. Munca lor costă mai mult și este mai puțin productivă decît cea a artiștilor independenți. Iar noile îmbunătățiri, îmbrățișate cu atîta înverșunare de competiția libertății, sînt admise cu o repulsie leneșă și rezervată, în acele societăți, deasupra fricii de rivali și sub mărturisirea unei greșeli. Deci, de-abia putem spera că reformele ar putea fi un act voluntar. Atît de adînc sînt ele înrădăcinate în lege și

În prejudiciu, încît chiar și omnipotența Parlamentului ar da înapoi de la o cercetare a stării și a abuzurilor din cele două universități" (Edward Gibbon, *Memoirs of My Life and Writtings*). "Omnipotența Parlamentului" a instituit totuși o cercetare la mijlocul secolului al nouăsprezecelea "în starea Universității [de la Oxford] în privința disciplinei, a studiului și a veniturilor. Dar a existat o pasivitate așa de mare din partea colegiilor, încît ultima chestiune a trebuit să fie supusă Comitetului. Totuși s-a stabilit că din 542 de burse oferite în toate colegiile din Oxford numai douăzeci și două au fost, într-adevăr, deschise competiției, fără condiții restrictive de protecție, rude... Membrii comisiilor... au descoperit că acuzarea lui Gibbon a fost înțeleaptă..." (Herbert Warren of Magdalen, de Laurie Magnus, p. 47-49). Oricum, prestigiul educației universitare a rămas înalt, iar bursele foarte oportune. Cînd Pusey a devenit bursier la Oriel, "Clopotele bisericii parohiale de la Pusey au exprimat satisfacția tatălui său și a familiei sale". Iarăși, cînd Newman a fost ales bursier, "toate clopotele celor trei turnuri au fost bătute pe cheltuiala lui Newman" (*Oxford Apostles*, de Geoffrey Faber, p. 131, 169). Și totuși, Pusey și Newman erau bărbați cu o natură spirituală deosebită.

20. *The Crystal Cabinet*, de Mary Butts, p. 138. Întreaga propoziție: "Pentru că tocmai mi se spusese că dorința unei femei de a învăța era împotriva dorinței lui Dumnezeu, încît multe libertăți inocente, multe plăceri inocente erau contestate în același Nume" ~ o remarcă ce evidențiază necesitatea de a avea o biografie scrisă de pana fiicei unui bărbat educat de Divinitate, în al cărui Nume au fost comise aceste acțiuni. Influența religiei asupra educației femeilor într-un fel sau altul poate fi cu greu supraapreciată. "Dacă, de exemplu", spune Thomas Gisborne, "este explicată folosirea muzicii, să nu trecem cu vederea efectul ei în mărirea devoțiunii. Dacă desenul este un subiect de observație, să lăsăm studentul să fie învățat, în mod normal, să contemple în lucrările cu o mare putere de creație înțelepciunea și bunătatea autorului lor" (*The Duties of the Female Sex*, de Thomas Gisborne, p. 85). Faptul că domnul Gisborne și prietenii lui (un grup numeros) și-au bazat teoriile educaționale pe predarea vieții Sfîntului Pavel ar putea să insinueze că sexul feminin trebuie să "fie învățat, în mod normal, să contemple, în lucrările creației, puterea, înțelepciunea și bunătatea", nu așa de mult pe cele legate de Divinitate, ci pe cele ale domnului Gisborne. Și de aici putem concluziona că o biografie a Divinității s-ar putea transforma într-un Dicționar al biografiei clericale.

21. *Mary Astell*, de Florence M. Smith. "Din păcate, opoziția față de o idee așa de nouă (un colegiu pentru femei) a fost mai mare decât interesul față de ea, și această opoziție nu a venit numai de la satiricii vremii, care, ca și inteligențele tuturor timpurilor, au considerat că femeia progresistă este o sursă de ris și au transformat-o pe Mary Astell în subiect pentru glumele din comedii de tipul *Femeilor savante*, ci și de la oamenii bisericii, care au văzut în acest plan o încercare de a aduce înapoi catolicismul. Cel mai puternic inamic al acestei idei a fost un episcop celebru, care, așa cum susține Ballard, a oprit pe o doamnă care voia să ofere 10.000 de lire sterline pentru acest plan. Elizabeth Elstob i-a spus lui Ballard numele acestui episcop renumit ca într-un răspuns la o întrebare venită din partea lui. «Conform lui Elizabeth Elstob... Episcopul Burnet a fost acela care a împiedicat acel plan bun, sfătuind-o pe acea doamnă să nu-l încurajeze»" (*Op. cit.*, p. 21-22). "Acea doamnă" putea fi prințesa Anne sau lady Elizabeth Hastings (dar pare să fi fost prințesa). Se poate presupune că Biserica a înghițit banii, dar nu poate fi probată de istoria Bisericii.
22. *Ode for Music*, cântată în clădirea Senatului din Cambridge la 1 iulie 1769.
23. "Vă asigur că nu sînt un dușman al femeilor. Sînt în favoarea angajării lor ca *muncitoare* sau cu orice alte îndeletniciri de *servitoare*. Am totuși îndoieli că ar putea reuși în afaceri sau în capitalism. Sînt sigură că nervii majorității femeilor ar ceda sub stres și că majoritatea lor sînt complet lipsite de acea fire rezervată și disciplinată necesară în orice fel de cooperare. Două mii de ani de acum înainte o pot schimba în totalitate, dar femeile de astăzi numai flirtează cu bărbații și se ceartă între ele. Acestea sînt singurele lor preocupări." Acesta este un pasaj dintr-o scrisoare scrisă de Walter Bagehot și trimisă lui Emily Davies, care i-a cerut ajutorul ca să înființeze Girton, dar comparați-l cu domnul Baldwin, de pe Downing Street (31 martie 1936).
24. *Recollections and Reflections*, de sir J.J. Thomson, p. 86-87-88, 296-297.
25. "Universitatea Cambridge încă mai refuză să admită femei cu drepturi depline și cu statutul de membru deplin. Le garantează numai grade titulare și, prin urmare, nu vor putea face parte din Guvern sau din Universitate" (*Memorandum on the Position of English Women in Relation to that of English Men*, de Philippa Strachey, p. 26, [1935]). Oricum, Guvernul oferă Universității Cambridge "bursă liberă", din bani publici.
26. "Numărul total de studenți în instituțiile recunoscute pentru educația superioară a femeilor (care se instruiesc în Universitate sau muncesc în

laboratoarele Universității, sau în muzee) nu va depăși niciodată cifra de cinci sute" (*The Student's Handbook to Cambridge*, 1934-1935, p. 616). Whitaker ne informează că numărul studenților bărbați care locuiau la Cambridge, în octombrie 1935, a fost de 5.328. Se pare că în acest caz nu era vorba de nici o limitare.

27. Lista burselor oferite bărbaților la Cambridge, tipărită în *The Times* din 20 decembrie 1937, măsoară, cel puțin, treizeci și unu de inch. Lista burselor oferite femeilor la Cambridge măsoară cam cinci inch. Oricum, există șaptesprezece colegii pentru bărbați, iar lista măsoară, în acest caz, numai unsprezece. Prin urmare, numărul de treizeci și unu de inch trebuie să crească. Există numai două colegii pentru fete, ambele incluse în calcule.
28. Pînă la moartea lui lady Stanley de Alderley, la Girton nu exista nici o capelă. "Cînd s-a propus construirea unei capele, ea a obiectat, pentru că toate fondurile disponibile ar fi trebuit cheltuite pe educație. Am auzit-o spunînd: «Deci, atîta cît trăiesc eu nu va fi nici o capelă la Girton». Capela existentă astăzi, a fost construită imediat după moartea ei" (*The Amberley Papers*, Patricia și Bertrand Russell, vol. I, p. 17). Oare stafia ei are aceeași influență ca cea pe care a avut-o corpul său? Dar se zice că stafiile nu au carnete de cecuri.
29. "Am impresia, de asemenea, că școlile de fete au fost destul de mulțumite să împrumute liniile generale ale educației pe care o practicau de la instituțiile care funcționează pe baze vechi, tocmai pentru că era vorba de sexul mai slab. Eu cred că problema ar trebui atacată, din puncte de vedere diferite, de unele genii originale..." (*Things Ancient and Modern*, de C. A. Alington, p. 216-217). Nu este nevoie de genii sau de originalitate ca să se vadă că în primul rînd "liniile" trebuie să fie mai ieftine. Dar ar fi interesant de știut care este sensul pe care-l dăm noi, în context, cuvîntului "mai slab". Pentru că de vreme ce dr. Alington este un fost director la Eaton, trebuie să știe că sexul lui nu numai că și-a însușit, dar a și menținut veniturile vaste ale vechii fundații (ar fi suficientă o dovadă, una ar fi destul, dar nu o dovadă de putere sexuală, ci una de slăbiciune sexuală). Că Eaton nu este "slab", cel puțin din punct de vedere material, se vede din următorul citat al doctorului Alington: "Urmînd sugestiile unuia dintre prim-miniștrii din Comitetul Educației, Provost și Fellows au decis, pe cînd eram eu în funcție, ca toate bursele de la Eaton să aibă o valoare fixă, să poată fi mărite, în mod liber, în cazul în care este nevoie de așa ceva. Deci caracterul liber a fost argumentul lui asupra faptului că erau mai mulți băieți în Colegiu ai căror

părinți nu plăteau nimic pentru cazare și educație". Unul dintre donatori a fost ultimul lord Rosebery. Dr. Alington ne informează că: "El a fost un donator generos al școlii și a oferit o bursă pentru studiul istoriei, legat de care a apărut un episod special. M-a întrebat dacă suma este suficientă. Eu i-am sugerat că vreo 200 de lire suplimentare ar putea plăti și examinatorul. A trimis un cec cu 2.000 de lire sterline. Atenția fi fusese atrasă de discrepanță, și mai am în vechiul meu caiet răspunsul pe care mi l-a trimis în care mi-a spus că o sumă rotundă ar fi mai bună decât una foarte mică" (*Op. cit.*, p. 163, 186). Întreaga sumă cheltuită la Colegiul de fete Cheltenham, în 1854 (pentru salarii și profesorii detașați), a fost de 1.300 de lire sterline, "iar registrele din decembrie arătau un deficit de 400 de lire sterline" (*Dorothea Beale of Cheltenham*, de Elizabeth Raikes, p. 91).

30. Cuvintele "stupid și vicios" necesită lămuriri suplimentare. Nimeni nu poate spune că toate prelegerile și toți cei care le susțin sînt "stupizi și vicioși". Multe subiecte pot fi predate numai cu grafice și demonstrații. Cuvintele din text se referă numai la fiii și fiicele bărbatilor educați, care țin prelegeri în fața fraților și surorilor lor despre literatura engleză. Era o practică învechită, ce datează încă din Evul Mediu, pe cînd cărțile erau foarte rare, care a supraviețuit datorită unor motive pecuniare sau datorită, conform căreia publicarea unei cărți este o dovadă intelectuală suficientă a efectului nefast al unui publicasupra celui care susține o prelegere și o superioritate psihologică asupra unei platforme care încurajează vanitatea și dorința de impunere a autorității. În plus, comprimarea literaturii engleze pînă la nivelul unei obiect de examen trebuie privită cu suspiciune de toți cei care au cunoștințe de prima mîna despre dificultatea artei și, prin urmare, despre valoarea superficială a aprobării sau dezaprobării din partea unui examinator și, cu un regret profund, din partea tuturor aceluia care vor să păstreze cel puțin o artă, atît cît vor putea, departe de influențele bărbatilor din clasa de mijloc și liberă de orice asociație cu unele întreceri sau cu cîștigarea de bani. Iarăși, violența cu care o școală de literatură se opune acum alteia, rapiditatea cu care o școală de gust o succede pe o alta nu trebuie să fie urmărită, în mod nerațional, de puterea cu care o minte matură ce susține o prelegere în fața unor minți imature trebuie să le infecteze cu opinii puternice (chiar dacă sînt trecătoare) și să coloreze acele opinii cu prejudecăți personale. Nu se poate menține nici faptul că standardul criteriilor critice sau creative a fost ridicat. O dovadă lamentabilă a docilității mentale la care sînt reduși cei tineri de către lectori este faptul că cererea

pentru prelegeri de literatură engleză este în continuă creștere (cum poate observa orice scriitor) tocmai din partea acelei clase care ar fi trebuit să învețe să citească acasă: din partea clasei educate. Dacă, așa cum se motivează uneori, societățile literare ale colegiilor nu urmăresc obținerea de cunoștințe de literatură, ci cunoașterea scriitorilor, există cocteiluri și există vinul de Xeres, ambele fiind mai bune dacă nu sînt amestecate cu Proust. Bineînțeles că nici una dintre toate acestea nu se aplică la cei din ale căror case lipsesc cărțile. Dacă clasa muncitoare asimilează mai ușor literatura engleză prin viu grai, atunci ei au dreptul să ceară clasei educate să-i ajute în acest mod. Dar faptul că fiii și fiicele bărbaților educați din această clasă, trecuți de vîrsta de optsprezece ani, continuă să soarbă literatura engleză printr-un pai pare să fie un obicei la care trebuie atașată eticheta de stupid și vicios. Acești termeni ar trebui aplicați, pe drept, și acelor care-i împing la un asemenea comportament.

31. Este dificil de găsit cifrele exacte ale sumelor oferite fiicelor bărbaților educați înainte de căsătorie. Sophia Jex-Blake a primit de la 30 la 40 de lire sterline pe an. Tatăl ei era un bărbat din clasa de mijloc ceva mai înstărit. Se pare că lady M. Lascelles, al cărei tată a fost Conte, a primit, în 1860, cam 100 de lire sterline pe an. Domnul Barrett, un comerciant bogat, i-a oferit fiicei sale, Elizabeth, "de la patruzeci la patruzeci și cinci de lire sterline... o dată la trei luni, impozitul fiind dedus la început". Dar această sumă pare să fi ajuns la 8.000 de lire sterline "mai mult sau mai puțin... este greu să aflu exact acum", bani pe care ea îi deținea "în fonduri", "banii fiind în două fonduri diferite" și, aparent, deși aceste sume aparțineau lui Elizabeth, ele erau controlate strict de domnul Barrett. Dar acestea erau toate femei necăsătorite. Femeile căsătorite nu aveau o proprietate personală pînă la semnarea, în 1870, a Actului proprietății femeilor căsătorite. Lady St. Helier spune că, deși aranjamentele ei postnupțiale au fost făcute în conformitate cu vechea lege, "Banii pe care-i aveam erau lăsați soțului meu, și nici o parte din ei nu era destinată utilizării mele personale... Nu aveam nici măcar un carnet de cecuri, și nici măcar nu puteam primi bani decît dacă ceream soțului meu. Era bun și generos, dar consimțea legea din acea perioadă, conform căreia averea femeii aparținea soțului ei... îmi plătea toate facturile, îmi ținea carnetul de bancă și îmi dădea sume mici, pentru cheltuieli personale" (*Memoires of Fifty Years*, de lady St. Helier, p. 341). Dar nu spune care erau aceste sume. Sumele oferite fiilor bărbaților educați erau, în mod considerabil, mult mai mari. 200 de lire sterline erau consi-

derate a fi, prin 1880, o sumă suficientă numai pentru un student la Balliol, "care mai este cunoscut pentru austeritate". "Cu această sumă "nu puteau vîna și nu puteau paria... Dar cu mare grijă și cu o casă în care să se refugieze în vacanțe ar putea să o ducă la capăt rezonabil" (*Anthony Hope and His Books*, de sir C. Mallet, p. 38). Suma necesară acum este considerabil mult mai mare. Gino Watkins "nu a cheltuit niciodată mai mult de 400 de lire sterline pe an, cu care și-a plătit toate facturile la colegiu și în vacanțe" (*Gino Watkins*, de J. M. Scott, p. 59). Aceasta se întîmpla la Cambridge, cu cîțiva ani în urmă.

32. Cititorii de romane știu cît de mult erau ridiculizate femeile în secolul al nouăsprezecelea pentru că încearcă să-și găsească o profesie. Toate aceste eforturi, uneori dramatice, ocupau mai mult de jumătate din întregul subiect al cărții. Dar biografiile arată cît de normal a fost chiar și acum, în secolul nostru, ca majoritatea bărbaților elevați să-și imagineze că toate femeile erau fete bătrîne, care doreau să se căsătorească. Deci: "«Oh, dragă, ce se va întîmpla cu ele?», a murmurat el [G.L. Dickinson] odată, cu tristețe, cînd a văzut un grup de fete bătrîne care se plimbau prin curtea din față de la King: «Nu știu dacă ele nu știu». Și apoi, tot încet, ca și cum rafturile cu cărți ar fi putut să-l audă: «Oh, dragă! Tot ce doresc ele este un soț!»" (*Goldsworthy Lowes Dickinson*, de E.M. Forster, p. 106). "Tot ce-și doreau ele" putea să fie foarte bine Tribunalul, Bursa sau camerele din Gibbs's Buildings (dacă ele ar fi putut alege). Dar nu au putut. Și, prin urmare, remarcă domnului Dickinson a fost cît de poate de normală.
33. "Din cînd în cînd, cel puțin în casele mai mari, se organiza cîte o petrecere. Totul era aranjat cu multă vreme înainte. Întotdeauna, exista un ideal care domina totul — țăranul. Ele trăgea cu pușca, el era folosit ca atracție. În aceste vremuri, tatăl familiei trebuia să iasă în evidență. Dacă locuința lui era aceea care urma să găzduiască petrecerea, dacă vinurile lui urmau să fie consumate în mari cantități, dacă el trebuia să ofere cea mai bună partidă de vînătoare, atunci pentru acea vînătoare el trebuia să aibă cele mai bune arme. Ce disperare din partea mamei de fete să li se spună că acel oaspete, pe care cu toții doreau, în secret, să-l invite, nu era o partidă bună, și era total inacceptabil!" (*"Society and the Season"*, de Mary, contesă de Lovelace, în *Fifty Years, 1882-1932*, p. 29).
34. Unele idei legate de ceea ce bărbatul spera să spună sau să facă soția lui, cel puțin în secolul al nouăsprezecelea, pot fi adunate din pasajele următoare extrase dintr-o scrisoare, "adresată unei tinere lady, căreia

el i-a acordat o atenție deosebită cu puțin timp înainte de căsătorie", a lui John Bowdler. "Mai presus de toate, evitați orice ar putea să însemne o cea mai mică tendință către nedelicatețe sau lipsă de cuviință. Puține femei au cea mai mică idee despre cât de dezgustat este un bărbat de aceste intenții, fie ele cât de vagi, în comportamentul unei femei, în special în comportamentul acelei femei de care el este atașat. Vizitând aziluri sau oameni bolnavi, femeile sînt destul de capabile să dobîndească acea deprindere de a conversa despre asemenea subiecte de care bărbații cu o oarecare delicatețe sînt șocați". (*Life of John Bowdler*, p. 123). Dar deși delicatețea era esențială, după căsătorie ea putea fi ascunsă, putea dispărea cu desăvîrșire. "În anii șaptezeci al ultimului secol, domnișoara Jex-Blake și asociatele ei duceau cu vigoare lupta de coordonare a femeilor care lucrau în profesia medicală. Medicii încă se mai împotriveau, cu insistență și vigoare, la intrarea lor în acest domeniu, pretextînd că este impropriu și demoralizant pentru o femeie să fie obligată să studieze și să se ocupe de probleme medicale delicate și intime. În acea vreme Ernest Hart, editorul de la *British Medical Journal*, mi-a spus că majoritatea contribuțiilor care i-au fost trimise pentru a fi publicate în *Journal*, care se ocupau de probleme delicate și intime, erau scrise de soțiile medicilor respectivi, cărora aceștia le-au dictat. În acele zile, nu existau dactilografe sau stenografe" (*The Doctor's Second Thoughts*, de sir J. Crichton-Browne, p. 73, 74).

Oricum, duplicitatea delicateții a fost observată cu mult timp înainte. Mandeville, în *The Fable of the Bees* (1714), spune: "...Ar fi trebuit să-mi dau seama, mai întîi, că Modestia unei Femei este rezultatul Obiceiului și Educației, prin care toate Înviniuirile demodate și toate Expresiile murdare le-au fost oferite lor, înspăimîntător și abominabil, iar neîmpotrivindu-se la acestea toate, cea mai Neprihănită dintre Tinerele Femei în viață, în ciuda Dinților ei, are Gînduri și Idei confuze despre lucruri, care-i stîrnesc Imaginația, pe care nu ar trebui să le dezvăluie unor Oameni, pentru O mie de Lumi". Esența reală a delicateții și esența reală a castității (să lăsăm deoparte esența reală a căsătoriei) sînt, în mare măsură, numai simple presupuneri.

2

1. Să cităm cuvintele exacte ale unei asemenea cereri. "Această scrisoare vă solicită să puneți deoparte hainele pe care nu le mai folosiți... ciorapii, de orice fel ar fi ei, nu contează cît de uzați sînt, acceptați cu toții... Comitetul crede că oferind aceste obiecte de îmbrăcăminte la prețuri foarte mici... face un serviciu foarte util acelor femei al căror loc de muncă le cere să poarte, dimineața și seara, haine pe care nu și le pot permite." (Pasaj dintr-o scrisoare primită de la Societatea Națională a Serviciului în Slujba Femeilor din Londra [1938].)
2. *The Testament of Joad*, de C.E. M. Joad, p. 219-211. Pentru că numărul societăților ce promovează cauza păcii, conduse direct sau indirect de femei engleze, este prea mare pentru a fi menționat aici (pentru o listă a activităților îndreptate în direcția păcii, ale femeilor care lucrează în diferite profesii, ale celor din afaceri sau ale celor din clasa muncitoare, vezi *The Story of the Disarmament Declaration*, p. 15), nu este necesar să luăm criticile domnului Joad prea în serios, oricît de edificatoare din punct de vedere psihologic ar fi ele.
3. *Experiment in Autobiography*, de H.G. Wells, p. 488. "Mișcarea bărbaților împotriva distrugerii practice a libertății lor de către naziști și fasciști" trebuie să fi fost mult mai perceptibilă. Dar ne înđoim că a avut mai mult succes. "Naziștii controlează acum întreaga Austrie" (un cotidian, 12 martie 1938).
4. "Cred că o femeie nu ar trebui să se așeze la aceeași masă cu bărbații; prezența lor ruinează conversația, tînzînd să o facă trivială și sclivisită sau, în cel mai bun caz, foarte puțin inteligentă" (*Under the Fifth Rib*, de C.E.M. Joad, p. 58). Aceasta este o părere foarte sinceră, și dacă toți cei care împărtășesc sentimentele domnului Joad și le-ar exprima în mod deschis, dilema gazdei — pe cine să întrebe, pe cine să nu întrebe — ar fi clarificată, iar munca ei ar fi salvată. Dacă cei care preferă la masă societatea membrilor propriului sex ar semnaliza acest lucru, să zicem, bărbații purtînd o rozetă roșie, femeile, purtînd una albă, iar cei care preferă sexele amestecate să poarte butoniere de culori combinate, roșu cu alb, nu numai că ar fi prevenite multe neînțelegeri inconvenabile, dar s-ar putea ca sinceritatea butonierei săucidă o anumită formă de ipocrizie socială, toate prea mult răspîndite. Între timp, candoarea domnului Joad merită cea mai mare laudă, iar dorințele lui, cea mai atentă respectare.

5. După spusele doamnei H. M. Swanwick, W.S.P.U. "a primit cadou, în anul 1912, 42.000 de lire sterline" (*I Have Been Young*, de H.M. Swanwick, p. 189). Cheltuielile totale ale Ligii pentru Libertatea Femeilor au fost de 26.772 de lire sterline, 12 șilingi și 9 peni ("The Cause", de Ray Strachey, p. 311). Prin urmare, venitul reunit al celor două societăți a fost de 68.772 de lire sterline, 12 șilingi și 9 peni. Dar cele două societăți au fost, bineînțeles, în opoziție permanentă.
6. "Dar eliminând excepțiile, volumul general al câștigurilor femeilor este foarte scăzut, iar un salariu de 250 de lire sterline pe an este o realizare foarte mare chiar și pentru o femeie cu o calificare foarte bună, cu mulți ani de experiență (*Careers and Openings for Women*, de Ray Strachey, p. 70). Oricum, "numărul femeilor care lucrează într-o profesie oarecare a crescut foarte repede în ultimii douăzeci de ani, și, în 1931, au fost aproape 400.000, pe lângă cele care făceau muncă de secretariat sau erau angajate în administrația civilă" (*Op. cit.*, p. 44).
7. Venitul Partidului Laburist, în 1936, a fost de 50.153 de lire sterline (*Daily Telegraph*, septembrie 1937).
8. *The British Civil Service, The Public Service*, de William A. Robson, p. 16. Profesorul Ernest Barker sugerează că ar trebui să existe un examen de admitere alternativ, pentru intrarea în administrația civilă, pentru "bărbați și femei cu o cultură mai veche", care și-au petrecut unii ani îndeplinind vreo muncă socială sau vreun serviciu social. "Femeile candidate ar trebui să aibă un beneficiu particular. Numai o foarte mică parte dintre femeile studente au trecut de această competiție deschisă; într-adevăr, prea puține s-au înscris. În sistemul alternativ sugerat aici este posibil, și chiar probabil, să candideze un număr mult mai mare de femei. Femeile au un geniu și o capacitate de muncă și de servicii sociale remarcabile. Alternativa la această competiție le-ar da șansa de a arăta acel geniu și acea capacitate. Le-ar da un nou imbold să concureze pentru a intra în serviciul administrativ al statului, unde sînt necesare talentele și prezența lor fizică" (*The British Civil Servant, "The Home Civil Service"*, de prof. Ernest Barker, p. 41). Dar în măsura în care serviciul domestic rămîne la fel de pretențios în prezent, este greu să vedem ce stimulent ar putea determina femeile să-și ofere "talentele și prezența fizică" unui serviciu al statului dacă statul nu le-ar lua de pe umeri grija pentru părinții lor sau ar putea transforma într-o insultă penală din partea ambelor sexe, dacă bătrînii ar cere servicii domestice din partea fiicelor lor.

9. Domnul Baldwin, vorbind pe Downing Street, la o ședință a Fondului de construire a Colegiului Newnham, 31 martie 1936.
10. Efectul unei femei în amvon este definit în *Women and the Ministry, Some Considerations on the Report of the Archbishop's Commission on the Ministry of Women* (1936), p. 24. "Dar susținem ideea că o femeie în amvon... ar duce la o scădere a tonului spiritual al slujbei creștine. Ceea ce nu se întâmplă atunci când sînt bărbați în amvon, în fața unor audiențe preponderent sau exclusiv feminine. Putem face această afirmație ca tribut adus calității feminității creștine. Dar se pare a fi un simplu fapt că în gândurile și în dorințele acelui sex naturalul este subordonat mai ușor supranaturalului, carnalul, spiritualului, decît în cazul bărbaților în amvon, care nu influențează acea parte a naturii umane feminine care ar trebui să fie liniștită în timpul adorării Bunului Dumnezeu. Pe de altă parte, credem că ar fi imposibil ca toți membrii Bisericii Anglicane, prezenți la o predică condusă de o femeie, să nu devină conștienți, pe nedrept, de sexul ei."

În opinia membrilor Comisiei, femeile creștine sînt mai înclinate spre spiritual decît bărbații creștini — un motiv remarcabil, dar, fără îndoială și adecvat, pentru a le scoate din amvon.

11. *Daily Telegraph*, 20 ianuarie 1936.
12. *Daily Telegraph*, 1936.
13. *Daily Telegraph*, 22 ianuarie 1936.
14. "După cîte știu, nu există reguli universale legate de acest subiect [adică de relațiile sexuale dintre funcționarii civili], dar acestora, ca și funcționarilor municipali, de ambele sexe, li se cere să respecte regulile convenționale de bună-cuviință și să evite un comportament care și-ar putea găsi reprezentarea în presa de scandal. Pînă nu demult, relațiile sexuale între funcționarii, bărbați și femei, de la Oficiul Poștal erau pedepsite cu demiterea imediată a ambelor părți... Problema evitării publicității în presă este una destul de ușor de rezolvat dacă este vorba de ședințele tribunalului. Dar restricția oficială se extinde și mai mult, astfel încît să împiedice femeile din administrația civilă (care, de obicei, ar trebui să renunțe la căsătorie) să locuiască cu diferiți bărbați, fără a fi căsătorite cu ei, dacă așa vor ele. Problema devine mult mai complexă" (*The British Civil Servant. The Public Service*, de William A. Robson, p. 14, 15).
15. Majoritatea cluburilor de bărbați permit femeilor să aibă acces într-o cameră specială sau într-o anexă specială și le interzice să pătrundă în

apartamente, fie datorită principiului respectat la Sf. Sofia, conform căruia ele sînt impure; fie datorită principiului respectat la Pompei, conform căruia sînt prea pure.

16. Puterea presei de a strângula discutarea oricărui subiect nedorit a fost, și încă mai este, formidabilă. A fost unul dintre "obstacolele extraordinare" împotriva cărora Josephine Butler a trebuit să lupte, în campania ei împotriva Actului bolilor contagioase. "La începutul anilor 1870, presa din Londra, a adoptat o politică a tăcerii în legătură cu această problemă, care a durat mai mulți ani. Ecoul din partea Asociației Femeilor nu s-a lăsat așteptat. Este vorba despre celebrul «Protest împotriva conspirației tăcerii», semnat de Harriet Martineau și Josephine E. Butler, care se încheia cu următoarele cuvinte: «Cu siguranță, în timp ce o asemenea conspirație a tăcerii este posibilă și este și practică printre jurnaliștii importanți, noi, englezii, ne amplificăm privilegiile, ca popor liber, atunci cînd declarăm că încurajăm o presă liberă, cînd declarăm că avem dreptul să ascultăm ambele părți într-o problemă monumentală de moralitate și de legislație»" (*Personal Reminiscences of a Great Crusade*, de Josephine E. Butler, p. 49). Iarăși, în timpul bătăliei pentru dreptul la vot, presa a folosit boicotul, cu un rezultat remarcabil. Recent, în iulie 1937, domnișoara Philippa Strachey, într-o scrisoare intitulată "*O conspirație a tăcerii*", publicată (în onoarea ei) de *Spectator*, aproape că repeta cuvintele domnului Butler: "Sute și mii de bărbați și femei au participat la o încercare de a determina Guvernul să abandoneze prevederea din Proiectul de Lege a pensiilor din contribuțiile muncitorilor în salopete negre, care introduce pentru prima dată un venit diferit pentru bărbați și femei... În timpul ultimei luni, proiectul a fost supus discuției Camerei Lorzilor. Acolo a întâmpinat o opoziție puternică și precisă din partea tuturor... Cineva ar putea considera că toate aceste evenimente sînt suficient de interesante ca să fie prezentate de presă. Dar ei, cei de la *The Times* pînă la *Daily Herald*, le-au trecut sub o tăcere totală... Tratatamentul diferențial al femeilor din acest proiect a stîrnit printre ele un sentiment de resemnare, ceva ce nu s-a mai întîmplat de pe vremea luptei pentru dreptul la vot... Oare cum se poate explica o asemenea tăcere din partea presei?"

17. În timpul bătăliei de la Westminster au apărut și răni grave. Se pare că lupta pentru un vot a fost mult mai grea decît se recunoaște acum. Flora Drummond spune: "Dacă am cîștigat votul prin agitația noastră (așa cum cred că s-a și întîmplat) sau dacă l-am cîștigat din alte motive (așa cum afirmă unii), probabil că multe dintre generațiile tinere ar

crede cu greu furia și brutalitatea stîrnite de cererea noastră, a femeilor, de a avea acces la vot cu mai mult de treizeci de ani în urmă" (Flora Drummond în *Listener*, 25 august 1937). Tînăra generație este pe semne obișnuită cu furia și brutalitatea pe care le stîrnesc revendicările de libertate, încît nu mai au la îndemînă nici o emoție pentru un asemenea eveniment particular. În plus, acea luptă particulară încă nu și-a ocupat locul meritat printre bătăliile care au făcut din Anglia casa libertății, și din englezi, campionii libertății. Despre lupta pentru dreptul la vot se mai vorbește cu o condamnare acidă: "...iar femeile... nu au început încă acea campanie de incendiere, lovire și distrugere a tablourilor, care urma să dovedească ambelor fotolii justetea dreptului lor la vot" (*Reflections and Memoires*, de sir John Squire, p. 10). Prin urmare, tînăra generație poate fi scuzată dacă spun că nu a fost nimic eroic în acea campanie în care s-au trîntit numai cîteva geamuri, cîteva picioare au fost rupte, iar portretul lui Henry James, făcut de Sargent, a suferit unele distrugeri, făcute cu un cuțit, distrugeri care nu au fost ireparabile. Incendierea, lovirea și distrugerea tablourilor par să devină eroice numai atunci cînd totul se petrece la o scară ceva mai mare, iar actorii sînt bărbați cu arme.

18. *The Life of Sophia Jex-Blake*, de Margaret Todd, M.D., p. 72.
19. "În ultima vreme s-au spus și s-au scris foarte multe lucruri despre realizările lui sir Stanley Baldwin în timpul cît a fost premier, dar multe dintre ele par imposibile. V-aș putea atrage atenția asupra a ceea ce a făcut lady Baldwin? Cînd am intrat în comitetul acestui spital, în 1929, analgezicele (medicamentele care reduc durerea) erau aproape necunoscute în cazurile de sarcină normală. Acum, folosirea lor este ceva de rutină, și sînt utilizate practic într-o sută de cazuri dintr-o sută, iar ceea ce este adevărat în acest spital este adevărat și în toate spitalele similare. Această schimbare remarcabilă, într-un timp așa de scurt, se datorește inspirației, eforturilor neobosite și încurajărilor doamnei Satrley Baldwin, cea de atunci..." (Scrisoare către *The Times*, de la C.S. Wentworth Stanley, președinte al Comitetului Maternității-Spital din Londra, 1937). De vreme ce cloroformul a fost administrat pentru prima dată reginei Victoria, la nașterea prințului Leopold, în aprilie 1853, "cazurile de sarcină normală de aiurea mai aveau de așteptat aproape șaptezeci și șase de ani, iar insistențele soției unui prim-ministru au dat rezultat.
20. Conform *Debrett*, cavalerii și doamnele celui mai înalt ordin al Imperiului Britanic purtau un însemn care consta "dintr-o cruce din email

cu perle, acoperită de un medalion din aur, care reprezenta amplasarea Britaniei pe glob, încercuită cu roșu, purtând motoul: «Pentru Dumnezeu și pentru Imperiu». Acesta este unul dintre puținele ordine deschise femeilor, iar subordonarea lor este marcată cum se cuvine de faptul că panglica, în cazul lor, are numai doi inch lungime și un sfert de inch în lățime. Cea a cavalerilor avea trei inch lungime, și trei sferturi de inch lățime. Și stelele au dimensiuni diferite. Motoul este însă același pentru ambele sexe și implică faptul că cei care poartă aceste însemne văd o oarecare legătură între Divinitate și Imperiu, și sînt pregătiți să le apere pe amîndouă. Debrett nu spune ce s-ar fi întîmplat dacă Britania, așa cum era ea înconjurată în acel cerc roșu, ar fi luptat cu o altă autoritate, al cărei amplasament nu era descris în acel medalion, iar cavalerii și doamnele ar fi trebuit să decidă singuri unde să le plaseze pe hartă.

21. *Life of Sir Ernest Wild, K.C.*, de R. J. Rackham, p. 91.
22. Lord Baldwin, discurs prezentat în *The Times*, 20 aprilie 1936.
23. *Life of Charles Gore*, de G. L. Prestige, D.D., p. 240-241.
24. *Life of Sir William Broadbent, K.C.V.O., F.R.S.*, editat de fiica lui, M. E. Broadbent, p. 242.
25. *The Lost Historian, A Memoir of Sir Sidney Low*, de Desmond Chapman-Huston, p. 198.
26. *Thoughts and Adventures*, de Right Honourable, Winston Churchill, p. 57.
27. Discurs la Belfast ținut de lordul Londonderry, prezentat în *The Times*, 11 iulie 1936.
28. *Thoughts and Adventures*, de Right Honourable, Winston Churchill, p. 279.
29. *Daily Herald*, 13 februarie 1935.
30. *Faust* de Goethe, tradus de Melian Stawell și G. L. Dickinson.
31. *The Life of Charles Tomlinson*, de nepoata sa, Mary Tomlinson, p. 30.
32. *Miss Weeton, Journal of a Governess, 1807-1811*, editat de Edward Hall, p. 14, xvii.
33. *A Memoir of Anne Jemima Clough*, de B. A. Clough, p. 32.
34. *Personal Reminiscences of a Great Crusade*, de Josephine Butler, p. 189.
35. "Pentru mulți dintre noi contează foarte puțin dacă vom fi stîlpi invizibili, îngropați în mlaștină, pe care se vor sprijini cei vizibili, care susțin un pod. Nu ne supărăm dacă oamenii uită că sîntem și noi acolo, adînc în pămînt, dacă cineva trebuie să fie folosit pentru diferite experimente,

spre a bătători calea unor descoperiri fenomenale. Dorim să fim printre ei. Podul este scopul nostru, nu locul nostru, și credem că pînă la sfîrșit poate fi păstrat în amintire că este acolo, ca să ne fie scop" (Scrisoare de la Octavia Hill domnului N. Senior, 20 septembrie 1874, *The Life of Octavia*, de C. Edmund Maurice, p. 307-308).

Octavia Hill (1838-1912) a pornit mișcarea pentru "găsirea de case mai bune pentru cei săraci și spații publice pentru public... «Sistemul Octavia Hill» a fost adoptat pe scară largă [în Amsterdam]. În ianuarie 1928, au fost construite nu mai puțin de 28.648 de acoperișuri" (*Octavia Hill*, din scrisori editate de Emily S. Maurice, p. 10-11).

36. Servitoarele au jucat un rol important în viața aristocrației engleze din timpuri îndepărtate pînă în anul 1914, cînd *Honourable* Monica Grenfell a mers să îngrijească soldați răniți, întovărășită de o servitoare (*Bright Arnour*, de Monica Salmond, p. 20). I se recunoșteau astfel unele dintre serviciile sale. Îndatoririle ei erau specifice. Ea și-a însoțit stăpîna pe Picadilly, "unde cîțiva dintre bărbații din cluburi trebuie să se fi uitat la ea prin fereastră", însă în Whitechapel nu era necesar, "unde răufăcătorii stăteau ascunși aproape după fiecare colț". Funcția sa era, fără îndoială, una dificilă. Rolul jucat de Wilson în viața privată a lui Elizabeth Barrett este bine cunoscut cititorilor scrisorilor ei faimoase. Mai tîrziu (prin 1889-1892) Gertrude Bell "a plecat cu Lizzie, servitoarea ei, la o expoziție de pictură. Era întovărășită de Lizzie la dineuri, mergea cu Lizzie să vadă Whitechapel, unde lucra Mary Talbot..." (*Early Letters of Gertrude Bell*, editate de lady Richmond). Să ne gîndim numai la orele cît a așteptat în vestiare, la kilometri pe care i-a mărșăluit prin galerii, la kilometri pe care i-a bătut pe trotuarele din cartierul teatrelor, ca să tragem concluzia că zilele lui Lizzie au apus, dar pe vremea ei zilele ei erau foarte lungi. Să sperăm că gîndul că pune în practică poruncile Sfîntului Pavel, din *Epistolele lui către Tit și Corinteni*, era o susținere, iar gîndul că făcea tot ce îi stătea în puteri, ca să o aducă acasă pe stăpîna sa, în cele mai bune condiții, era un imbold. Chiar și așa, în slăbiciunea cărnii și în întunericul subsolurilor bîntuite, trebuie să-i fi reproșat uneori lui Sfîntului Pavel, pe de o parte, pentru castitatea lui și a domnilor de pe Picadilly, și pe de altă parte, pentru poftele lor trupesti. Regretăm că în *Dictionary of National Biography* nu găsim mai multe despre viețile unor servitoare, din care am fi putut reconstrui o realitate mult mai documentată.
37. *The Earlier Letters of Gertrude Bell*, adunate de Elsa Richmond, p. 217-218.

38. Problema castității, minții și corpului este foarte interesantă, dar și foarte complexă. Concepțiile secolului despre castitate (victoriene, eduardiene, georgiene) se bazau, ca să ne întoarcem foarte mult în istorie, pe cuvintele Sfântului Pavel. Pentru a le pătrunde sensul, trebuie să-i înțelegem psihologia și mediul. Din dovezile interne pare clar că a fost poet și profet, dar nu avea putere logică și-i lipsea acea pregătire psihologică ce îi forțază pe poeții sau pe profeții de astăzi să-și înfrîneze emoțiile personale. Prin urmare, cunoscuta declarație despre voaluri, pe care pare să se bazeze și teoria castității femeilor, este susceptibilă criticii din diferite unghiuri. În epistola sa către Corinteni, argumentarea lui, conform căreia femeile trebuie să poarte un voal atunci cînd se roagă sau face profeții, se bazează pe presupunerea că a nu purta un voal "este ca și cum ar fi rasă pe cap". Dar trebuie să ne întrebăm ce rușine ar fi aceea să fii rasă pe cap? Totuși Sf. Pavel nu a răspuns la această întrebare. El și-a continuat însă afirmația cu ideea: "Bărbatul nu trebuie să-și acopere capul, de vreme ce el este chip și slavă a lui Dumnezeu". Deci, nu este greșit că ești ras pe cap, ci este greșit pentru că "femeia este slava bărbatului". Dacă Sf. Pavel ar fi spus că îi plac femeile cu părul lung, poate am fi fost de acord cu el și am fi gîndit lucruri bune despre el. Însă motivele lui sînt mult mai complexe: "Pentru că nu bărbatul este din femeie, ci femeia din bărbat. De aceea femeia este datoare să aibă vâl pe capul său, de dragul îngerilor". Nu putem ști care este legătura dintre îngeri și părul lung, și chiar și Sf. Pavel, pare să aibă îndoieli în acest sens. "Oare nu însăși firea vă învață că pentru bărbat e rușinos dacă-și poartă părul lung, în timp ce dacă femeia-și poartă părul lung e spre slava ei? Căci părul i-a fost dat ca acoperămint". Dovada din natură pare să fie criticabilă. Natura, aliată cu avantajul financiar, este adesea de origine divină. Dar dacă argumentul este schimbător, concluzia fermă: "Să lăsăm femeile să păstreze tăcere în biserici, pentru că nu le este permis să vorbească, dar să le lăsăm să depindă de sfinți și de legi". Invocînd trinitatea care îi este familiară (îngerii, natura și legea), Sf. Pavel ajunge la concluzia care ne-a fost conturată în mod greșit în fața noastră: "Și dacă află ceva, să-i întrebe pe soții lor, acasă, pentru că este rușinos pentru o femeie să vorbească în biserică". Natura acelei "rușini", legată mult de castitate, a fost amestecată foarte mult, pentru că este comparată, în mod evident, cu anumite prejudicii sexuale și personale. Sf. Pavel nu a fost numai celibatar (pentru relațiile lui cu Lydia, vezi Renan, *Saint Paul*, p. 149: Oare este absolut imposibil ca Pavel să fi avut cu această soră o uniune mai intimă? Nu putem da nici un răspuns.) și, ca mulți celibatari, a avut suspiciuni

în legătură cu celălalt sex. Dar poet fiind, și la fel cu ceilalți poeți, prefera profețiile pe care le făcea singur decât să asculte profețiile făcute de alții. Era un tip viril și dominant, foarte familiar în Germania de astăzi. Castitatea, definită de Sf. Pavel, este o concepție complexă, bazată pe dragostea părului lung, pe dragostea supunerii, pe dragostea unui public, pe dragostea înfringerii legii și, în mod subconștient, pe o dorință puternică și naturală ca mintea și corpul femeii să fie rezervate unui singur bărbat. O asemenea concepție, atunci când este susținută de îngeri, de natură, de lege și de obiceiurile Bisericii, și impusă de un sex, cu un interes personal puternic și cu interese economice, este, fără îndoială, putere. Strângerea degetelor lui scheletice poate fi găsită în orice pagină de istorie pe care o deschidem, de la Sf. Pavel la Gertrude Bell. Castitatea a fost invocată ca să o țină departe de studiul medicinei, ca să nu picteze nuduri, ca să nu-l citească pe Shakespeare, ca să nu cînte în orchestre, ca să nu se plimbe singură pe Bond Street. În 1848, era "o greșeală impardonabilă" ca fiucele unui grădinar să meargă pe Regent Street într-o trăsură elegantă (*Paxton and the Bachelor Duke*, de Violet Markham, p. 288), dar greșeala devenea o crimă, cu o magnitudine decisă numai de teologi, dacă perdelele erau ridicate. La începutul secolului nostru, fiica unui fabricant din industria fierului (să nu considerăm distincțiile de azi de primă importanță), sir Hugh Bell, "a ajuns la vîrsta de 27 de ani și s-a căsătorit fără să se fi plimbat niciodată singură pe Picadilly... Gertrude, bineînțeles, nu a visat niciodată să facă așa ceva..." Cartierul teatrelor era o zonă contaminată. "Era a unei clase, era un tabu..." (*The Earlier Letters of Gertrude Bell*, adunate și publicate de Elsa Richmond, p. 217-218). Dar complexitățile și inconsecvențele castității erau de o asemenea natură, încît aceeași fată, ce trebuia să poarte un voal (adică să fie însoțită de o servitoare, pe Picadilly), putea vizita Whitechapel sau Seven Dias singură, cu aprobarea părinților ei. Această anomalie nu avea ieșire. Charles Kingsley, copil fiind, a exclamat: "...și fetele au capetele pline cu școală și cu vizite în cartiere, și cu lenjerie de copii, și cu cluburi de un peni. Ce amestecătură: scene de vrăjitorie și indecență, vizite pe la săraci, ca să le citească Biblia... Mama mea spune că locurile pe unde se duc ele nu sînt bune pentru nici o fată și că nu ar trebui să știe că acele locuri există pe pămînt" (*Charles Kingsley*, de Margaret Farrand Thorp, p. 12). Doamna Kingsley era excepțională. Majoritatea fiicelor bărbaților educați au văzut asemenea "scene abominabile" și au aflat că asemenea locuri există. Poate ceva mai tîrziu și-au ascuns cunoștințele. Este imposibil să aflăm acum efectul psihologic al acestei ascunderi. Dar nu ne putem îndoi de faptul că, impusă

sau nu, castitatea era o putere foarte mare, bună sau rea. Chiar și în zilele noastre, o femeie trebuie să ducă o bătălie psihologică de o anumită severitate cu fantoma Sfântului Pavel înainte să aibă o legătură amoroasă cu un bărbat, altul decât soțul ei. Nu este vorba numai de stigmatul social, exercitat cu putere, în numele castității, dar Actul Nașterilor Nelegitime a făcut totul ca să impună castitatea printr-o presiune financiară. Până în 1918, când femeile au obținut dreptul de vot, "Actul Nașterilor Nelegitime a fixat o sumă de maximum 5 șilingi pe săptămână, pe care tatăl copilului, oricare ar fi fost statutul lui social, trebuia să o plătească pentru întreținerea copilului" (*Josephine Buttler*, de M.G. Fawcett și E.M. Turner, note, p. 101). Acum, că Sf. Pavel și apostolii lui au fost devoalați de știința modernă, castitatea o suferit foarte multe reconsiderări. Mai există o anumită reacție în favoarea castității la ambele sexe. Aceasta se datorește, în parte, condițiilor economice. Protejarea castității cu servitoare este o metodă foarte scumpă chiar și pentru bugetul burgheziei. Argumentul psihologic în favoarea castității a fost bine exprimat de domnul Upton Sinclair: "Auzim în zilele noastre foarte multe lucruri despre problemele mentale cauzate de represiunea sexuală. Este starea momentului. Nu auzim nimic despre complexe ce pot fi cauzate de indulgența față de sex. Dar aș vrea să observ faptul că cei care se lasă conduși de impulsurile sexuale sînt la fel de mizerabili ca și cei care și le reprimă. Îmi amintesc de un coleg de clasă de-ai mei de la Colegiu. I-am spus: «Ți-a trecut vreodată prin minte să te oprești și să-ți analizezi mintea? Tot ce se petrece cu tine este strîns legat de sex.» M-a privit cu surprindere, și am văzut că era o idee nouă pentru el. S-a gîndit și mi-a răspuns: «Cred că ai dreptate!»" (*Candid Reminiscences*, de Upton Sinclair, p. 63). Pentru o exemplificare suplimentară, adăugăm anecdota următoare: «În splendida bibliotecă a Universității din Cumbria erau comori de frumusețe, volume scumpe cu gravuri. Ca de obicei, lacom, am intrat acolo, dorind să aflu tot ce se putea afla, într-o săptămînă sau două, despre arta Renașterii. Dar dintr-o dată am fost asaltat de această masivă goliciune, și a trebuit să renunț" (*Op. cit.*, p. 62-63).

39. Traducerea folosită aici a fost cea a lui sir Richard Jebb (*Sophocles, the Plays and Fragments*, cu note critice, comentarii și traducere în proză engleză). Este imposibil să judeci o carte după traducerea ei, deși, citită așa, *Antigona* este încă o mare capodoperă a literaturii dramatice. Oricum, poate fi folosită, dacă ar fi necesar, într-o propagandă antifascistă. *Antigona* poate fi transformată fie într-o doamnă Pankhurst, care

a spart o fereastră și a fost închisă la Holloway, fie într-o Frau Pommer, soția unui oficial prusac, care a lucrat în domeniul minelor la Essen. Aceasta a spus: "Spinul urii a fost împlântat adânc în oameni de către conflictele religioase și este timpul ca bărbații de azi să dispară!... Ea a fost arestată și urmează să fie judecată pentru insultă și calomnie la adresa statului și a mișcării naziste" (*The Times*, 12 august 1935), Crima Antigonei este aproape de aceeași natură și a fost pedepsită cam aproape în același mod. Cuvintele ei: "Vezi ce sufăr, și de la cine, pentru că mi-a fost frică să alung frica de Rai! ... Și oare ce lege a Raiului am încălcat? De ce, nenorocită, trebuie să mă mai uit o dată la zei (Vai, ce trebuie să mai invoc!), când, prin pietate, mi-am cîștigat numele de hulitoare?", pot fi rostite de doamna Pankhurst sau de Frau Pommer și, cu certitudine, sînt de actualitate. Creon, "a împins copiii soarelui în umbră și a găzduit, fără milă, un suflet omenesc într-un mormînt", a dus "acea răzvrătire în cele mai rele dintre rele". Faptul că "pe oricine ar angaja un oraș, acel bărbat trebuie să fie ascultat, în lucruri mari și-n lucruri mai mărunte, în lucruri juste și injuste", este tipic pentru anumiți politicieni din trecut, dar și pentru Herr Hitler și signor Mussolini în prezent. Dar, deși este ușor să îngrămădești toate aceste personaje într-o haină modernă, este imposibil să le ții acolo. Ei sugerează prea mult. Cînd cade cortina, se poate observa că noi îl simpatizăm chiar și pe Creon. Rezultatul, pentru indezirabilii propagandiști, ar părea să se datoreze faptului că Sofocle (chiar și în traducere) folosește în mod liber toate facilitățile pe care le poate avea un scriitor, și sugerează, prin urmare, că dacă folosim arta pentru a propaga opinii politice, trebuie să forțăm artistul să-și tundă harul și să-i găsească un culcuș, ca să ne facă nouă un serviciu ieftin și trecător. Literatura va suferi aceeași mutilare pe care au suferit-o oile și nu vor mai exista cai.

40. Cele cinci cuvinte ale Antigonei au fost: "Nu-mi stă în fire să mă unesc în ură, ci numai în iubire" (*Antigone*, linia 523 [Jebb.]). La care Creon a răspuns: "Trimite-le în lumea morților și, de dorești numai iubire, iubește-le. Cît voi trăi, femei nu mă conduc!"
41. Chiar și într-o vreme cu mult stres politic (ca cel de azi), este remarcabil cît de mult sînt criticate femeile. Anunțul: "Un studiu perspicace, inteligent și provocator al femeii moderne" apare, în medie de trei ori pe an, în lista publicațiilor. Autorul, adesea doctor în litere, este invariabil un bărbat, și "pentru bărbatul simplu", așa cum spune reclama, "această carte va fi o deschizătoare de ochi". Probabil, necesitatea unui țap ispășitor este cea responsabilă, iar rolul revine, de obicei, femeii (Vezi *Gene-*

za). Pare a fi curios că, deși "obliterația practică" a libertății ei este asigurată, femeia educată nu numai că acceptă critica, ci și, dacă lista editorilor ar fi luată ca mărturie, ea nu face nici o încercare de a răspunde la această critică. Faptul poate fi atribuit sărăciei, care, așa cum spune poetul, face niște lași din noi toți. Pe de altă parte, o afirmație din *The Times* (1 septembrie 1937), că: "În ultimii ani femeii au început să-i placă stridiile foarte mult", sugerează că, irosind mai multă putere, s-ar putea, cu timpul, să dobândești facultatea critică și facultatea senzuală".

3

1. Ar trebui să sperăm că vreo persoană ordonată a adunat o colecție de diferite manifeste și de chestionare, difuzate la radio, în anii 1936-1937. Indivizi fără vreo educație politică ar fi invitați să semneze petiții prin care să ceară guvernelor lor sau guvernelor altor țări să-și schimbe politica; artiștilor li s-ar cere să completeze formulare care să definească relațiile artistului cu statul, cu religia, cu morala. Scriitorilor li s-ar putea cere să promită să folosească limba engleză în mod gramatical și să evite expresiile vulgare; iar visătorii ar fi invitați să-și analizeze visele. S-a propus să se publice toate rezultatele în cotidiene și săptămânale, folosindu-se diferite stimulente. Politicienii ar trebui să ne spună ce efect ar avea asupra guvernelor o asemenea chestionare. Asupra literaturii efectul ar fi problematic, de vreme ce randamentul cărților este diferit, iar gramatica pare să fie ori mai bună, ori mai rea. Dar această cercetare are o însemnătate psihologică și socială substanțială. Se pare că a avut ca sursă starea de lucruri sugerată de Dean Inge (*The Rickman Godlee Lecture*, prezentat în *The Times*, 23 noiembrie 1937): "Dacă, în interesul nostru, ne îndreptăm spre direcția dea bună, dacă am continua ceea ce facem acum, ar fi oare omul viitorului superior nouă sau nu?... Oameni inteligenți, am început să ne dăm seama, înainte să primim felicitările de rigoare, că ne-am mișcat destul de repede, ar trebui să avem idee încotro ne îndreptăm"; o insatisfacție generală și o dorință "de a trăi diferit". Aceste afirmații arată în mod indirect către moartea sirenei, acea doamnă din aristocrație, mult ridiculizată, care, având o casă deschisă pentru aristocrație, plutocrație, *intelligentsia*, *ignorantsia* etc., a încercat să ofere tuturor claselor un subiect de discuție sau un stilp pentru scărpinat, de care își pot scărpina cu toții mințile, manierele și morala, într-o mai mare intimitate, și, poate, la fel de util. Locul pe

care l-a jucat sirena în promovarea culturii și libertății intelectuale în secolul al optsprezecelea este îndeplinit acum de istorici (care, se pare, au aceeași importanță). Ea este utilă chiar și acum, în zilele noastre. Mărturie stă W.B. Yeats: "Vai, cât de des mi-am dorit ca el [Synge] să trăiască suficient de mult, ca să se bucure de acea comuniune cu femeile inutile, șarmante și cultivate, pe care Balzac în una dintre dedicațiile sale le-a numit «consolarea principală a geniului!»" (*Dramatis Personae*, W.B. Yeats, p. 127). Lady St. Helier, care, ca și lady Jeune, a păstrat tradiția secolului al optsprezecelea, ne informează că: "Ouăle de nagîț, la 2 șilingi și 2 peni bucata, căpșunelecrescute în mod forțat, asparagusul timpuriu, puii de găină... sînt considerate acum aproape o necesitate de către cineva care-și dorește din tot sufletul să dea o cină reușită" (1909); iar remarca ei că ziua recepției a fost "una foarte obositoare... ce obosită m-am simțit cînd s-a făcut șapte jumătate și cât de bucuroasă eram la opt, cînd am luat loc, la o cină liniștită, tête-à-tête cu soțul meu!" (*Memoires of Fifty Years*, de lady St. Helier, p. 3, 5, 182), poate explica de ce asemenea case sînt închise, de ce asemenea gazde sînt moarte și de ce, prin urmare, *intelligentsia*, *ignorantsia*, aristocrația, birocrăția, burghezia etc. sînt puse să vorbească în public. Dar avînd în vedere multitudinea de manifeste și chestionare aflate în circulație, ar fi o prostie să mai sugerăm vreunul pentru mințile și motivele inchișitorilor.

2. "La 13 mai (1844), a început să țină prelegeri săptămînale la Queen's College, pe care Maurice și alți profesori de la King's l-au înființat cu un an în urmă, în primul rînd pentru examinarea și instruirea guvernantelor. Kingsley era gata să participe la această misiune nepopulară, pentru că credea în educația înaltă pentru femei" (*Charles Kingsley*, de Margaret Farrand Thorp, p. 65).
3. Francezii, așa cum se poate vedea din citatul de mai sus, sînt la fel de activi ca și englezii în elaborarea de manifeste. Francezii, care refuză să le permită femeilor din Franța să voteze, încă le mai bombardează cu legi, a căror severitate aproape medievală poate fi studiată în *The Position of Women in Contemporary France*, de Frances Clark. Franțu-zoaicele ar trebui să apeleze la englezoaice ca să le ajute să protejeze libertatea și cultura.
4. Acuratețea strictă aici, în conflict cu ritmul și cu eufonia, cere cuvîntul "vin de Porto". O fotografie din presa cotidiană, cu "Persoane distinse în Camera Comunelor, după cină" (1937), arată "un cărucior cu decantorul pentru vinul de Porto, care se mișcă printre cei care au luat cina, iar acum stau în fața căminului, învîrtindu-se în cerc, fără să stea în

soare". O altă fotografie arată cana "de biscuiți" în funcțiune. "Acest vechi obicei de la Oxford anunță anumite subiecte din Cameră, care ar trebui să fie pedepsite. Cel care a jignit pe cineva trebuie să bea trei halbe de bere dintr-o înghițitură..." Asemenea exemple dovedesc prin ele însele cât de imposibil este pentru pana unei femei să descrie viața într-un colegiu de băieți fără să comită vreo greșeală impardonabilă. Dar domniile ale căror obiceiuri sînt adesea travestite își vor extinde indulgența atunci cînd își dau seama că o romancieră lucrează sub influența directă a mai multor neajunsuri fizice. Chiar dacă ar dori să descrie petrecerea de la Trinity, Cambridge, ea trebuie să "asculte printr-o feres-trucă din camera doamnei Butler (soția stăpînului) la tot ce se discută în sala de festivități". Observațiile domnișoarei Haldane au fost făcute în 1907, cînd spunea că: "Toate împrejurimile păreau medievale" (*From One Century to Another*, de E. Haldane, p. 235).

5. Conform lui Whitaker, există o Societate Regală pentru Literatură și, de asemenea, Academia Britanică, ambele, se pare, sînt organisme oficiale, de vreme ce au birouri, funcționari, organisme oficiale. Este însă imposibil să spunem care este puterea lor, pentru că, dacă nu am fi aflat de la Whitaker despre existența lor, nu aveam cum să intuim că ele există într-adevăr.
6. În secolul al optsprezecelea, femeile nu aveau voie să intre în sala de lectură de la British Museum. Prin urmare: "Domnișoara Chudleigh solicită permisiunea să fie primită în sala de lectură. Singura studentă care ne-a mai onorat a fost doamna Macaulay. Poate vă mai amintiți, înălțimea voastră, ce eveniment dificil i-a jignit delicatețea" (Daniel Wray către lordul Harwicke, 22 octombrie 1768. Nicholas, *Literary Anecdotes of the Eighteenth Century*, vol. 1, p. 137). Editorul adaugă într-o notă de subsol: "Se face aluzie la lipsa de tact a unui domn în prezența doamnei Macaulay".
7. *The Autobiography and Letters of Mrs. M. O. W. Oliphant*, îngrijită și editată de doamna Harry Coghill. Doamna Coghill (1825-1897) "a trăit într-o continuă jenă, pentru că nu a fost suficient de educată și pentru că a trebuit să aibă grijă de copiii fratelui său (care a rămas văduv) pe lîngă cei doi fii ai săi ..." (*Dictionary of National Biography*).
8. Macaulay, *History of England*, vol. III, p. 278 (ediția standard).
9. Domnul Littlewood, pînă nu demult critic dramatic la *Morning Post*, descriind *Condiția Actuală a Jurnalismului*, la un dineu oferit în onoarea sa, la 6 decembrie 1937, a spus că: "a fost în vogă, a fost în afara ei, a

luptat pentru spațiu mai mult dedicat teatrului, încoloanele cotidieneleor londoneze. Fleet Street este locul unde, între unsprezece și doisprezece și jumătate (să nu mai vorbim ce este înainte și după), au fost sistematic masacrate mii de cuvinte frumoase. Erau din lotul lui timp de cel puțin două decade din cele patru (dacă ne amintim acele măceluri din fiecare noapte cu perspectiva sigură de a i se spune că ziarul este deja plin cu știri importante și, prin urmare, nu mai este loc pentru nici o chestiune înșingerată legată de lumea teatrului). A fost norocul lui să se trezească dimineața următoare și să poată răspunde pentru resturile mutilate a ceea ce a fost cândva o știre bună... Nu era vina bărbaților din biroul lui. Unii dintre ei și-au muiat creionul albastru în lacrimile pe care le avea în ochi. Singurul vinovat era publicul imens, care nu știa nimic despre teatru, nu-i păsa" (*The Times*, 6 decembrie 1937).

Domnul Douglas descrie modul în care este tratată politica în presă. "În cei câțiva ani [între 1929 și 1933], adevărul a fugit de pe Fleet Street. N-ai fi putut să spui adevărul niciodată. Nu vei putea să o faci niciodată. Dar te obișnuiai să spui adevărul despre alte țări. După 1933, o făceai pe riscul tău. În 1928, nu a existat nici o presiune politică directă venită din partea publicității. Astăzi, nu numai că este directă, ci este și reală."

Critica literară pare să fie în aceleași condiții din unele motive: "Nu există critici în care publicul să aibă mai multă încredere. Ei au încredere, dacă o au, în diferitele Societăți ale Cărții și în câteva ziare, iar, în mare, ei sînt deștepti... Societățile Cărții sînt adevărați vînzători de carte, iar cele mai mari ziare naționale nu-și pot permite să-și contrarieze cititorii. Trebuie să aleagă cărți care, avînd în vedere gustul publicului, au un potențial mare de vînzare" (*Georgian Adventure*, de Douglas Jerrold, p. 282, 283, 298).

10. Întrucît este evident că, în condițiile jurnalismului de astăzi, critica literaturii trebuie să fie nesatisfăcătoare, este de asemenea clar că nu se poate face nici o schimbare fără a modifica structura economică a societății și structura psihologică a artistului. Din punct de vedere economic, cronicarul trebuie să anunțe publicarea unei noi cărți, cu răcnetul său de crainic al orașului. "Ei, da! Ei, da! Ei, da! O carte așa și pe dincolo... tocmai a fost publicată... subiectul ei este acesta și acela..." Din punct de vedere psihologic, vanitatea și dorința de "recunoaștere" sînt încă așa de puternice printre artiști, încît, dacă îi înfometezi de publicitate sau îi contești, ar fi la fel cu introducerea șoarecilor în Australia: echilibrul natural ar fi tulburat, iar consecințele ar putea fi dezastruoase. Sugestia din text este de a nu desființa critica publică, ci de a o supli-

menta cu un serviciu nou, bazat pe exemplul profesiei medicale. Un juriu de critici recrutați dintre cronicari (mulți dintre ei sînt critici potențiali, cu un gust și o educație veritabile) vor opera la fel ca doctorii și în intimitatea cea mai strictă. După eliminarea publicității, se va observa că multe dintre confuziile și corupțiile care făceau ca ceea ce numim critica zilelor noastre să nu mai fie utilă scriitorului vor fi eliminate; toate îndemnulurile la laudă sau la învinuire, din motive personale, vor fi distruse; nici vînzările și nici vanitatea nu vor fi afectate; autorul va putea fi criticat fără să se aibă în vedere influența pe care o va exercita critica respectivă asupra publicului sau a prietenilor lui; criticul va putea critica fără să se gîndească la creionul albastru al editorului sau la gustul publicului. De vreme ce critica este dorită așa de mult de cei în viață (cererea constantă dovedește așa ceva, iar cărțile noi sînt la fel de importante pentru mintea criticului ca și carnea proaspătă pentru corpul lui), fiecare are de cîștigat: literatura are chiar un beneficiu. Avantajele sistemului actual de critică publică sînt, în principal, economice. Efectele destructive, din punct de vedere psihologic, sînt prezentate de cele două cronici faimoase, despre Keats și Tennyson, din *Quarterly*. Keats este profund, iar "efectul... asupra lui Tennyson devine adînc și îndelung. Prima sa reacție a fost să retragă *The Lover's Tale* de la editare... Acum se gîndește să părăsească Anglia, ca să locuiască undeva peste hotare" (*Tennyson*, de Harold Nicolson, p. 118). Efectul domnului Churton Collins asupra lui sir Edmund Gosse s-a dovedit a fi în mare parte asemănător: "Încrederea lui a fost subminată, personalitatea redusă... și nu este adevărat oare că toată lumea îi urmărea frămîntările și se uita la el ca la un condamnat?... Tot ce mai știa el despre senzațiile lui era faptul că se simțea ca și cum a fost jupuit de viu" (*The Life and Letters of Sir Edmund Gosse*, de Evan Charteris, p. 196).

11. "Un bărbat sună-și-fugi". Acest termen a fost inventat pentru a defini pe acei care folosesc cuvintele ca să rănească, dar, în același timp, vor să scape să nu fie identificați. Într-o epocă de tranziție, cînd multe calități își schimbă valoarea, sînt foarte necesare cuvinte noi, care să exprime noi valori. Vanitatea, de exemplu, care pare să aducă cu ea complicații severe de cruzime și tiranie (judecînd după dovezile de peste hotare), este încă denumită cu un nume care are unele asocieri triviale. Este necesar un supliment la *Oxford English Dictionary*.
12. *Memoir of Anne J. Clough*, de B. A. Clough, p. 38, 67.
"The Sparrow's Nest", de William Wordsworth.

13. În secolul al nouăsprezecelea, fiicele bărbaților educați au îndeplinit foarte multe activități pentru clasa muncitoare doar pentru că acestea erau singurele care le erau deschise. Dar acum, când unele dintre ele au dobândit o educație foarte scumpă, este discutabil că ar putea lucra mai bine rămânând în propria clasă și folosind metodele acelei clase pentru a îmbunătăți o clasă care are nevoie foarte mare de a fi îmbunătățită. Dacă, pe de altă parte, cele educate renunță (cum se întâmplă adesea) la calitățile pe care le-au dobândit prin educație (raționament, toleranță, cunoștințe) și acționează ca și cum aparțin clasei muncitoare, adoptându-i cauza, ele cu greu expun acea cauză ridiculizării din partea clasei educate și nu fac nimic pentru îmbunătățirea clasei lor. Dar numărul de cărți scrise de cele educate despre clasa muncitoare pare să demonstreze că vraja clasei muncitoare și descărcarea emoțională obținută odată cu adoptarea cauzei ei sînt astăzi la fel de irezistibile pentru clasa de mijloc cum a fost vraja aristocrației cu douăzeci de ani în urmă (vezi 1. *la recherche du pemps perdu*). Între timp, ar fi interesant să știm ce gîndesc bărbatul din clasa muncitoare sau femeia din clasa muncitoare despre băieții și fetele de bani gata din clasa educată, care adoptă cauza clasei muncitoare fără să sacrifice capitalul clasei mijlocii și fără să-și împărtășească experiența clasei muncitoare. Doamna Murphy, director al Asociației Comerciale Britanice a Gazului, afirma: "Femeia casnică obișnuită spală, în fiecare an, un hectar de vase murdare, trei parcele de geamuri și patru hectare de haine și freacă patru parcele de podea" (*Dailiy Telegraph*, 29 septembrie 1937). Pentru o prezentare mai detaliată a vieții clasei muncitoare, vezi *Life as We Have Known It, by Co-operative working women*, editat de Margaret Llewelyn Davies. *The Life of Joseph Wright*, oferă, de asemenea, o descriere remarcabilă, de prima mînă, a vieții clasei muncitoare, care nu este văzută prin ochelari de proletar.
14. "Ieri, la Biroul de Război, s-a afirmat următoarele: Consiliul Armatei nu are nici o intenție de a recruta femei în trupele sale" (*The Times*, 22 octombrie 1937). Acest fapt marchează o primă distincție dintre sexe. Femeile sînt obligate să fie pacifiste. Bărbaților li se permite să poată alege libertatea.
15. Citatul următor arată faptul că, dacă instinctul de luptă este sancționat, el se dezvoltă foarte ușor: "Ochii sînt în fundul orbitelor, trăsăturile sînt ascuțite, amazoana se ține țeapănă în scara de la șa, în fața escadronului ei... Cinci parlamentari englezi o privesc pe această femeie cu respect și cu puțină admirație năvălă (pe care o simte cineva pentru o «fiară» dintr-o specie necunoscută)..."

— Vino mai aproape, Amalia, ordonă comandantul.

Ea își îndreaptă calul către noi și-și salută conducătorul cu sabia:

— Sergent Amalia Bonilla, continuă comandantul escadrilei, câți ani ai?

— Treizeci și șase!

— Unde te-ai născut?

— În Granada.

— De ce ai intrat în armată?

— Fiicele mele au fost mutilate. Cea mai mică a fost ucisă în Alto de Leon. Am crezut că trebuie să o înlocuiesc cu ceva, dar să o și răzbun.

— Și câți dușmanii ai ucis ca să o răzbuni?

— Comandante, știi răspunsul: cinci! Al șaselea nu este sigur.

— Nu, dar i-ai luat calul!

Amazoana Amalia călărește, de fapt, pe un cal minunat, cenușiu spre alb, cu păr lucios, cu mersul ca al unui cal de paradă... Această femeie, care a ucis cinci bărbați — dar care nu este sigură de al șaselea — a fost, pentru trimișii Camerei Comunelor, un exemplu excelent de introducere în Războiul Spaniol" (*The Martyrdom of Madrid, Inedited Witnesses*, de Louis Delaprée, p. 34, 35, 36, Madrid, 1937).

16. Pe baza unor dovezi se poate încerca să se elucideze motivele oferite de diferiți miniștri de cabinet în diferite parlamente, între 1870 și 1918, pentru a se opune la Proiectul de lege asupra dreptului de vot. Doamna Oliver Strachey a depus, în acest sens, un efort considerabil (vezi capitolul "*The Deceitfulness of Politics*" din cartea sa *The Cause*).
17. "Am avut statutul civil al femeilor și statutul politic al acestora înaintea ligii din 1935." Din rapoartele trimise (despre poziția femeii ca soție, mamă și îngrijitoare de casă) "s-a descoperit o întreagă poveste, conform căreia poziția ei economică în multe țări (inclusiv în Marea Britanie) este instabilă. Nu are nici un salariu stabil și nici o sumă cu care să se întrețină și are de îndeplinit sarcini bine definite. În Anglia, deși își poate dedica viața întreagă soțului și copiilor, soțul ei, indiferent cât este de bogat, o poate lăsa, după moartea lui, fără mijloace de existență, și nu are susținere legală. Trebuie să modificăm toate aceste realități — prin legislație..." (Linda P. Littlejohn, citată de *The Listener*, 10 noiembrie 1937).
18. Această definiție particulară a menirii femeii nu vine dintr-o sursă italiană, ci din una nemțească. Sînt așa de multe versiuni, și toate sînt atît de asemănătoare, încît ni se pare fără rost să le verificăm pe fiecare în parte. Dar este curios să vedem cît de ușor le atribuim surse englezești. De exemplu, domnul Gerhardt scrie: "Nu am făcut niciodată greșeala

să privesc scriitoarele cu aceeași seriozitate cu care îi privesc pe colegii lor de breaslă. Le consider doar ca ajutor spiritual, avînd capacități senzitive de apreciere deosebite, care ar putea să-i ajute pe unii dintre noi să ne ducem crucea cu eleganță. Rolul lor adevărat este mai degrabă să ne țină buretele, să ne liniștească atunci cînd sîngerăm. Vai, cît de dragi ne sînt dacă înțelegerea lor capătă utilizări romantice!” (*Memoirs of a Polyglot*, de Wiliam Gerhardi, p. 320, 321). Această concepție asupra rolului femeii corespunde aproape exact cu citatul de mai sus.

19. Ca să spunem mai exact, “o placă mare din argint, de forma vulturului Reichului ... a fost creată de președintele Hindenburg pentru oamenii de știință și alți civili importanți... Poate să nu fie utilizată. De obicei se așază pe masa de lucru a celui care o primește” (cotidian, 21 aprilie 1936).
20. “Este ceva obișnuit să vezi o femeie de afaceri mulțumindu-se numai cu o chiflă sau un sandviș, în locul prînzului, și cu toate că sînt teorii care spun că aceasta este propria ei alegere... adevărul e că adesea nu-și poate permite să mănînce cum trebuie” (*Careers and Openings for Women*, de Ray Strachey, p. 74). Spre comparație, domnișoara E. Turner: “...funcționarii din mai multe birouri se întrebă de ce nu se mai pot descurca ca înainte. S-a descoperit că tinerele dactilografe sînt epuizate după-masa, întrucît, pentru cină, nu-și pot permite decît un măr și un sandviș. Angajații ar trebui să poată plăti costuri ale vieții mai ridicate, primind salarii mai ridicate” (*The Times*, 28 martie 1938).
21. Primăreasa de Woolwich (doamna Kathleen Rance) vorbind la un bazar, citată de *Evening Standard*, 20 decembrie 1937.
22. Domnișoara E. R. Clarke, citată de *The Times*, 24 septembrie 1937.
23. Citat în *Daily Herald*, 15 august 1936.
24. Canon F. R. Barry, vorbind la o conferință a Grupului Anglican, la Oxford, citat în *The Times*, 10 ianuarie 1933.
25. *The Ministry of Women. Report of The Archbishop's Commission*, VII, Școli secundare și universități, p. 65.
26. “Domnișoara D. Carruthers, institutoare-șefă la Green School din Isleworth, a spus că există «o gravă nemulțumire» printre elevele mai mari în ceea ce privește modul în care se desfășoară orele de religie. «Se pare că bisericile nu mai pot satisface nevoile spirituale ale tinerilor» a spus ea. «Este o greșală care pare să fie comună tuturor bisericilor.»” (*Sunday Times*, 21 noiembrie 1937).

27. *Life of Charles Gore*, de G. L. Prestige, D.D., p. 353.
28. *The Ministry of Women. Report of the Archbishop's Commission*, *passim*.
29. Harul profeției și harul poeziei fiind sau nu la fel, s-a făcut o diferență, cu secole în urmă, între har și profesiune. Dar faptul că *Song of Songs* (*Cîntarea Cîntărilor*, *n.trad.*), lucrare a unui poet, este inclusă printre cărțile sacre, iar lucrările de propagandă (poezii și romane) și lucrarea profetului sînt incluse printre lucrările preoților produce o oarecare confuzie. Iubitorii literaturii engleze pot fi bucuroși că Shakespeare nu a trăit ceva mai tîrziu, că altfel ar fi fost canonizat de Biserică. Dacă piesele lui ar fi fost incluse între lucrările sacre, ar fi trebuit să primească același tratament ca *Vechiul și Noul Testament*. Le-am fi auzit la slujba de duminică, din gurile preoților, în fragmente scurte: acum un monolog din *Hamlet*, acum un pasaj corupt scris de pana vreunui reporter somnoros, acum un cîntec obscen, acum jumătate de pagină din *Anthony and Cleopatra*, pentru că, în slujbele Bisericii Angliei, *Vechiul și Noul Testament* au fost fărîmuțate și sînt presărate cu imnuri. Și totuși, cei care nu au fost forțați, din copilărie, să le audă dezmembrate așa, săptămînal, spun că *Biblia* este o operă foarte interesantă, cu înțelesuri profunde.
30. *The Ministry of Women*, Apendix I, "*Certain Psychological and Psychological Considerations*", de prof. Grensted, D.D., p. 79-87.
31. "În prezent, un preot căsătorit poate îndeplini toate cerințele de hirotori-sire, «să se lepede și să dea deoparte toate grijile lumești și toate preocupările», în mare, pentru că soția sa poate avea grijă de casă și de familie..." (*The Ministry of Women*, p. 32).

Membrii Comisiei formulează și aprobă aici un principiu care este formulat și aprobat adesea de dictatori. Herr Hitler și signor Mussolini au exprimat, amîndoi, cu cuvinte foarte asemănătoare, părerea că "Există două lumi în viața unei națiuni: lumea bărbaților și lumea femeilor", și au dat aproape aceleași definiții ale îndatoririlor lor. Efectul pe care o asemenea împărțire l-a avut asupra femeii, natura atrăgătoare și personală a intereselor ei, absorbirea ei de către practic, imposibilitatea ei aparentă pentru poetic și aventură, toate acestea au devenit subiectul principal al multor romane, ținta atîtor satire, au confirmat părerea atîtor teoreticieni care spuneau că prin legea naturii femeia este mai puțin spirituală decît bărbatul, încît nu mai trebuie spus nimic în plus pentru a se dovedi că ea și-a dus la îndeplinire, cu sau fără voie, partea sa de

contract. Dar s-a dat foarte puțină atenție efectului intelectual și spiritual al acestei divizări de îndatoriri asupra celor care au fost îndreptățiți "să se lepede de toate cele lumești, de toate preocupările". Nu încapе îndoială că datorăm acestei scindări imensa elaborare a instrumentelor moderne și a metodelor războiului, complexitățile năucitoare ale teologiei, numărul mare de note din subsolul textelor grecești, latine, chiar și englezești, nenumăratele ornamentări sculptate inutile de pe mobila noastră obișnuită și de pe vasele pe care le folosim zilnic, și toate acele contorsionări și întoarceri în care intelectul intră uneori atunci cînd scapă de "grijile casei și ale familiei". Accentul pe care atît preoții, cît și dictatorii îl pun pe necesitatea acestor două lumi este suficient ca să le dovedească dominația.

32. Dovada naturii complexe a satisfacției dominației este oferită de următorul citat: "Soțul meu insistă să-i spun «sir»", a afirmat ieri, o soție la Tribunalul Poliției din Bristol, cînd le-a cerut acestora să ia măsuri. "Am fost de acord cu această cerere a lui, numai ca să am pace", a adăugat ea. "Trebuie să-i mai curăț și cizmele, să-i potrivesc aparatul de ras, cînd se rade, și să vorbesc cum se cuvine cînd mă întrebă cite ceva." În aceeași lucrare se spune că sir E.F. Fletcher "a cerut urgent Camerei Comunelor să înfrunte dictatorii" (*Daily Herald*, 1 august 1936). Toate acestea par să dovedească faptul că acea conștiință comună în care se includ soțul, soția și Camera Comunelor simte și dorința de dominare, necesitatea de supunere, pentru a păstra pacea și necesitatea de dominare a dorinței de dominare — un conflict psihologic care ajută la explicarea multor chestiuni ce par inconsistente și turbulente în opinia contemporană. Plăcerea de a domina este, bineînțeles, complicată mai mult de faptul că ține de clasa muncitoare. Detașarea ei de plăcerile simple (cum ar fi plăcerea unei plimbări la țară) este dovedită prin teama de ridicol, pe care mari psihologi (precum Sofocle) au detectat-o la cel care domină, care este și el susceptibil, conform aceleiași autorități, la ridiculizare și sfidare din partea sexului feminin. Mare parte din această plăcere pare să derive nu din simțirea propriei persoane, ci din reflectarea sentimentelor celorlalți din jur și, prin urmare, poate fi influențată de aceste sentimente. Este indicat aici rîsul, ca antidot al dominației.
33. *The Life of Charlotte Brontë*, de doamna Gaskell.
34. *The Life of Sophia Jex-Blake*, de Margaret Todd, p. 67-69, 70-71, 72.
35. Observațiile externe sugerează faptul că un bărbat simte că este o insultă deosebită dacă o femeie îi spune, în zeflemea, că este laș, aproape la fel cum o femeie simte că este foarte insultată dacă un bărbat îi spune, în

zeflemea, că nu este castă. Următorul citat întărește aceste afirmații. Domnul Bernard Shaw scrie: "Nu uit satisfacția pe care o dă războiul instinctului de luptă și admirația curajului, care sînt așa de puternice la femeie... În Anglia, la izbucnirea războiului, tinerele civilizate alergau să ofere pene albe tinerilor care nu erau în uniformă. Este ceva normal", continuă el, "pentru că e vorba de o rămășiță a sălbătăciei", și subliniază că "în zilele de demult viața unei femei și cea a copiilor săi depindeau de curajul și de capacitatea de a ucide a tovarășului ei". De vreme ce foarte mulți bărbați și-au îndeplinit îndatoririle de război în birouri, iar numărul "tinerelor civilizate" care pun pene la reverele costumelor trebuie să fie foarte mic, exagerarea domnului Shaw este suficientă ca să dovedească impresia psihologică imensă pe care cincisprezece sau șaisprezece pene (nu avem statistici precise în acest domeniu) o mai poate face. Acest fapt poate să arate că bărbatul este încă susceptibil la asemenea zeflemeli, iar curajul și caracterul bătaios mai sînt atributele primordiale ale bărbăției lui. El dorește să mai fie admirat pentru că le deține. Prin urmare, de fiecare dată cînd acestea sînt luate în deridere, efectul este proporțional. "Emoția bărbătească" este de asemenea legată de independența economică. "Nu am cunoscut niciodată un bărbat care să nu fie mîndru, în mod deschis sau în secret; de faptul că poate întreține o femeie, fie ea sora sau iubita lui. Nu am cunoscut nici o femeie care nu a privit trecerea de la independența economică, în calitate de angajată într-o profesie, la dependența de un bărbat, ca fiind tot atît de onorabilă ca o promovare. Oare care este partea bună a faptului că bărbatul și femeia se mint reciproc în legătură cu aceste realități? Nu noi le-am inventat!" — (A. H. Orage, de Philip Mairet, v.), — o afirmație interesantă, atribuită lui A. H. Orage, de G. K. Chesterton

36. După domnișoara Haldane, sora lui R. B. Haldane, pînă la începutul anilor optzeci, nici o lady nu putea să muncească. "Mi-ar fi plăcut, bineînțeles, să învăț o profesie, dar aceasta era o idee imposibilă, cu excepția a persoanei care era în situația tristă de «a trebui să muncească pentru a-și cîștiga pîinea», dar aceasta ar fi fost o stare de lucruri îngrozitoare. Chiar și un frate a scris despre acest fapt deprimant după ce a fost să o vadă pe doamna Langtry la muncă: «Era o lady și se purta ca o lady, dar ce lucru trist că trebuia să facă așa ceva!»" (*From One Century to Another*, de Elizabeth Haldane, p. 73-74). Pe la începuturile secolului, Harriet Martineau a fost bucurară cînd familia ei a pierdut toți banii, pentru că așa și-a pierdut "aristocrația" și, prin urmare, putea munci.
37. *Life of Sophia Jex-Blake*, de Margaret Todd, p. 69, 70.

38. Pentru mai multe informații despre domnul Leigh Smith, vezi *The Life of Emily Davies*, de Barbara Stephen. Barbara Leigh Smith a devenit madame Bodichon.
39. Cît de nominală era această deschidere, se poate observa din următoarea prezentare a condițiilor reale în care lucrau femeile în școlile R.A. pe la 1900. "Este dificil de înțeles de ce partea feminină a speciei noastre nu primește aceleași avantaje ca cea masculină. La școlile R.A., noi, femeile, trebuia să ne întrecem cu bărbații pentru toate premiile și medaliile care se decernau în fiecare an, avînd dreptul numai la jumătate din taxele de studiu și la mai puțin de jumătate din oportunitățile lor de studiu... Nici un model nud nu avea voie să pozeze în sălile de pictură ale fetelor din școlile R.A. ... Studenții băieți nu numai că aveau voie să picteze după modele nude (bărbați și femei) în timpul zilei, ci li se ofereau și ore de după-masă în care puteau face studii ale figurilor, sub conducerea profesorilor detașați la R.A." Acest fapt era considerat de către studente "foarte incorect". Domnișoara Collyer a avut curajul și statutul social necesar să-l înfrunte pe domnul Frank Dicksee (care a motivat că, de vreme ce femeile se căsătoresc, banii cheltuiți cu educația lor sînt iroșiți aiurea), apoi pe lordul Leighton. Apoi, în final, a avut cîștig de cauză. Dar "nu am putut obține niciodată avantajele orelor de după-masă..." Studentele se organizau în grupuri și închiriau studioul unui fotograf pe Barker Street. "Banii pe care noi, ca grup, trebuia să-i adunăm ne reduceau hrana pînă la limita unui regim de înfometare" (*Life of an Artist*, de Margaret Collyer, p. 79-81, 82). Aceleași reguli sînt și în secolul douăzeci la Școala de Arte de la Nottingham. "Femeile nu aveau voie să picteze nuduri. Dacă bărbații lucrau după modele vii, eu a trebuit să merg în Camera Antică... Ura pentru acele figuri din ipsos mă mai urmărește și acum. Nu mi-a ajutat la nimic că le-am pictat" (*Oil Paint and Grease Paint*, de Dame Laura Knight, p. 47). Dar profesia de artist nu este singura profesie care are o deschidere nominală. Profesia de medic este "deschisă", dar "...aproape toate școlile de pe lîngă spitalele din Londra au bariere pentru studente, a căror instruire în Londra se poate face numai la London School of Medicine" (*Memorandum on the Position of English Women in Relation to that of English Men*, by Philippa Strachey [1935], p. 26). "Unele dintre fetele «studente la medicină» de la Universitatea din Cambridge s-au organizat într-un grup pentru a face cunoscute toate revendicările lor" (*Evening News*, 25 martie 1937). În 1922, studentele erau admise la Colegiul Regal Veterinar din Camden Town. "...De atunci, profesia a atras așa de multe femei,

încît numărul a fost redus, recent, la cincizeci" (*Daily Telegraph*, 1 octombrie 1937).

40. și 41. *The Life of Mary Kingsley*, de Stephen Gwynn, p. 18, 26. Într-un fragment dintr-o scrisoare, Mary Kingsley scrie: "Sînt utilă, ocazional, dar numai atît. Am fost foarte utilă acum cîteva luni, cînd o prietenă m-a rugat să mă duc pînă în dormitorul ei să-i văd noua pălărie. Așa mi-a venit o idee, eu cunoscîndu-i părerea despre ideile mele în acest domeniu." "Scrisoarea", spune domnul Gwynn, "nu a completat această aventură a unei logodne neautorizate, dar sînt sigur că l-a scos prin acoperiș și s-a bucurat cu exaltare de această experiență".
42. După *Antigona*, există două feluri de lege: cea scrisă și cea nescrisă. Doamna Drummond susține că ar fi necesar uneori să se îmbunătățească legea scrisă, încălcînd-o. Dar multele și variatele activități ale fiicei bărbatului educat în secolul al nouăsprezecelea, în mod clar, nu erau simple și nici măcar nu erau îndreptate către încălcarea legii. Din contra, erau încercări ale unui mod experimental de a descoperi ce sînt legile nescrise, adică legea privată, care ar trebui să adapteze anumite instincte, pasiuni, dorințe mentale și fizice. În general, lumea acceptă ideea că aceste legi există și sînt respectate de oamenii civilizați. Se începe să se spună că ele nu sînt făcute de "Dumnezeu", care este acum o concepție foarte generală, de origine patriarhală, acceptată numai de anumite rase, în anumite stadii și momente. Nu este acceptată nici de natură, despre care se știe că variază mult în ceea ce privește dispoziția și, cam întotdeauna, controlează totul. De vreme ce rațiunea și imaginația sînt produsul corpului nostru (și există două tipuri de corpuri, bărbătești și femeiești) și de vreme ce aceste două corpuri diferă fundamental, e clar că legile pe care le percep și le respectă trebuie să fie interpretate în mod diferit. Prin urmare, prof. Julian Huxley spune: "...Începînd cu momentul fertilizării, bărbatul și femeia diferă în fiecare celulă din corpul lor în ceea ce privește numărul cromozomilor — acele entități despre care se spune că sînt purtătorii eredității noastre și determină caracterul nostru". În ciuda faptului că "suprastructura vieții intelectuale și practice este aceeași la ambele sexe" și că "Ultima ședință a Comisiei de Educație pentru Diferențierea Programei Analitice pentru Băieți și Fete în Școlile Secundare (Londra, 1923) a stabilit că diferențele intelectuale dintre sexe sînt mult mai reduse decît se crede" (*Essays in Popular Science*, de Julian Huxley, p. 622-623), este clar că ele diferă în momentul de față și vor diferi mereu. Vechea concepție potrivit căreia un sex "trebuie să domine" pe celălalt a devenit nu numai depășită, ci

și foarte odioasă. Dacă nu ar fi fost necesar, pentru scopuri practice, ca o putere dominantă să decidă asupra unor chestiuni, scopul repulsiv de coerciție și dominare ar fi privit de o societate inferioară și secretă mai mult ca acele biciuiri și execuții ale criminalilor. Acum situația este alta, ne gândim la ființe purtând măști și trăind într-o obscuritate profundă. Dar să nu anticipăm.

43. Din *The Times*, o notă obișnuită a lui H. W. Greene, absolvent al Colegiului Magdalen din Oxford, numit în mod familiar, "Grugger", 6 februarie 1933.
44. "În 1747, ședința trimestrială (de la Spitalul din Middlesex) a decis să separe câteva paturi, pentru unele cazuri de naștere, în conformitate cu regulile care nu permit ca atribuțiile de moașă să fie îndeplinite de orice femeie. Excluderea femeilor a rămas atitudinea tradițională. În 1861, domnișoara Garrett, mai târziu dr. Garrett Anderson, a obținut permisiunea de a urma cursurile... și i s-a permis să viziteze saloanele, însoțită de un medic-rezident, dar studenții au protestat, și medicul-rezident a renunțat. Comitetul i-a refuzat o sumă de bani substanțială, cu care ar fi ajutat studentele la medicină" (*The Times*, 17 mai 1935).
45. "Există, în lumea modernă, un grup mare de conștiințe atestate... dar imediat ce intervine vreo pasiune puternică, care încetează judecata expertului, acesta devine lipsit de credibilitate, orice echipament științific ar deține" (*The Scientific Outlook*, de Bertrand Russell, p. 17).
46. Una dintre cele care au depășit un record ne-a oferit și unul dintre motivele pentru depășirea recordului respectiv care ne obligă la respect: "Apoi, era și încrederea mea că oricând femeile ar trebui să facă pentru ele ceea ce bărbații au făcut deja — și, în unele cazuri, ceea ce bărbații nu au făcut — dovedind că sînt persoane și, poate, încurajînd pe alte femei spre o mai mare independență de gândire și de acțiune... Atunci cînd greșesc, eșecul lor trebuie să dea de gîndit și să le provoace pe altele" (*The Last Flight*, de Amelia Earhart, p. 21, 65).
47. "De fapt, acest proces [nașterea] incapacitează femeia numai pentru un timp foarte scurt, în comparație cu întreaga lor viață — chiar și o femeie care are șase copii ar trebui să stea la pat numai douăsprezece luni din întreaga sa viață" (*Careers and Openings for Women*, de Ray Strachey, p. 47-48). În prezent, ea trebuie să fie ocupată mult mai mult timp. Cineva a făcut o sugestie îndrăznească că această ocupare (cu îngrijirea nou-născutului) nu este neapărat maternală, ci ar putea fi împărțită de ambii părinți. Un membru al Parlamentului englez chiar a demisionat ca să fie cu copiii lui.

48. Natura bărbăției și natura feminității sînt definite, în mod frecvent, atît de dictatorul german, cît și de cel italian. Ambii insistă frecvent că natura bărbatului, însăși esența bărbăției este lupta. De exemplu, Hitler face o distincție între "o națiune de pacifiști și o națiune de bărbați". Ambii insistă, în mod repetat, că natura feminității este aceea care trebuie să îngrijească rănilor luptătorului. Oricum, s-a inițiat o mișcare puternică de emancipare a bărbatului față de "legea veche și eternă", conform căreia bărbatul este, în esență, un luptător. Mărturie este dezvoltarea de astăzi a pacifismului printre reprezentanții sexului bărbătesc. Să comparăm afirmația mai veche a lordului Knebworth: "dacă s-ar realiza o pace permanentă, iar armatele și flotele ar înceta să mai existe, nu ar mai exista o scenă unde să poată fi prezentate calitățile bărbătești, calități pe care le-a dezvoltat războiul", cu următoarea afirmație, făcută de un tînăr cu cîteva luni în urmă: "...nu este adevărat că fiecare băiat tinjește în inima lui să meargă la război. Ceilalți oameni ne învață așa ceva, dîndu-ne săbii și puști, soldați și uniforme cu care să ne jucăm" (*Conquest of the Past*, de prințul Hubertus Loewenstein, p. 215). Se poate ca statele fasciste, arătînd tinerei generații cel puțin necesitatea de emancipare față de vechea concepție de virilitate, să facă pentru sexul bărbătesc ceea ce a făcut cu surorile lor Războiul Crimeii și Războiul European. Profesorul Huxley ne înștiințează despre o posibilă "modificare considerabilă a constituției ereditare în milenii ce vor veni, nu în deceniile ce vor veni". Pe de altă parte, după cum știința ne asigură că viața noastră pe pămînt este "o chestiune de milenii, nu de decade", o anumită modificare considerabilă a constituției ereditare ar putea să merite încercarea.
49. Coleridge exprimă cu mare acuratețe punctele de vedere și scopurile străinelor în pasajul următor: "Bărbatul trebuie să fie liber, altfel de ce a făcut un Spirit al Rațiunii, și nu o Mașină a Instinctului? Bărbatul trebuie să asculte, altfel de ce are conștiință? Puterile care creează această dificultate conțin și soluția ei, pentru că serviciul lor este libertatea perfectă. Și orice lege sau sistem de legi constrînge orice alt serviciu, "denobilează" natura noastră, se asociază cu animalul împotriva dumnezeirii, ucide în noi principiul bucurii de a face bine și lupă împotriva umanității... Dacă societatea ar fi condusă de o constituție echitabilă, și una care impune asupra ființelor raționale o obligație adevărată și morală de a o asculta, în conformitate cu aceste principii, fiecare individ își urmărește propria rațiune în timp ce ascultă legile constituției și îndeplinește voința statului în timp ce urmează ceea ce-i dictează

propria rațiune. Toate acestea sînt afirmate de Rousseau, care pune problema unei constituții perfecte de guvernămînt în cuvintele următoare: Să găsim o formă de societate în conformitate cu care fiecare, unindu-se cu întregul, poate să se supună, dar și să fie liber ca înainte” (*The Friend*, de S. T. Coleridge, vol. I, p. 333, 334, 335, ediția din 1818). La care putem adăuga un citat din Walt Whitman:

”Oh, Egalitate — ca și cum m-ai rănit dîndu-le și altora aceleași șanse și drepturi ca și mie — ca și cum nu ar fi fost indispensabil pentru propriile mele drepturi ca ceilalți să le aibă asemenea”.

Și, în final, cuvintele unei romanciere aproape uitate, Georges Sand, merită să fie avute în vedere:

”Toate existențele sînt solidare unele cu altele, și orice ființă omenească ce și-ar prezenta-o pe a sa în mod izolat, fără să o lege cu ceea a semenilor săi, n-ar oferi decît o enigmă de descifrat. .. Această individualitate nu are, prin ea însăși, nici o semnificație, nici o importanță oarecare. Ea nu prinde vreun sens oarecare decît devenind o parcelă a vieții generale, contopindu-se cu individualitatea fiecăruia dintre semenii mei, și prin aceasta ea devine istorie” (*Histoire de ma vie*, de Georges Sand, p. 240-241).

Cuprins

1. <i>“Trei ani este o perioadă mult prea mare...”</i>	5
2. <i>“Acum, că am donat o guinee...”</i>	47
3. <i>“Deci, iată scrisoarea dumneavoastră!...”</i>	97
NOTE ȘI REFERINȚE	165